

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

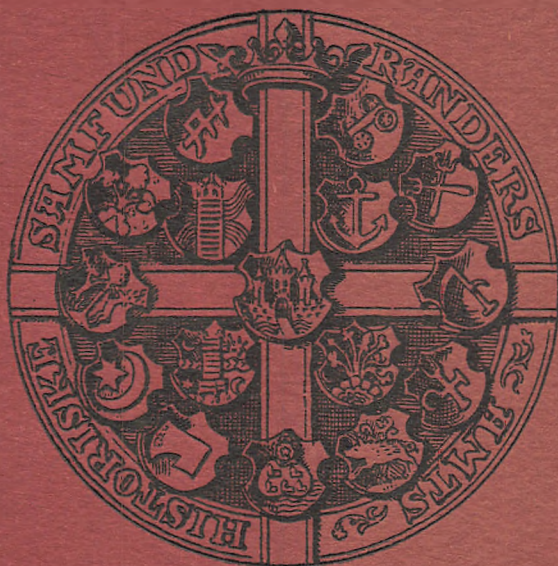
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA
RANDERS AMT

HISTORISK AARBOG

UDGIVET AF

19

20

PRIS: 3 KR. 50 ØRE

TRYKT I C. J. RYE'S BOGTRYKKERI I RANDERS

FRA RANDERS AMT.

XIV

AARBOG

UDGIVET AF

RANDERS AMTS HISTORISKE SAMFUND

1920

RANDERS
C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
1920

Redaktionsudvalg:

Partikulier *R. C. Andersen*, R. af D.

Redaktør *Engelbert Dröhse*.

Godsejer, cand. theol. *J. Estrup*.

Justitsraad *J. S. Møller*, R. af D.

Skaføgaard.

Hvilsager Sogn, Sønderhald Herred, Randers Amt.

den Dalsænkning, der strækker sig fra Grenaa til Grund Fjord — den, der engang har været Hav, senere Indsø, og hvoraf Kolind Sund var den sidste Levning, men hvor nu den gamle Søbund af Dynd og Tørvejord ligger blottet og bruges som Eng og til Tørveskær, — skyder paa Strækningen mellem Ryom og Auning, hvor Dalsænkningen almindeligvis kaldes „Pindstrup Mose“, den sandige Undergrund pletvis Ryggen op over den dybe Tørvejord og danner derved ligesom Øer ude i det side moradsige Terræn, og virkelig har disse Bakke-Øer i Aarhundreder været kaldede Øer: her ligger Tjerrild (Tjerø) i Skarresø Sogn, Ringsø med sin „Kalv“ Kalø i Maria-Magdalene og Lime Sogne og *Skafø* (Skovø) i Hvilsager Sogn. Hvor længe disse Steder har baaret Ø-Navn, véd vi ikke, vel kun fra den Tid, da Dalsænkningens Bund i Hovedtrækkene var af samme Natur som nu, kun at de side Jorder var endnu blødere og mere ufarbare og Øerne derfor i højere Grad end nu kendetegnede som faste Punkter for Øjet og for Foden, — men selv det ligger kulturhistorisk om ikke geologisk set langt tilbage i Tiden.

Længst mod Øst i Hvilsager Sogn, hvor Ryom Aa løber gennem en af Sidearmene til Pindstrup Mose og danner den naturlige Sognegrænse mellem Hvilsager og Thorsager (Øster-Lisbergherred)¹⁾, laa Skafø, omgivet af Mosen og dens Sidearme mod Nordøst, Nord og Nordvest og af Skafø Sø og dens Afløb, der den Gang gik vest om den nuværende Gaardsplads, mod de andre Verdenshjørner.

Det er sent, at vi træffer Skafø omtalt, først mod Midten af det 15. Aarhundrede nævnes en Bonde herfra som Thinggæst²⁾, og Alt tyder i det Hele taget paa, at Skafø's Bebyggelse og Opdyrkningen af de omliggende Jorder er saa sen-middelalderlig, at disse Forhold er foregaaede, ikke paa tidligere Vis ved Udflytning fra Adelbyen Hvilsager eller fra en af dens, ogsaa sent, udflyttede Torper Davstrup (indtil 1851 i Hvilsager, nu i Mørke Sogn) eller Termestrup, men

1) Da Skafø 1577 erhvervede „Nødholm“ (se Side 11 og 16), laa denne Ejendom, hvis Vestgrænse dannedes af Ryom-Aa, der adskilte Nødholms og Skaføs Jorder, i Thorsager Sogn, men inddraget under Skafø regnedes den efterhaanden til Hvilsager Sogn, og den Sogne- og Herredsgrænse, som Aaen havde skabt, kom derved, saa langt Nødholm strakte sig, til at falde østligere: nemlig i Nødholms Østgrænse.

2) C. Testrup: „Relation om Tingene og Tingstederne, 1747“: Tingsvidne ²¹/₈ 1442 af Lisberg Herred givet Anders Pedersen af Holmæ om, at Niels Pedersen af Skabø paa en Fru Ingeborgs Vegne havde budt Penge til Løsen for Sægtgaard. Brevet kendes ikke i Original, men kun af nærv. Gengivelse iflg. hvilken Niels Pedersen maa antages at have været Bonde; men kendte vi Originalen, viste den maaske, at Testrup burde have læst Petz (Peeß?) i St. for Pedersen, og at Anders og Niels saaledes var de to Sønner af Adelsmanden Anders Petz til Holm (Rosenholm), som vi kender andetstedsfra, samt at „Fru“ I. var deres Søster Jomfru Inger. (Danm. Adels Aarboog XXVI, 351).

saaledes, at de skovdækkede og udyrkede Jorder allerede var blevne Enkeltmands Eje som Enemærke uden for Fællesskab, før en Bruger, eller maaske to, med Ejerens Minde nedsatte sig her, ryddede Skov og dyrkede den ryddede Grund.

Vi véd, at store Dele af Hvilsager Sogn, nemlig det meste af Hvilsager, Termestrup og Davstrup Byer allerede 1348 var paa een Persons Haand, idet dette Gods i det nævnte Aar blev tilskødet Kongen af Kristine Nielsdatter, Hr. Rane Jonsens Efterleverske¹⁾, vi véd, at hun allerede 1345 havde pantsat en Gaard i Hvilsager By (nuværende Matr. Nr. 4^a) til en Privatmand²⁾, hvilken Gaard 1450 kom i Otte Nielsen (Rosenkrantz)s Eje³⁾, og vi kan meget vel tænke os, at hun eller hendes Slægt tidligere, d. v. s. før 1348, har ejet end mere Gods i Hvilsager Sogn, deriblandt

- 1) „Danm. Breve i Middelalderen“: 11/9 1348. Det er paa Grundlag af lange og indviklede Undersøgelser, som det vilde blive for vidløftigt at gøre Rede for her, at vi tør fastslaa, at ovennævnte Gods var indbefattet under denne Skødemeddelelse, der uden at specificere omfatter alt K. N.s Gods i hele Jylland.
- 2) Smstd. 4/4 1345. Brugeren af Gaarden hed Nicholaus Turson, Pantehaveren Nicholaus Laurentzson (maaske den N. L. „de Wiipæthorp“, som 24/6 s. A. nævnes i et Brev ang. Jorder paa og ved Mejlgaard). Pantesummen var 61 Mark kølnsk.
- 3) Smstd. 31/3 1448: Knud Slet i Strands (Mols) pantsætter sin Moders, sine Søkendes og sin egen Gaard i H. for 130 lybske Mark til O. N. Brugeren hed Pether Kioldszon, han var Bruger endnu 17/11 1462, da Forligsmøde holdtes i hans Stue i H. (Barner: Rosenkrantz I., Dipl. 111). Hartkornet efter Landgilden var godt 15 Tdr. — 17/9 1448: Pantesummen forhøjes med 70 lybske Mark. — 1/3 1450: Knud Slet tilskøder O. N. Gaarden for ovennævnte Pantesummer + 10 lybske Mark.

de tre samliggende Ejendomme: Skafø med Skov og Enemærkesø, Trælle- og Brodbækskovene, som vi 1492 træffer i Rosenkrantzernes Besiddelse, saa meget mere som disse Ejendomme kilede sig ind imellem de Byer, Kristine Nielsdatter 1348 tilskøder Kongen.

Noget sikkert om Eje- og Brugsforholdene erfarer vi imidlertid først af Erik Ottesen (Rosenkrantz)s Skiftebrev af 1492¹⁾, hvori det bestemmes, at blandt det Gods, som hans Søn Holger skal have efter ham, er ogsaa en Gaard i Skaby, som Jens Hagensen ibor, og af hvilken han i Landgildeydelse svarer 1 Tde. Honning, og en Gaard sammesteds, som Graffvers ibor, og hvoraf han i Landgilde udreder 2 Øre Korn, 1 Skp. Smør, 1 Faar, 1 Lam, 2 Høns samt Dags Gerninge „item Skaby (Skov) met Skoffuen Trælle oc Brodbek IIII c“ (d. v. s. 400 Svins Olden) „item Skaby-siöö Enmercke“, og i Erik Ottesens Skiftebrev af 1499²⁾ gentages i alt væsenligt disse Bestemmelser.

Af disse Breve ser vi altsaa, at Skafø den Gang var i Rosenkrantzernes Eje, og at der var to Gaarde i Skafø, ganske som da Holger Eriksens Sønesøn Jørgen Ottesen Rosenkrantz 60 Aar senere satte Bo paa Skafø, men det er kun en Formodning, naar vi af Landgildeydelsernes forskellige Natur slutter, at Jens Hagensens Gaard er den oprindelige (Nybyggerens), der har beholdt den for mager eller ny-opdreven Jord almindelige Afgiftsydelse: Honning, mens Graffver's Gaard er det fra denne Gaard udvandrede Brug, der dels har faaet paalagt Hoveripligt over for den ældre Gaard, og dels, da det er blevet fælles i Jorderne paa en Tid, da Ager- og Engjorden allerede var under

1) Kgl. Bibliotek: Nye kgl. Saml. Nr. 2091 4o.

2) Barner: Rosenkrantz I, Dipl. 202 og 206.

Drift, har faaet paasat den for dyrket Jord almindelige Landgilde: Korn, Smør og tamme Dyr. Efter den i Skiftebrevene anvendte Beregningsmaade blev iøvrigt Værdierne af Landgildeydelseerne af de to Gaarde anset for at være lige store.

Vi kan vel paavise Grænsen for det daværende Skafø, hvis samlede Areal udgjorde c. 631 Tdr. Land haard og c. 304 Tdr. Land blød Jord, og vi kan sige, at mindst 300 Tdr. Land af Haardbunden maa have været skovdækket, men hvor stor en Del af den øvrige Jord der har været dyrket, kan vi ikke sige, selv om vi maa gaa ud fra, at det har været et ret betydeligt Areal, idet Hartkornet, beregnet efter Landgildeydelsen, udgjorde noget over 14 Tdr. for hver af Gaardene.

Da Erik Ottesen døde 1503 efter at han 7 Aar i Forvejen havde mistet sin Søn Holger, tilfaldt Skafø, Brodbæk og Trælle Holgers Søn Otte, og efter dennes pludselige Død i 1525 kom de til hans Børn, men paa Grund af Børnenes Mindreaarighed blev Ottes Gods først senere fordelt mellem dem ved forskellige Skifter, hvoraf det første holdtes 1542. Her ved tilfaldt de her nævnte tre Godsparter tilligemed mere Gods Ottes tredje-ældste Søn Jørgen Ottesen Rosenkrantz.

Jørgen Rosenkrantz færdedes paa de Tider mest uden Lands, men da han 1551 havde besluttet at tage fast Ophold i Danmark, maatte han, der blandt sit Arvegods ikke havde faaet nogen Hovedgaard til-delt, vælge sig en Boplads, og Valget faldt da, hvad der ikke var urimeligt, paa Skafø — i den Egn, hvor Slægtens Vugge havde staaet, hvor den stadig ejede meget Gods, og hvor han selv, som vi har set, raad-

ede over betydelige samliggende Arealer. Skafø maatte ogsaa i sig selv tiltale en Datids Jordbruger: de magre Jorder var lette at drive med den Tids primitive Redskaber, de store Blødjordsarealer bar Muligheder i sig, i Skovene var der god Oldengang og Fædrift, og vilde man udvide Landbruget paa Skovens Bekostning, var Grunden hverken særlig bakket eller paa anden Maade ubekvem til Opdyrking. Dertil kom, at der ved den 40 Tdr. Land store Indsø, hvor Moserne og Engene laa trindt om, var flere Steder, der var som skabte til at bære en Adelsgaard, der skulde befæstes efter det 16. Aarhundredes Fordring: den vandfyldte Grav, og Ryom Aa's Vandkraft kunde benyttes til at drive Mølleværk. — Endelig laa Ejendommen den Gang ikke afsides: den urgamle Færdselsvej fra Randers til Ebeltoft (og derved ogsaa til Helgenæs, Overfartsstedet til Sælland) der først blev aflagt som Landevej omkr. 1860, gennemskar Skafø's Ejendom en halv Mil før den passerede den i de Tider betydelige Landsby Thorsager og to Mil før den løb forbi Lensmandssædet paa Kalø.

Om sin Bosættelse paa Skafø fortæller Jørgen Rosenkrantz selv i de Optegnelser om sit Liv, han 1590 nedskrev til sin Søn Holgers Underretning¹⁾, saaledes: „Efterdi jeg nu havde fanget naadigste Forlov af min Herre“ (Kurfyrst Moritz af Sachsen) „Aar 1551, blev jeg siden udi Riget og satte da først Bo paa min Gaard *Skaby*, som tilforn var to Gaarde og boede Bønder udi“.

Det var den gamle Sædvaneret (lovfæstet i D. L. 3—13—3), at husvild Husbond kunde udsætte Brugeren for selv at bebo Bruget, som Jørgen Rosen-

1) Danske Mag. IV.

krantz udøvede ved denne Lejlighed; retsindig som han var, har han sikkert forsørget de to Bønder med andre Gaarde, og det skal i denne Sammenhæng nævnes, at det er eneste Gang, at der for Skafø's Skyld er nedlagt selvstændige Brug; hvad der senere er indtaget under Hovedgaarden, er dels Enemærkejorden „Nødholm“ (en Skovejendom med Eng, c. 117 Tdr. Ld. stor, mageskiftet fra Kalø 1577), dels Skovene Brodbæk, (der nu udgør den vestlige Del af Skafø's Hovedgaardsmark: 120 Tdr. Ld. Ager og 92 Tdr. Ld. Eng) og Lykken (c. 37 Tdr. Ld., indtaget i Slutn. af 17. Aarh. fra Kastrup Hovedgaard i Lime Sogn) og endelig en Del Hede-Udlodder, ialt c. 150 Tdr. Ld., hvilke Lodder i det 19. Aarh. blev indtaget til Plantning fra Gaarde i Hvilsager og Termestrup, og herimod har Jørgen Rosenkrantz udlagt Kastrup Hovedgaard og Holger Rosenkrantz Lunovernes Sædegaard i Bendstrup (Hvilsager Sogn) til fire Bondebrug under Skafø's Gods.

Ved at bosætte sig paa Skafø gjorde Jørgen Rosenkrantz Gaarden til en adelig Sædegaard, og til „Skabygaard“ skrev han sig og blev nævnet (første Gang vi finder det er ^{27/7} 1551¹⁾) indtil han tog Rosenholm til sit Hovedsæde.

Faa Stednavne har gennem Tiderne og ogsaa paa samme Tid været Genstand for saa forskellig Stave-maade som Skafø og det baade af Ejere, Brugere og fjernere staaende, og da de fleste Stavemaader alt er komne frem paa dette Tidspunkt, vil vi her ofre et Par Linier paa dem. I det 15. Aarh. er Skabø

1) Tingsvidne Mandag næst for Sct. Olufs Konges Dag 1551 af (Sdr.) Hald Herred. (Rigsarkiv: Langebeks Dipl.: Afskr. af Orig. i Rosenholms Arkiv).

den almindeligste Stavemaade, og det er ogsaa den, der kommer vor Mening om Navnets oprindelige Betydning nærmest, idet den gengiver den jydsk Udtale for Skovø omsat i Datidens Skrivemaade, men da der paa den Tid var to Gaarde, altsaa en „By“, blev Skabö til Skabøy (jydsk Bøy = By), og derfra blev det til Skauby og Skaby (dette altid brugt af Jørgen Rosenkrantz) og takket være det 16., 17. og 18. Aarhundredes sirlige Skrivemaade blev det til de underligste Forvridninger: Skafby, Skaffy, Skaffø, Skoufve, Skabbe, Skave o. s. v., de, der synes at have skrevet Navnet efter Hørelsen, skrev Skabbe og Skave, men naturligvis blev „k“ hyppigst skrevet ch. I det 18. og ind i det 19. Aarh. var „Schaffø“ den almindeligste Stavemaade, men fra 1852 er det med Energi hævdet af Ejerne, at Navnet bør staves Skafø, hvad der kommer den ældst kendte Stavemaade nærmest. — Den populære Fortolkning af Skafø's Navn, at det skyldes Jørgen Rosenkrantz's bekendte Skab, rummer maaske den Sandhed, at Jørgen Rosenkrantz har sagt til sig selv eller hans Venner spøgende til ham: „Nu har Du en Skabegaard, saa skulde Du og have Dig et Skab!“ — og saa har han ladet bygge det store Skab; dette kunde i det mindste godt ligne Tidens Form for Humor. —

Med sin kendte Nøjsomhed og ugift som han var har Jørgen Rosenkrantz sikkert ikke sat store Fordringer til Livs-Bekvemmeligheder, da han tog Bolig under den „graa“ Bondegaards Tag, mangen dansk Adelsmand levede endnu den Gang som i Middelalderen under saa beskedne Bolig- o. a. Livsforhold, at deres Levesæt kun lidet adskilte sig fra Nabo-Bøndernes, og han har vist ikke foretaget store For-

andringer med de Bygninger, han forefandt; hvor disse har ligget, er ikke godt at sige: i den forreste Avlsgaard, paa Ridebanen ud for den af Jørgen Rosenkrantz senere opførte Kolade er der ved Gravning fundet gamle Murstensgulve, maaske har det daværende Stuehus ligget her, og er dette Tilfældet, passer det godt, om Jørgen Rosenkrantz i denne Periode har opført den lige overfor liggende Bygning, den nuværende Heste- og Kostald, til Lade; denne Bygning (c. 75 Al. lang, 18 Al. bred), hvis meget lave Mure, hvori endnu ses Spor af de oprindelige Vinduer („Skydeskaar“) og smalle Døre, er opført af Munkesten i Krydsforbandt, var nemlig lige til 1856, da Murene forhøje- des og Bygningen i det hele omdannedes, indrettet som en Lade med Langloer o. s. v. og dog havde den i Aarhundreder ikke været brugt til Lade, hvortil dens Beliggenhed i Jørgen Rosenkrantz's senere Bygningsanlæg heller ikke passede. Ogsaa Bygningens Tømmerværk — svær Eg med Mærker af tidligere Anvendelse i en større Bygning — var opsat med Fodtræ, Ben og Løsholter og (i det meget høje Øvre) med Spær, der stod paa Sko, som Tømmerværket i de gamle Hygrumslader (d. e. Højrumslader)¹⁾;

¹⁾ Navnet skyldes disse Ladere meget høje, forholdsvis smalle Midtrum, der fremkommer ved Ladernes ejendommelige Konstruktion: i en vis Afstand inden for Ydermuren er der paa Fodtræ rejst en Tømmerkonstruktion af Stolper, Ben og Løsholter som Skelettet i Bindingsværksbygningers Ydermure; herved afdeles Ladens Indre i tre parallelle Rum, hvorved det faar megen Lighed med det Indre af en Kirke med tre Skibe under fælles Tag. Denne Konstruktion gav de høje, stejle Tage, som disse brede Bygninger udkrævede, den nødvendige Afstivning og overflødiggjorde desuden, til Gavn for Rummeligheden, meget Tømmer i Midtrummet. Sideskibene blev ofte, men ikke altid (saaledes ikke i det foreliggende Tilfælde) brugte som Køreloer.

dette Tømmer blev i 1856 udtaget, og det bedste af det anvendtes til Parketgulv i Spisestuen.

Ogsaa Jørgen Rosenkrantz's Landbrug har sikkert været temmelig primitivt, han savnede Datids-Landbrugets Arbejdskraft, det hoverigørende Gods, i altfor høj Grad; siden Kristine Nielsdtr.s Dage var Kronen Ejer af det meste Gods i Byerne Davstrup, Termestrup og Hvilsager, hvilket Gods Kancelliet styrede under den Godssamling, som dér kaldtes „Ranes Gods i Kalø Len“¹⁾, og Jørgen Rosenkrantz

¹⁾ Vi mener, at Kristine Nielsdatter, der med Sikkerhed kun kendes fra de Side 7 anførte Skødemeddelelser, var Enke efter den bekendte Rane Jonsen og antagelig Datter af Adelsføreren Niels Brok senior. At hun levede saa længe efter Ranes Henrettelse 1294, har bevæget Adelshistorikere til at gøre hende til Ranes Sønnens Hustru, hvorfor de har maattet „skabe“ baade en Jon Ranesen og en Rane Jonsen junior, der ellers ikke kendes (Danm. Adels Aarvog 1910 S. 341), mens hun, om hun er den bekendte Ranes Hustru (Folkevisens „lille Kirsten“), som Rane bortførte og ægtede efter 1286, i Virkeligheden ikke behøver at have været mere end c. 80 Aar, da hun skødede Kongen alt sit Gods, der saa har været hendes Fædrene-Gods (Niels Brok havde meget Gods netop i de Egne, hvor ogsaa hun ejede Gods). I Aarhundreder derefter udnyttede Kronen dette Gods som Pantelen (Ranes Gods i Bygholm, Torup og Kalø Len), men da den hist. Interesse i det 16. Aarh. naaede ogsaa ind i Kancelliet, indsneg undertiden Betegnelsen: „Ranes det forbrudte Gods“ sig i Kancelliets Bøger, og det har forledet senere Historikere til at antage, at disse Godssamlinger var det for Ranes crimen læsæ m. konfiskerede Gods. — Vi kan ikke afgøre, i hvilket Forhold dette „Ranes Gods“ staar til det „Rane Jonssøns Gods“, som Dronning Margrete iflg. Brev af 1390 ^{11/11} (Dipl. Norvegicum) gav sin Frænke Kristina Nikulasdatter, Hr. Jens Hjernes Enke, tillige med hendes Fædrene-Gods: Hr. Milder Alfs Gods, med al kgl. Ret. —

har paa den Tid næppe haft andet Bondegods i Hvilsager Sogn end ovennævnte Gaard Matr. Nr. 4^a i Hvilsager, som hans Plejemoder og Faster Sofie 1539 havde i Værge¹⁾, og som han sikkert har tilskiftet sig eller 1558 arvet efter hende, der testamenterede ham meget Gods, og i den nærmeste Omegn synes han kun at have haft en Gaard i Pindstrup, en Gaard i Hvilsagers Naboby Bøjen og en Gaard i Kastrup, som han købte 1557²⁾, saa det er ikke mange „Plov-mænd“, han har kunnet mønstré.

Men hans stadige Ophold paa Skafø var heller ikke af lang Varighed, alt 1552 kom han i Kongens Tjeneste, 1555 blev han Lensmand paa Koldinghus med Bolig dér, og i Begyndelsen af Aaret 1559 tog han som Lensmand Ophold paa Dronningborg i Randers sammen med sin unge Hustru Dorte Lange, hvem han ægtede d. 5. Februar. Da han den 7. April s. A. havde erhvervet Holm (Rosenholm) og straks begyndte at bygge dér, har han vel trods Dronningborg's Nærhed villet have

-
- 1) 1539 ^{3/11} fik Niels Perssen et Tingsvidne af (Sdr.-)Hald Herreds Ting: at han Torsdag ^{30/10} s. A. havde gjort Lovhævd, hvorved han indvorde den Gaard i Hvilsager, han iboede, med al dens rette Tilliggende til Fru Sofie Rosenkrantz, Aksel Brahes, og hendes Medarvinger. (R. A.: Langebeks Dipl.: Afskr. af Orig. paa Perg. i Rosenholms Arkiv).
- 2) R. A.: Langebeks Dipl.: Afskr. af Orig. paa Perg. i Rosenholms Arkiv: Paaskrift paa Lovhævd 1557 ^{28/6}: „Laugheftt paa Jord til then halffue Gørd i Karstrop, Jes Jensøn iboer, som Iffuer Juell solde Jørgen Rosszenkrantz 1557“. Da Lovhævdten imidlertid er gjort af Erik Juel (Ivers Fader) paa sin Moder Inger Flemmings Vegne, er det muligt, at Paaskriftens Aarstal, imod Ordlyden, gælder Lovhævdten og ikke Salget af Gaarden til Jørgen Rosenkrantz, der saaledes først senere, dog før 1580 ^{29/1}, er kommen i Besiddelse af den.

et Opholdssted endnu nærmere ved Byggepladsen og har derfor opretholdt Husførelsen paa Skafø, hvad vi slutter af, at han i August fæstede Peder Nielsen til Skriver og Kældersvend dér¹⁾. 1563 blev han Lensmand paa Kalø og flyttede dertil, og med Bolig saa nær ved begge sine Gaarde har han da ikke haft videre Brug for Huset paa Skafø, der efter Fuldendelsen af det nye Rosenholm maa være blevet end mere overflødigt, og da han desuden i de Tider havde fuldt op at gøre, opgav han at drive Skafø personligt, og han har rimeligvis bortforpagtet Gaarden til den „Hans Perssen i Skaby“, der i de Aar ofte nævnes i Retsdokumenter²⁾. Først 1577 overtog han selv Driften igen, hvad han i ovennævnte Optegnelser som Indledning til et Afsnit han kalder „Bygning paa Skabye“ udtrykker saaledes: „1577 holdt jeg selv Avl paa Skabye igen efter lang Rejse og Umag“. Men nu gik det ogsaa rask med hans Virksomhed dér, baade med Byggeri og med at samle Gods omkring Hovedgaarden: 1577 erhvervede han Nødholm og Davstrup By (4 Gaarde og Kronens Rettighed i to „Kirkegaarde“), 1579 fire Gaarde og Kronens Rettighed i Annexgaarden i Hvilsager samt en Gaard i Kastrup, 1580 Kastrup Hovedgaard³⁾, 1581 Termestrup

-
- 1) Om denne Mand se Smlg. til j. Hist. 3 R. II S. 437 ff. At hans Efternavn var Nielsen ses af, at Peder Nielsen i Skovkær 1593 ²⁴/₁₁ faar Kronens Part af Korntiende af Mejlbysogn i Fæste ad vitam (R. A.: „Thiendebogh“).
- 2) Se t. Eks.: Hevringholms Godsarkiv (R. A.) 1570 ³/₅, ¹⁵/₅, 1571 ²⁰/₁, ¹⁴/₄, ²³/₇.
- 3) Klavs Knudsen af Karstorp nævnes 1408 („Aarhus Bogen“, Script. VI, 475). Han havde to Døtre og en Broder, Jes, der var Klerk. Slægten var af Adel og førte et delt og tværdelt Skjold i Lighed med Bildernes. (Meddelt af

By (fire Gaarde og et Hus), 1583 Kronens Ret i en jordegen Gaard i Bendstrup, 1586 Tjerø, altsammen mageskiftet med Kronen¹⁾, og 1590 købte han den halve Stensgaard i Bendstrup af Henrik Gyldenstjerne²⁾. Til Vederlag for alt det Gods, Jørgen Rosenkrantz fik af Kronen, gav han Gods, saavel af Købegods, som af sit eget og Dorte Langes Arvegods, og som altid ved den Slags Handler blev Godset nøje takseret og afvejet mod hinanden og Album Hartkorn givet for Album, men den retsindige Mand undgik alligevel ikke, fordi det erhvervede Gods laa i hans eget Len, at faa Klaffer hæftet paa sig, og det Smædevers, der endnu for 40 Aar siden almindelig hørtes i disse Egne, maa stamme fra denne Periode: „Rosenholm den røde lagde Kalø Slot øde, Skaføgaard den graa var tækket med Straa, gjorde til, hvad den kunde formaa“³⁾, thi efter vor Mening er Verset forfattet, fordi baade Kronens Bønder, der overgik til Jørgen Rosenkrantz og derefter som Ugedagstjenere maatte

---

Arkivar Thiset). „Kastrup-Hovgaard“ kom senere til Aarhus Kapitel og derfra 1:80 ²²/₁ til Jørgen Rosenkrantz. Bygningerne laa paa nuv. Matr.-Nr. 3 a og 4 k, men de nedbrændte fuldstændig 1731 ¹³/₆ (Sdr.-Hald-Herreds Jus.titsprotokol 1731 ⁴/₇); de sidste Rester af de derefter opførte Bygninger forsvandt 1918.

- 1) L. Laursen: Kronens Skjøder.
- 2) Skøde paa Perg. dat. København 1590 ¹⁷/₃ (R. A.: Top. Smlg. paa Perg.: Sdr. Hald-Herred, før Nør(!) Hald-Herred). H. Gyldenstjerne til Aagaard havde „bekommet“ Gaarden af Jfr. Sofie Rud — Erik Ottesen Rosenkrantz havde i sin Tid ejet Gaarden, og gennem hans Datter, Kirstine, Moder til Sofie Ruds Farfar, var den kommen til Ruderne (Vedel Simonsen: „De danske Ruder“ I).
- 3) Se ogsaa E. Tang-Kristensen: „Danske Sagn 1895“ S. 275, hvor Verset findes i en noget kortere Skikkelse.

gøre mere Hoveri til Skafø end forhen til Kalø, og de Bønder, der blev tilbage under Kalø og maatte udføre Hoveriet dér uden de bortskiftede Bønder's Hjælp, følte sig brøstholdne ved disse Handler. Intet tyder paa, at Kronens Bønder er blevne besværede med Ekstra-Ægt- og Arbejde i Anledning af Byggeriet paa Rosenholm og Skafø eller paa, at Jørgen Rosenkrantz skulde have faaet Bygningsmaterialer fra Kalø, saa derover kan Verset, der iøvrigt ikke er uden Eksempel i andre Dele af Landet, ikke være „lagt“.

Da Jørgen Rosenkrantz nu havde tilstrækkelig Arbejdskraft, har han sikkert med Iver kastet sig over intensiv Dyrkning af den dyrkede Jord og over Rydning og Opdyrkning af de skovdækkede Arealer, og til det sidste har hans Byggerier banet ham Vej, der sidder en hel Egeskov i Skafø's Bygninger, og de Læs af Kampesten, der ligger under Bygningerne som Fyld- og Grundsten, og som er anvendt til hans Befæstningsanlæg, til Brønde, til Brolægning og til det af ham paabegyndte $\frac{3}{4}$ Mil lange Stengærde omkring Skafø's Indmark¹⁾, maa have tømt godt ud paa de raa Jorders Stenbeholdninger. — Allerede før 1577²⁾ havde han anlagt en Mølle ved Ryom Aa

1) I Aarhundreder er dette Stengærde blevet kaldet „Muren“ el. „Hovdiget“. I en Længde af c. 4500 Al. fulgte „gl. Landevej“ langs ad det, og da Vejen her var saa „træls“, at man kun kunde age i Skridt, og Stengærdet ensformig for Øjet, blev det et Mundheld mellem de Vejfarende: „Skaføgaards Hovdige og Helvedes Pine er lige lange“.

2) I Besigtelsesforretningen og i Breve ang. Erhvervelsen af Nødholm 1577 siges der om denne Ejendom, at den „strækker sig fra Skaubymølleved“, „strækker sig fra Aaen ved Skauby Mølleved“ o. l. (Jydske Tegnelser: 1576 ²²/₁₁, ²⁶/₁₁, 1577 ⁹/₂). I en Beskr. af Hornslet Kirke fra c. 1690 omtales en Gravsten ml. Kapel og Vaabenhus over „Klemmit Sørensen Møller barneføed i Skabegaards Mølle“, og da han blev gift 1697, maa han vel være født senest 1577.

„straks ved Gaarden og midt udi dessen Enemærke og Lund saa dertil hverken er Jord, Eng eller det allerringeste Græsgang uden hvis Mølleren af Enemærkerne undertiden forundes“¹⁾, og den regnedes i lange Tider for en „important“ Mølle med stor Søgning, indtil Thomas Behr i 1720erne maatte nedlægge den, fordi de nedenfor liggende Lodsejere ikke holdt Aaen oprenset²⁾. — Vi véd ikke, om det er Jørgen Rosenkrantz eller Sønnen Holger, der har anlagt „Lille-Mølle“ (egl. Skaføgaards lille Mølle) paa Hvilsgager By's Jord, den fik Vandkraften fra Brod-

1) Greve Holcks Brev dat. Skafø 1676 ²⁶/₃ til Kalø Amtsskriver Jens Knub. Holck indleder det ovfr. citerede med: „ . . . samme Mølle“ (nml. Skaføs) „er tillige med Hoffuedgaarden aff sl. Hr. Jørgen Rosenkrantz opbyggt her strax ved Gaarden“ osv. (R. A.: Bilag til Kalø Amts Kontributionsregnskab). Se smstd.: Tingsvidne 1677 ¹²/₂ af Sdr.-Hald-Herredsting.

2) Niels Behrs Besvarelse af Amtsmændens Spørgsmaal paa et Cirkulære, der iflg. Behrs Paategning ankom til Skafø ³¹/₅ og bortsendtes til Kalø ¹/₆ [1761] (R. A.: Rentekmr.: Elfterretninger fra Amtmændene ang. Vejr- og Vandmøller i Henh. t. Kammerordre ¹⁹/₅ 1761). 1683 havde Møllen to Kværne („Korn“- og „Malt-Møllen“), to Vandhjul (Underfaldshjul) og to Koghjul. Vandet fra Ryom Aa, øget med overflødig Vand fra Skafø Sø, der lededes til Aaen ad en gravet Kanal, der endnu kan følges, opstemmedes i en Mølledam syd for Møllen; Vejen ad Thorsager løber nu paa dens Dæmning. (Matrikulskontorets Arkiv: Chr. V.s Matrikul Prot. Nr. 1036 og 1762 Fol. 82). Mølleren: Hans Jonsen, der boede lige ved Møllen, havde to Tjenestefolk og holdt en Besætning paa 3 Heste, 5 Stkr. Kvæg, 8 Faar. (R. A.: Kalø Amts Rguskb.: Extraordinaire Skatter 1682—83). Af al den Bebyggelse er nogle Forhøjninger i Engen nu de eneste Spor. Ved en Udgravning ¹/₁₀ 1902 fandt man gamle Gulve (af Mur- og Kampesten) i Møllebygningen. Den vinøse Lugt af fordærvet Mel kunde endnu spores.

bækken og nogle Væld, men det er sikkert Jørgen, der for at øge Vandtilførslen til Skafø's Grave har ændret Brodbækkens nedre Løb¹⁾ og ført det paa en 3000 Aa. lang Dæmning gennem Skafø's Enge fra Lykken Skov til Skafø's Grave. Lille-Mølle blev i 1805²⁾ solgt fra Skafø og erhvervedes i 1902 af J. Estrup, der saaledes, da han i 1907 blev Ejer af Skafø, bragte den tilbage hertil, og den opretholdes stadig som Mølle. Paa Lille-Mølle døde Biskop J. P. Mynsters Oldefader Christen Gudtzen Mynster 1712³⁾ som Fæster og Møller. — Paa Nødholm, hvor den gamle Landevej passerede Ryom Aa gennem Skafø's Møllevad, byggede Jørgen Rosenkrantz et Vogterhus, „Kurhuset“, der blev ombygget 1699⁴⁾ og kort efter nedrevet, og hvis Grundsten endnu ses øst for det nuværende, i forrige Aarhundrede opførte Kurhus. — Da Jørgen Rosenkrantz blev Ejer af Termestrup By har han sandsynligvis indfredet Enemærket Termes-

- 1) Bækken har sit Udspring paa Brodbakken (paa Hvilsager By's Matr. Nr. 4_e og 17_f.) og løb, inden dens nedre Løb blev omlagt, gennem Skafø's Eng Brodbækmay til Skelbækken ml. Skafø's og Kastrups Enge.
- 2) Den 12. August ved offentlig Auktion. (Skafø Arkiv: Udskr. af Auktionsprot. for Sdr.-Hald Herred). Lille-Mølle var ikke hoverigørende og var saaledes den eneste Ejendom paa Skafø's Gods, Secher kunde afhænde uden at formindske Hoveriet.
- 3) Begr. 7/3, 59 Aar gl. (Hvilsager Kb.). Hans Enke Anne Jacobsdatter ægtede 1713 Peder Olufsen [Stubbe] (Hvilsager Kb.), der saa blev Fæster paa Lille-Mølle. Anne Jacobsdtr. var Datter af Fæstegaardmand i Kastrup (nuv. Matr.-Nr. 7_a) og Prokurator: Jacob Pedersen (han kaldes undertiden „Slagter“ eller „Hummelfører“), som var født 1643 (Sdr.-Hald Herreds Justitsprot. 1715 Fol. 376) og døde i Kastrup 1726 ³¹/₅ (Brusgaard Skifteprot. 1726 Fol. 71 ff).
- 4) Sdr.-Hald Herreds Justitsprot. 1699 ¹²/₆.

trupholm (nu Fredskoven „Holmene“), som i det 17. Aarh. var ung Egeskov med lidt Ager- og Engjord¹⁾.

Muligvis var det den Begivenhed, at der 1574 blev født Jørgen Rosenkrantz en Søn Nummer to, Holger, der fik ham til uanset Skafø's nære Beliggenhed op ad Rosenholm at tage kraftigt fat paa at gøre Skafø saa stor og anselig, hvad Gods, Bygning o. a. angik, som han gjorde, men trods den ældste Søns Død 1582 fortsatte han med Energi dette Arbejde, han maa have haft noget særligt til overs for denne hans „førstefødte“ Herregaard, gennem hans knappe Optegnelser kan man spore et Drag af Æmhed, naar han taler om sit „Skaby“, og da han $\frac{9}{4}$ 1596 lukkede de trætte Øjne, havde han ogsaa her udført et saa helstøbt Værk, at alle vi, der gennem Tiderne har arbejdet med og bygget paa det Skafø, han har skabt, har maattet agte og beundre ham derfor, og det var kun en skyldig Ære, der blev vist ham, da en Buegang, som i 1918 opførtes i Borgegaarden i Lighed med en, han havde bygget, men som var nedrevet i 1811²⁾, kom til at bære en Sten med hans Navn og derunder disse Linier: „I Skof paa Æ hand loed mig bygge, och Skaføegaard det blef mit Nafn, min Herre-Mand ey fulgte Huer-Mands Tycke, men tiende eene min och Landets Gavn“.

1) Matrikulskont. Arkiv: Chr.V.s Matrikul Prot. Nr. 1762 Fol. 82.

2) Paa Skafø findes en farvelagt Tegning af Hovedbygningen set fra Borgegaarden, og paa den ser man Buegangen med Omgivelser: Karnap'er, Kvist, overbygget Altan osv. som alt det engang har været (se Side 71 f.). Tegningen er sign. E. A. Klessen, og den er antagelig udført omkr. 1790). Under Tegningen staar skrevet (med Sechers Haand?) „Schafføegaard før 1811“.

Efter Jørgen Rosenkrantz's Død blev hans Efterleverske Fru *Dorte Lange* Ejerinde af Skafø, alt ^{27/6} 1596¹⁾ nævnes hun dertil, og hun er rimeligvis kort efter, saa snart det til Beboelse oprøvede Hus er blevet lavet om efter hendes Smag og Behag, flyttet ind paa Skafø som den første Beboer af den nye Gaard. — Om hendes Godsstyrelse og Landbrug i de 17 Aar, hun ejede og beboede Skafø, véd vi intet, hendes Søn Holger og hans Fogeder har vel hjulpet hende dermed, maaske har Ejendommen ligefrem været styret i Sønnens Navn, i det mindste blev der i Mønstringsruller ved Taksation til Rostjeneste ikke adskilt mellem hans og Moderens Gods, saaledes blev Holger „til Rosenholm og Skafø“ 1609 af Arvegods sat til 4 Heste (= 1248 Tdr. Hartkorn, det samme Faderen var sat til 1587) og dette gentages senere samme Aar med de Ord „Holger R. for sig og hans Moder“²⁾. — I Dorte Langes Tid blev der ikke lagt mere Gods til Skafø, men 1611³⁾ fik hun efter Jens Lunov til Bendstrupgaard Livsfæste paa Hvilsager Kirkes Korntiende af Sognet for den vanlige aarlige Afgift 13^{1/2} Tde. Korn, hvad der i visse Aar kunde være en særdeles god Forretning; i det Hele maa vi antage, at hun har været, om ikke rig, saa vel stillet i sin Enkestand, og da hun efter Samtidens Vidnesbyrd levede meget roligt paa Skafø og af Børn kun havde Holger og Datteren Margrethe, rigt gift med Oluf Bilde paa Vallø, hvis eneste Søn døde før Dorte Lange, har hun sikkert kunnet føre standsmæssigt Hus paa Skafø, der synes at have været hendes sta-

1) R. A.: Kalø Lensregnskaber 1596.

2) R. A.: Mønstringsruller og Rostjeneste 1563—1613.

3) Kancelliets Brevbøger 1611 ^{5/10}.

dige Opholdssted; hendes Køb 1608¹⁾ af en Gaard i København har vel nærmest været en Pengeanbringelse og alt som hun blev svagere — stærk havde hun længe ikke været — har hun trukket sig end mere tilbage hertil. Hun har dog langt fra kunnet føle sig ene her saa nær ved Rosenholm, at hun fra Dag til Dag kunde følge alle Begivenheder i Sønnens unge Husstand, og hun var ogsaa stærk nok til at imødekomme Datidens selskabelige Krav om at indfinde sig ved Barsedaa, Brylluper, Dødslejer o. l. hos Frænder og Venner. I sit lykkelige Ægteskab havde hun delt Mandens stærke luthersk-kristne Tro, Religion var for hende ej alene Maal og Middel, men ogsaa i god Forstand Adspredelse i det daglige Livs Ensformighed; paa sin Seng lod hun male nogle af sine Yndlingsskriftsprog, at hun altid kunde have dem for Øje²⁾, og 1604³⁾ indrettede hun paa Skafø en

1) R. A.: Langebeks Dipl.

2) J. Oskar Andersen: „Holger Rosenkrantz“ S. 109 ff. Stof-fet til Skildringen i dette Værk af Dorte Langes Liv i Enkestand og hendes Død er for en stor Del hentet fra Bisp Jens Gødesens Ligprædiken over hende, udg. 1618.

3) I Mag. Andr. Konigs Manuskri.: „Noget om Herregaarde i Aarhus Stift“ (Kgl. Bibliot.: Nye kgl. Smlg. 749) siges under „Skabygaard“: „Paa Gaarden er et Kapel, som efter en Inskription paa Prædikestolen er indviet Ao. 1654“. Dette Aarstal maa være urigtigt læst, thi Kapellets Deko-ration o. l. er ældre end 1654, og i 1650erne stod Skafø ubeboet hen, men da den gamle Prædikestol i Rosenholms Kapel, som blev fjernet i Slutng. af forr. Aarh., havde Aaret 1604 paamalet, antager vi, at det samme Aar har staaet ogsaa paa Prædikestolen i Skaføs Kapel, og at man altsaa har læst „5“ i St. for „0“. Prædikestolen i Hvilsager Kirke ligner ganske Rosenholm-Prædikestolen, og vi antager, at N. Behr ved Ombygningen af Kirken 1772 har flyttet den dertil fra Skafø. Et tykt Lag af Maling hindrer enhver nær- mere Undersøgelse af opr. paamaledede Aarstal, Skriftsprog o. l.

„skøn liden Huskirke“, et højt og lyst Rum i hele østre Fløjs Salsetage, 17 Al. langt, 13 Al. bredt med 8 Vinduesfag, med frit liggende Bjælker, paa hvilke der var malet Renæssanceornamenter som Ramme om Skriftsprog, og som bar Loftsbrædder, der foruden at være dekorerede paa samme Maade, var udstyrede med allegoriske Malerier (Tro, Haab og Kærlighed) udførte „Graat i Graat“ paa Træ, med Herskabsstol imod Vest¹⁾, med Alter, hvorpaa en Tavle, der rimeligvis var sammensat af fire Malerier med Motiver hentede fra Kristi Liv, mod Øst op ad Gavlvæggen²⁾, og med en Prædikestol, der antagelig er den samme, som nu findes i Hvilsager Kirke. Det romanske Granitvievandskar, der 1852 blev fundet i Skaføs, Have, hvor det nu er opstillet, har maaske tjent som Font i dette Kapel, hvor Omegnens Præster og Huskapellanen paa Rosenholm ofte holdt Gudstjene-

- 1) Alt dette stod saaledes endnu 1852, men det var da saa raadent, at Loftsbrædderne „ikke kunde bære en Høne“, og det blev derfor, paa Bjælkene nær, borttaget. Datiden havde ingen Midler til Bevaring af slikt Træværk. Rummet havde da i lang Tid (mindst siden 1779, iflg. Auktionskatalog fra det Aar i Skaføs Arkiv) været uden Kirkeinventar; det kaldtes „Hvidstuen“ og benyttedes til Pulterkammer; men endnu ml. 1749 og 1762 kaldtes det Kapel („Calleø Amts geogr., physiske, hist. og oeconom. Beskr.“ i Kgl. Bibliot. Thott 1757 4°), og Daaben over Thomas og Niels Behrs Børn, der næsten alle blev hjemmedøbte, er vel bleven foretaget dér.
- 2) Iflg. Auktionskatalog 1779 (se Note 1) var de fire Malerier da anbragte (uden Rammer) i „Frøkenkamret“, et af dem, „Kristus i Urtegaarden“, findes endnu paa Skafø, det er et tarveligt Arbejde uden synderlig Kunstværdi. Alteret maa have været tungt, thi de svære Egebjælker, der skulde bære det, er afstivede ved Indskud af flere, tæt ved hverandre, liggende Egeklodser.

ste for den gamle Frue og hendes Tyende. — Ved Nytaarstid 1613 blev Dorte Lange meget syg, Symptomerne viser mod en kræftagtig Sygdom, i Februar var hun saa svag, at Sønnen og Svigerdatteren Sofie Brahe ikke turde forlade hende, men opslog deres Bopæl paa Skafø, hvorfra Holger fortsatte sin lærde Brevveksel¹⁾, og hvor han afsluttede Forretninger med Standsfæller²⁾, thi af dem kom der mange i den Tid for at „hilse af“ paa Borgens Frue. Baaret gennem de sidste svære Dage af Sønnens og hans Hustrus kærlige Omsorg og af Kirkens Trøst udaandede Dorte Lange den 9. Marts og hendes Lig blev den 23. s. M. nedsat ved Mandens Side i Gravhvælvingen ved Hornslet Kirke³⁾; Aarhusbispen holdt Ligprædikenen og hendes Nabo, Eske Brok, talte over Graven.

Saa stod Skafø atter længe ubeboet; *Holger Rosenkrantz*, der overtog den, vedblev at bo paa Rosenholm. Det er maaske ved Skiftet mellem ham og Søsteren, at Skafø Hovedgaard med Holmene blev sat til den Takst: $\frac{1}{2}$ Lest Rug, $\frac{1}{2}$ Lest Byg, $\frac{1}{2}$ Tde.

- 1) Kirkehist. Smlg. 3 R. 5 B. 5 H. S. 740. „Breve til og fra Holger Rosenkrantz“. „Dänische Bibliothec“ III. S. 193 ff. Brev til Rektor Johannes Nielsen fra Holger R.
- 2) R. A.: Herredags Dombog 1615 $\frac{29}{3}$: Dom i Sagen ml. Holger Rosenkrantz og Fru Margr. Giøe, Erik Lykkes Efterleverske. H. R. har under Sagens Drift fremlagt en skriftlig Bevilling dat. Skabye 1613 $\frac{18}{2}$ fra Falk, Jørgen og Mette Lykke.
- 3) Deres læderbetrukne Kister staar i Kælderen under det ejendommelige Kapel, der er bygget ud paa Hornslet Kirkes Sydfacade, lige under det alterlignende Epitafium med Ægteparrets og deres tre Børns Billeder, som staar op mod Kapellets Østvæg. (R. A.: Düring-Rosenkrantz's Smlg.: Mappe: „Diverse om Rosenkrantz'erne“: Plan over Gravhvælvingerne i Hornslet Kirke).

Smør = 39 Tdr. Hartkorn, for hvilken den efter den Tid anføres i Skøder, Skattelister o. l. Steder, indtil Chr. V's Matrikul forhøjede Hartkornet. — Et Par Maaneder efter Moderens Død fik Holger Livsfæstet paa Tienden af Hvilsager, og samtidig opnaaede han det samme for Annekssognet Mørkes Vedkommende¹⁾. 1616 tog han Arv efter sin Svigerfader Aksel Brahe, og 1615 arvede han Øster-Vallø efter sin barnløse Søster, og skønt han 1616 solgte Vallø, angives hans Hartkorn 1617 at være øget med 300 Tdr. ved disse Arvelodder, og da han 1622 havde købt Ravnholt paa Fyn, vel for de Midler, Salget af Vallø havde indbragt, takseredes han til endnu 300 Tdr. — Han havde saaledes faaet Gods og Penge til Raadighed til ved Mageskifte og Køb at erhverve Gods omkring sine jyske Sædegaarde. 1622 fik han da ogsaa ved Mageskifte med Kronen 1 Gaard, 1 Bol og 1 Hus i Bendstrup²⁾, hvor han i Forvejen havde saa meget Gods, at han ved ogsaa at erhverve Lunov'ernes Sædegaard samt en Selvejergaard blev „Enevoldsherre over Bendstrup By med dets tilliggende Ejen-dom“; senere, 1642, „befol han, at Bendstrupgaard, der ellers var en privilegeret Herregaard og adeligt Sæde, at den nu skulde agtes at være og forblive en Fæstegaard“, og derpaa lod han sin Foged vurdere al Jord til Byen og skifte den mellem Granderne saaledes, at der blev 8 lige store Gaarde og 2 Bol³⁾

1) Kancelliets Brevbøger 1613 2/16.

2) L. Laursen: Kronens Skøder 1622 15/8.

3) Citatet og Meddelelsen om B.s Vurdering og Rebning er hentet fra en „Attest“ dat. Skieringgaard 1679 4/5 og udstedt af den Foged hos Holger Rosenkrantz, der havde foretaget Rebningen nml. den kendte Jesper Thygesen til Skiering-Munkegaard (Familien „de Thygesons“ Stamfader);

(disse blev i det 18. Aarh. slaaet sammen til en Halvgaard) som saa fik paasat ny Landgilde og dermed nyt Hartkorn (ialt 95 Tdr.)

1632 fik Holger ved Mageskifte tre Gaarde og et Bol i Bøjen, og dermed havde han samlet ogsaa hele Bøjen By¹).

Indtil „Kejserkrigens“ Afslutning styredes Skaføs Gods ved en særlig Foged, fra den Tid af ved Ridefogeden paa Rosenholm, men denne stod ikke skillende mellem „Manden“ og hans Bønder, det viser mange Smaatræk i Sofie Brahes Regnskabsbog: ved Ulykkestilfælde og Dødsfald, ved Daab, Bryllup og Fest („Davstrup og Hvilsager Bønder, som førte Sommer i By“) mærkedes Herskabet²). En Skole byggede Holger i Bendstrup³), og da Krigen havde fostret megen Overtro, ogsaa her paa Eggen, hvor den blev baaret frem af to Kvinder i Kastrup, greb han 1631 til Pennen derimod til Oplysning for „sine Tjenere og vankundige Bønder“⁴).

den er stilet til Selvejer Søren Jørgensen (Møller) i B. og findes som Indlæg i en Retssag ml. denne Mand og Mette Bilde ang. Ejendomsret til to Huse i B. (Skaføs Arkiv: Samtidig Udskr. af Dom afsagt for Sdr.-Hald Herredstings Ret 1681 ^{15/8}). Bendstrupgaard maa, iflg. vore Arkivundersøgelser, have ligget paa nuv. Matr.-Nr. 3_a, hvor Traditionen ogsaa udpeger dens Plads (E. Tang-Kristensen: „Danske Sagn 1895“: S. 255). Dens Bygninger nedbrændte Natten ml. 4. og 5. Decbr. 1695 (R. A.: Aarhus og Ribe Stifts Kopibog 1696—97 Nr. 980).

- 1) Om denne og andre Ejendomshandler ang. Bøjens Jorder i 16. og 17. Aarh. se nærv. Aarbog 1907 S. 30 Note 1.
- 2) Sofie Brahes Regnskabsbog i Universitetsbiblioteket: Additament. 197 4_o.
- 3) Jens Villadssens og Dorte Sørensdaters (begge af Bendstrup) Vidneudsagn 1681 ^{18/7} i den ovfr. S. 26 Note 3 anf. Retssag.
- 4) J. Oskar Andersen: „Holger Rosenkrantz“ S. 290 f.

Holger drev selv Landbruget til 1632; vi hører, at han paa Skafø holdt Staldstude, og for Gaardens Produkter: Korn, Smør, Ost og Tømmer fik han god Pris ved at holde Skib paa Søen, der fra Ebeltoft- og Kalø-Vig førte dem ud til Afsætning i Norge, Tyskland og Holland. Ved Skafø indfredede han ved Grøft „Lunden“ ved Haven¹⁾. — For Holger, som for alle andre Landbrugere, var Aarene inden 1627 økonomisk gode, men Krigen, der bragte Elendighed over hele Landet, og, som altid, mest over Jylland, hvor Fjenderne hærgede, var særlig ødelæggende for ham, som havde sit meste Gods her, der naturligvis intet kunde yde ham i de Aar, og hvem Krigen, i hvilken han saa en Guds Straf, tilskyndede til at nedlægge sine Embeder, hvorved han mistede Lensindtægterne, og ved en flugtlignende Bortrejse at tage kostbart Ophold i Sverige. Da han og hans Husstand 1629 kom tilbage til Rosenholm „efter at Fjenden var draget ud“, var han i trykkende Gæld, og han maatte sælge Ravnholt for 50000 Dlr. og sin Part i Lögismose paa Fyn for 14000 Dlr. for at begynde at afvikle Gælden og bringe sine Gaarde paa Fode. Meget var her ødet, og det er store Summer man mener, at han ved Fjendens Plyndring har mistet i Værdisager, Indbo o. s. v., (sine Bøger fik han dog tilbage og ogsaa enkelte Ting saasom de Kanoner, Fjenden havde bortført fra Gaardene)²⁾, men efter det, vi

1) „Sofie Brahes Regnskabsbog“. Hvor Noterne ikke udtrykkelig siger andet, er Stoffet til Skildringen af Holgers og Gunde Rosenkrantz's Landbrug hovedsagelig hentet fra Regnskabsbogen og af Holgers økonomiske Forhold hovedsagelig fra samme Sted og fra det under S. 27 Note 4 anførte Værk.

2) „Jærnstykkerne“ var ført bort til Snoghøjskandsen. R. A.: „Jydske Tegnels.“ 1633 ^{26/11}).

har hørt om Nutidskriges Førelse, maa vi dog undre paa, hvor meget „Wallensteins Horder“ levnedede (f. Eks. mange Hundrede Tdr. Korn paa Rosenholm), og over, at Bygningerne ikke havde lidt mere paa Tag og Fag end at det i de følgende Aar for største Parten kunde udbedres ved almindelige Reparationsarbejder¹⁾ (en Del af den ene Side af Laden paa Skafø tækket o. s. v.), og det varede heller ikke længe, inden Godsstyrelse og Landbrug gik sin sædvanlige Gang: Bønderne kunde yde Landgilde, Stedsmaal baade i Penge og i Kvæg o. l. som sædvanlig, der blev købt og solgt Stude, og der avledes og solgtes meget Korn. Trods den forholdsvis hurtige Afvikling af en Del af Gælden, hvad der sikkert mest skyldes den husholderiske Sofie Brahes Ihærdighed, havde dog Holgers Penge-sager faaet et dybt Saar. Det var derfor sikkert kærkomment, da den ældste Søn *Gunde*, der ligesom alle Holgers Sønner havde nydt en fortræffelig Opdragelse og ved Rejser og Universitetsophold havde faaet en fortrinlig, men kostbar, Uddannelse, i 1632,

¹⁾ Svend Pedersen, Professor v. Gymnasiet i Odense, besøgte i Paasken 1630 H. R. paa Rosenholm. I Pinsen (15/5) skrev han et (L.tinsk) Brev til H. R.s Søn Jørgen, der da var uden Lands, for at fortælle ham om Besøget. En Ytring i Brevet kunde tyde paa, at Rosenholm og Skafø var slupne bedre fra Fjendeoversvømmelsen end det øvrige Jylland, thi mens S. P. skriver, at han næsten hele Jylland igennem alle Vegne saá ødelagte Byer og Huse, siger han a. St. i Brevet: „Ulykken (malum) har knap berørt (Dit) fædrene Hus og Grund. Men midt i hin i højeste Grad ulyksalige Ødelæggelse har Gud ikke blot bevaret, men endogsaa forskønnet og øget Din Faders Godser“. Men maaske er det for at berolige en ængstet Søn, at han skriver saaledes. (Kirkehist. Smlg.: „Breve til og fra Holger Rosenkrantz“).

27 Aar gammel, indgik et rigt Gifte med sit Næstsøskendebarn Pernille Rosenkrantz og derved fik Midler til samme Aar at forpagte Skafø og at bebo og vedligeholde dens store Bygning, der efter at have staaet ubeboet siden Dorte Langes Død, og efter at have haft Fjenden inden sine Døre, trængte til nogen Udbedring navnlig paa Gulve o. l., hvad Holger derfor lod foretage inden det unge Par flyttede derind.

Aaret efter sendte Holger og Sofie en Seng og en Vugge, som Christen Maler i Aarhus havde prydet, til Skafø, hvor der ventedes en Arving, og i denne Vugge blev Husets førstefødte Barn lagt 9. Marts 1633, men allerede 25. Marts døde det¹⁾, Dagen efter at det i Daaben havde faaet Navnet Jacob²⁾. Gunde synes kun at have beboet Skafø i nogle Aar, nemlig til han 1636 blev Landsdommer i Skaane og fik Len dér, men han beholdt Forpagtningen af Skafø. For en aarlig Afgift af 400 Dlr., der erlagdes St. Hansdag, havde han Hovedgaardens Ager og Eng samt Hoveriet af Bøndergodset, derimod beholdt Holger selv Landgilden og Indfæstningen af Godset samt Skovene. Tienden af Hvilsager og Mørke havde Gunde i Forpagtning mod at svare Faderen hele Indkomsten, men Holger følte sig stadig som Patron for Kirkerne, og han ofrede dér lige-

1) Liget blev nedsat i Gravhvælvingen under Kapellet ved Hornslet Kirke. Oplysningerne om Barnets Fødsel og Død findes paa Kistepladen: (R. A.: Düring-Rosenkrantz's Smlg. se Side 25 Note 3).

2) „Sofie Brahes Regnskabsbog“ 1633 ^{24,3}: „Holger gaff Jacob Roßenkranz til Faddergaffue 20 Roßennobeler er: 80 Dr.“ (Hans sædvanlige Takst for Faddergaver til Børnebørn).

som i sin rette Sognekirke, Hornslet. 1632¹⁾ havde han, for at opfylde Paabudet i Kolding Recessen af 1558 § 51, skænket Præsteembedet en Gaard i Hvilsager By.

Saasæd og Fødekorn købte Gunde det første Forpagtningsaar af sin Fader, men enten det nu var fordi de følgende Aar har været Uaar eller fordi Gunde har holdt større Besætning end Gaarden kunde bære, han maatte i de Aar oftere leje Skafø's Kreaturer ind paa Rosenholm baade paa Græs og paa Vinterfoder.

Efter det Forhold, Gunde alt stod i til Skafø, var det rimeligt, at det blev ham, der efter Faderens Død 1642²⁾ overtog Skafø som sin Arvepart, og for at have sit Embede i Nærheden af sin Ejendom var det vel, at han Aaret efter søgte sin Afsked som Landsdommer i Skaane imod at faa Løfte om Lensmandsstillingen paa Kalø, hvilken Stilling han dog først opnaaede³⁾ efter at han havde maattet sælge Skafø.

Svenskernes Indfald 1643 bragte Trængsel over Skafø's Egn, ved Rosenholm havde Fjenden Lejr⁴⁾ og paa Ryomgaard var der Hovedkvarter, og uden at vi véd noget sikkert derom, maa vi dog antage, at Skafø

1) Skødet dat. Rosenholm 1632 ¹⁵/₁. Omkr. 1850 solgte Præsteembedet denne Mensalgaard, Matr. Nr. 2, der nu kaldes „Bovlandsgaard“, til den dav. Fæster: Lange, der havde fæstet den 1815 ¹/₁₁, og i hvis Slægt den endnu er. Da Hvilsager, hidtil Anneks til Mørke, 1851 oprettedes til et eget Pastorat med Lime som Anneks og der saaledes skulde indrettes en Præstegaard i Hvilsager, anvendtes Salgssummen til Køb af den nuv. Præstegaards Jord.

2) Natten ml. 28. og 29. Oktober.

3) 1648 ³⁰/₁₂.

4) R. A.: Hevringholms Godsarkiv: Tingsvidne 1646 ¹⁸/₉.

næppe er gaaet Ram forbi, og i Gundes Pengesager, der aldrig var gode, har det maattet sætte sit Spor. Han havde en sjælden Evne til at vikle sig ind i vanskelige Pengeforhold: 1645 maatte han lade sig indføre i H. U. Gyldenløves Ejendom Vindinggaard (Fiurendal) for 19000 Rdlr., som Gyldenløve skyldte Frederiksborg Skole, hvilken Gæld Gunde havde paataget sig for ham, og han maatte derefter som Sikkerhed give Skolen ej alene Vindinggaard men ogsaa Skafø med Gods, 327 Tdr. Hrtk., i Underpant¹⁾). Men værre var det, at han i disse Aar indgik Kautionsforpligtelser for sin berygtede Moster Anne Brahe til Elved for mere end 5000 Rdlr., for hvilke hun ganske vist gav ham Pant i Elved, men da hun hverken betalte Rente eller Kapital, maatte Gunde lade sig indføre i Elved og tilfredsstille Kreditorerne, hvad han kun var i Stand til ved at sælge bort af sit Arvegods. 1646 solgte han Bøjen By, 48 Tdr. Hrtk., til Chr. Rantzau til Gjesingholm²⁾), en af Anne Brahes Kreditorer, men da det kun hjalp lidt og Kreditorerne trængte paa, var han „forarsaget til, hans gode Navn og Credit at salvere og conservere, hans Fædernegaard udi Judland at affhende og det med de Udkaar, som han ej hellers havde gjort, udi det han en Partie Strøegods her udi Landet havde maattet tage udi Betaling“³⁾). Med andre Ord: han maatte sælge Skafø, og vi forstaar paa hans ovfr. anførte Ord, at det var med tungt Hjerte, at han d. ¹⁵/₇ 1647 i Odense underskrev Skødet⁴⁾) paa Skafø Hovedgaard med Bønder-

1) København: Paaskedag 1645. (Viborg Ldsthgs. Skøde- og Pantebog 1645 ff. S. 16.

2) Nærv. Aarbog 1907 S. 30 Note 1.

3) R. A.: Herredags Dombog 1647 ¹⁵/₇.

4) Orig. Skøde paa Perg. i Skaføs Arkiv.

gods, ialt 327 Tdr. Hartkorn, med de to Møller og med Skov til 1746 Svins Olden, den Ejendom, der var gjort til noget stort og betydelig af hans Farfader, for hvis Afkom han stod som Chef, saa meget mere som det maatte ske for ringe Betaling og under utilfredsstillende Forhold, og det hjalp vel kun lidet, at Kongens Retterthing samme Dag gav ham Medhold i hans Paastand om Ret til at lade sig indføre i Elved.

Det var Hr *Steen Bilde*¹⁾ til Kærsgaard paa Fyn, som købte Skafø, en Mand, der paa den Tid foruden sin fædrene Gaard havde betydelige Midler, og skønt han aabenbart ikke havde til Hensigt at opslaa sin Bopæl paa Skafø, udvidede han dog det tilliggende Gods betydeligt ved 1650 at købe hele Mørke By (tolv Gaarde) og nogle Gaarde i Bale (Mørke Sogn) af en af Holger Rosenkrantz's andre Arvinger²⁾. Vi véd kun lidet om Steen Bildes Arbejde paa og med Skafø i Aarene indtil Svenskekrigen, der for ham som for saa mange af hans Standsfæller blev til stor Ødelæggelse mere fordi Krigen voldte Uaar og Dyretid for hele Landet og fordi Skatterne voksede i en utrolig Grad, end fordi Skafø synes at have været særlig medtaget, efter Ridefogedens Opgivelser stod der kun faa Gaarde øde, (dog var en Del naturligvis ikke fuldt dyrkede, og Skovene var forhuggede), og Kontributionerne til Fjender og Venner synes ikke at have været usæd-

1) St. Bilde var 1634 bleven gift med Birgitte Kruse, Datter af Enevold Kruse til Ryomgaard, Nabogaard til Skafø, og det var vel gennem dette Naboskab, at St. Bilde kendte Skafø og blev Liebhaber til den.

2) Steen Brahe, gift med Holgers Datter Sofie. Orig. Skødet paa Perg. er dat. Odense 1650 ²⁰/₇ og findes i Skaføs Arkiv.

vanlig tyngende for Skafø's Bønder¹⁾, ja, Fjenden har maaske endda i nogen Grad holdt Haanden over Skafø, fordi den var designeret til Ophold og Indtægt for „General-Gevaldigeren“ d. e. Generalauditøren med Løjtnant, Stokmester og Skarpretter²⁾. — I Aarene efter 1660 vrimlede Skøde- og Pantebøgerne med Behæftelser paa større og mindre Dele af Skafø's Gods, og da Steen Bildes Børn ved denne Tid blev voksne og krævede Hjem for sig selv, afgav Steen Bilde 1663 to af sine Hovedgaarde til dem, sandsynligvis i Forpagtning, saaledes at hans Søn Erik Bilde, gift med den kendte Anna Trolle, det Aar flyttede ind paa Skafø (den 12. Novbr.³⁾) skænkede de Kalk og Disk

- 1) R. A.: „Indberetninger ang. Udgifter i Krigen 1657“: Hvilsager Sogn. (Indberetningen angaar dog Skafø's Gods saa vel i Hvilsager som i andre Sogne), og „Jordebøger for Skafø“ af 1660 ²/₁₁ og 1661 ²⁵/₂ indsendte i Henh. t. kgl. Miss. 1660 ²⁸/₉ og 1661 ¹⁰/₁. Af Godset er Trellegaarden og Gaarden i Pindstrup øde; 2 Gaardmænd i Bendstrup forarmede. Bendstrup- og Termestrup-Mænd har maattet sælge deres meste Kvæg for at svare Kontribution. „Skafø Skov uden Muren“ og Brodbækskov tilforn takseret for 250 Svins Olden, mens nu meget forhugget, saa det nu eragtes for 126 Svins Olden“.
- 2) R. A.: „Coyets Papirer VI“: Specification der Adelichen Höffe und derer dazu gehörigen Bawern undt Unterthanen in nachfolgenden Lehnen: Kalløe Lehn: Schaffboegaardh (gantze Hoffe der donirten und assignirten Güter: 19): Genrl. Gewaldiger Mulhausen mit seinem Leutenant alß Stockmeister undt Scharfrichter“.
- 3) Erik Bilde angives at være blevet gift 1663 (Danm. Adels Aarvog 1890, S. 81); maaske har Bryllupsdagen været ¹²/₁₁ og Kalken er saaledes givet til Minde herom. Kirkens gamle Kalk har Fjenden vel røvet. Anna Trolle synes at have været en klog og foretagsom Kvinde, man siger, at det skyldes hende, at Humleavlen vandt saa stor Udbredelse i

til Hvilsager Kirke), og hans Datter Mette, gift med Henrik Ditlev Greve Holck¹⁾, tog Bopæl paa den af Hr. Steen oprettede Hovedgaard Bildesbølle paa Fyen. Disse Forhold varede imidlertid kun i tre Aar, 1666 flyttede Erik Bilde fra Skafø til Kærsgaard, medens Steen Bilde d. $12/5$ samme Aar paa Bildesbølle tilskødede²⁾ „sin kære Søn *Henrik Ditlev Greve af Holck* og sin kære Datter *Fru Mette Bilde*“ Skafø Hovedgaard, Skafø Mølle, Skafø- og Brodbæk-Skovene med fire Gaarde i Hvilsager og Godset i Termestrup og Davstrup; alt det øvrige Gods beholdt Steen Bilde stærkt behæftet, og en Del af det overdrog han senere til sine andre Børn og til sin Dattersøn.

Den nye Ejer Greve Holck, anden Søn af den bekendte kejserlige Feltmarskal Henrik Holck („der tolle Holck“), var født den 1. August 1630 paa Ravnholt³⁾, som Faderen havde købt af Holger Rosenkrantz.

Nord-Vest-Fyen, hvor Kærsgaard ligger; i Universitetsbibliot. (Additament. 713 4 o) findes en Lægebog (Recepter, Husraad o. l.) samlet og til Dels sammenskrevet af hende: paa Titelbladet staar: „*Invia virtuti nulla est via, Skafføe die 8. Novemb. 1664, A. Trolle m. p.*“

- 1) Greve Holck og Mette Bilde angives at være blevet gifte 1663 (Danm. Ade's Aarvog 1890, S. 81), men da deres ældste Datter, Birgitte, nævnes sammen med sine Forældre i et Skøde af 1663 $27/5$, maa Bryllupet dog vel nok havde fundet Sted senest engang i 1662. (Fynbo Ldsthgs. Skøde- og Pantebog).
- 2) Orig. Skøde paa Perg. i Skaføs Arkiv.
- 3) R. A.: „Henrik Holcks Slægtbog“ med hans egenhændige Optegnelser: Her skriver Henrik Holck, at Sønnens Fødsel fandt Sted: „den 1. Augusti 1630 gammell Still paa S. Peders Dag, en Søndag som dette Evangelium faltt: Jesus græd offuer Jerusalem, ved halffgaaen 6 om Afftenen udi Wecktens Tegen . . . bleff først døbt den 14. Augusti udi Herrested Sogne Kierke“ osv. osv.

Ved Faderens Død, kort efter hans Fødsel, blev hans Opdragelse alene lagt i Hænderne paa hans Moder Hilleborg Kraffse. 1655 indtraadte han — efter Studieophold i Holland¹⁾ — i Hæren, hvor han 1666 var Ritmester²⁾; han havde naturligvis deltaget i Svenskekrigen, blev endogsaa taget til Fange og maatte i 15 Maaneder udholde et haardt og kostbart Fængsel, hvilken Tid han benyttede til at udarbejde en Oversættelse af Suetonius paa Tysk, som han senere udgav dateret Billedsbølle 1663 og dediceret til Frederik III.

I de efterfølgende Aar bestræbte Greve Holck, der havde bevaret en Del af sin Fædrearv, sig for at samle det Gods, der tidligere havde hørt til Skafø, ved Køb af Svigerfaderen og af Svogrene, og det lykkedes ham inden Steen Bilde 1672³⁾ døde som Fallent at samle det meste af Godset saaledes som Gunde Rosenkrantz havde afhændet det: med Undtagelse af Gaarden i Pindstrup og en Gaard i Bendstrup; en anden Gaard i Bendstrup fik hans Søn Steen 1668⁴⁾ i Faddergave af Steen Bilde, der ogsaa 1672⁵⁾ tilskødede ham Kastrup Hovgaard, og først ved Sønnens Død 1689⁶⁾ kom disse Gaarde igen ind i Skafø's Jorde-

1) Personalhist. Tidsskr. II B. III H. S. 194: Fortegnelse over Dske. og Norske immatr. ved Leydens Universitet 1575—1675: Tillige med sin ældre og eneste Broder Christian Christoffer og deres Lærer Mag. Ostenfeldt blev Holck indskrevet som stud. polit. ved Leyden Universitet 1648 ¹⁵/₅.

2) Holck, der 1655 ⁹/₈ kaldes Hofjunker, blev Ritmester 1657 ¹/₂.

3) Han døde paa Billedsbølle d. 12. Oktober.

4) Skødet dat. Billedsbøl 1668 ¹³/₂. (Viborg Ldsthgs. Skøde- og Pantebog Nr. 9 Fol. 342).

5) Skødet dat. Billedsbølle 1672 ¹²/₈. (Viborg Ldsthgs. Skøde- og Pantebog Nr. 13 Fol. 110).

6) R. A.: Partikulærkammeret: Overkammerjunkerens Regnskab: „1689 ¹/₉ sl. Page Steen Holcks Begravelse: 160 Dlr.“

bog. — Paa Skafø førte Greve Holck og Mette Bilde i de Aar et, som det synes, meget herskabeligt Hus med mange Tjenestefolk, Luksusheste m. m., men ogsaa Landbruget, som Ejeren selv drev, var da velholdt; Besætningen var 86 Stkr. stort Kvæg og 60 Faar¹⁾, og i det Hele var Aarene fra 1670 og til „skaanske Krig“ atter lagde Tyngde over Landet, ret gode. Greve Holck, som imidlertid var bleven forfremmet saavel i sin civile som i sin militære Charge (1676 blev han naturaliseret som dansk Greve, 1677 Etatsraad og Oberstlieutenant) maatte følge Kongens Kald til at deltage i Krigen, hvor han blev saa haardt saaret, at han selv 1680²⁾ skriver, at han er ganske „estropieret“ af sine mange „blesseurer“, og det var en ynkelig Tilværelse, han maatte føre fra Krigen Slutning til sin Død. Samtidig med den legemlige Svækkelse indtraf store økonomiske Ulykker, Gaard og Gods blev belastet med Gæld, og sin Gage kunde han ikke faa udbetalt, hvorfor han i Skrivelser, der altid er holdt i en værdig og lidet klynkende Form, anmodede om at maatte faa Hvilsager og Mørke Kirketiende til Erstatning, hvad der bevilgedes ham og senere fornyedes for hans Enke, saa længe hun eller hendes Afkom besad Skaføgaard³⁾. Han døde

1) R. A.: „Amtsregnskaber: „Regnskab over Kop- og Quægskatten udaf Calløe m. fl. Amter paabuden den 3. Augustii Anno 1678“.

2) Memorial dat. København 1680 ²⁶/₅ til Rentemester Henrik v. Støcken (R. A.: Kammerkancelliet“ Resol. med Dokum. 1670—99).

3) Bevilling er dat. Koldinghus 1681 ²⁸/₇ (Skafø kaldes heri „Schabesøegaard“(I) (R. A.: Jydske Registre). Efter Mette Bildes Ansøgning derom, dat. København 1697 ⁹/₆, og i Henhold til Rentekammerets Forestilling ang. denne An-

paa Skafø ¹²/₂ 1681¹) og blev stedet til Hvile i Holck'ernes Gravkapel i Herrested Kirke ved Ravnholt²).

Ved hans Død maatte *Mette Bilde* tage Styret paa det stærkt forgældede Skafø, og hendes Liv her i Kamp med økonomiske Vanskeligheder blev en sand Lidelseshistorie, hvis Data er opbevarede i hendes utallige Klage- og Jammerskrifter til offentlige Institutioner og private Folk, over for hvem hun med Heltemod hævdede sin Gaards, sin Stands og sine Børns Krav. Navnlig over for Rentekammeret greb hun ofte til Pennen i sin besynderlige Stil, og foruden at hun opnaaede Anerkendelse af Gaardens Skattefrihed som greveligt Sæde³), tilkæmpede hun sig

søgning fik *Mette Bilde* ved Resol. af 1697 ¹⁹/₆ jus. patr. til de to Kirker som en Udvidelse af Bevillingen af 1681 ²⁸/₇ (R. A.: Skødebog for Aarhus og Ribe Stifter Ltr. D. p. 124). Da *Mette Bilde* senere (ved Tronskiftet 1699?) havde forsømt at faa fornyet Konfirmationen paa disse Bevillinger, søger hun ved Skr. af 1705 ⁹/₅ og ¹⁴/₆ at indhente det forsømte. Rentekammeret udsætter Sagen indtil videre: „imidlertid blifver Sagen in statu quo“. (R. A.: Rentekmr. Relationsprot. 1705 ³/₁—²⁹/₁₂ pag. 121).

- 1) Dette stod paa Holcks Kiste. (R. A.: Klevenfeldts Smlg).
- 2) R. A.: Jydske Reg. 1681 ²¹/₂: Tilladelse til, at Greve Holcks „Lig Begravelse maa saa længe ofver dend ordinaire Tid opsættes som hans efterladte Arffvinger det selv begiærendes er“.
- 3) *Mette Bildes* Ansøgning, dat. København 1682 ²⁶/₆, om Fritagelse for at svare Familieskat (i Henh. til de grevel. Privileg. har hun altid i hendes sl. Mands Tid været fritaget derfor) har følgende Paategning, dat. Københavns Slot s. D. „da de grevel. Privileg. Art. 9 melder, at Grevernes Hovedgaarde over alt deres Allodialgods for al Kontribution og Paalæg (Prinsessestyr og Rostjeneste undtagen) skal være befriet, tilstaaes Ansøgningen“. (R. A.: Aarhus og Ribe

ofte forskellige Lempelser, som da hun fik Medhold i sin Afvisning af Kravet om at skulle stille Artilleri-heste, hvad hun havde klaget over med følgende Vendinger: „ . . . som jeg, straffe mig Gud, icke haffuer uden thuende gamle Øg, som trækker mig til Guds Hus for min Saligheds Skyld¹⁾. Skaføgaard forpagtede hun ud til den berygtede Herredsfoged Ole Henriksen (Assens)²⁾ med hvem hun førte en stadig Strid, snart om et og snart om andet, men skønt Forpagtningen adskillige Gange udløb, blev den dog fornyet, saaledes at Forpagtningstiden varede fra 1688 til 1703, og da hun havde maattet pantsætte Hovedgaarden og noget Gods til ham som Sikkerhed for et Laan³⁾, kom hun kun af med ham ved at optage et nyt Laan hos Baron Gyldenkrone til Indfrielse af det første⁴⁾. Dette Kævl havde dog den gode Side, at Mette Bilde gennem sine Ridefogeder vogtede nøje

---

Stifters Kontors Kopibog 1682—83 Ltr. B. Fol. 11). Dette kgl. bekræftet 1683 $\frac{5}{5}$ (R. A.: Rentekmr. orig. kgl. Resol.), 1688 $\frac{17}{7}$ og 1704 $\frac{8}{4}$. (R. A.: Suppliker til Rentekmr. kgl. Resol. 1702 ff., jvfr. Aarhus og Ribe Stifters Kontors Kopibog 1704).

- 1) Supplik til Kongen dat. Skafø 1709 $\frac{17}{10}$.
- 2) Herredsfoged i Rougsø m. fl. Herreder til han døde 1712 paa sin Gaard i Andi (Skørring Sogn).
- 3) Mette Bilde havde laant 3000 Dlr. af Ole Henriksen for deraf at indløse det Gods til Bildesbølle, som hun ved Højesteretsdommen af 1701 var bleven dømt til at indløse. Panteobligationen er dat. Bildesbølle 1701 $\frac{9}{12}$, er læst for Viborg Ldsthg. 1702 $\frac{17}{2}$ og er „kasseret“ 1703 $\frac{13}{6}$. (Viborg Ldsthgs. Skøde- og Pantebog).
- 4) Dette Laan var paa 4000 Dlr.; Sikkerheden blev givet i Skafø Hovedgaard og 7 Gaarde i Davstrup By, og Gyldenkrone fik Forkøbsret til Skafø. Panteobligationen er dat. Skafø 1703 $\frac{27}{2}$, er læst for Viborg Ldsthg. 1703 $\frac{28}{3}$ og er „kasseret“ 1708 $\frac{9}{4}$. (Viborg Ldsthgs. Skøde- og Pantebog).

over, at Forpagteren ikke udnyttede Bøndernes Hoveri mere, end han maatte efter sin Kontrakt¹⁾, og trods de eksempelløst slette Aar i „den store nordiske Krigs“ Tid fra 1700 til 1720 var Bøndergodset her ingenlunde ringere end andetsteds. — Et Teglværk, som af Greve Holck var anlagt paa Davstrup Jord tæt op mod Skafø Skov, synes Mette Bilde, til liden Baade for Skoven, at have drevet med Kraft²⁾. Det blev nedlagt af Thomas Behr.

- 1) I Brev dat. Skafø 1702 $\frac{5}{9}$ til Greve Chr. Ditlev Rantzau til Løvenholm skriver Mette Bilde, at hun „har spurgt saa hemmelig, at Ole Henrichsen, min Forpagter, som jeg har opsagt og vil jeg iche haffue hannem lengere en til nu førstkommendis Valborig Dag“ har haft sit Bud hos Rantzau for at forpagte en af hans Gaarde i Jylland. Hun vil nu advare „min smoe Hr. Greffue“ herimod: Rantzaus Godsforvalter er nemlig Ole H.s Søstersøn, og nu har de to lagt Raad op sammen: at kunde Forvalteren faa Morbroderen til Forpagter paa Løvenholm „daa kunde de giøre dem en stor Profit og Eders Bønder ruenere“. Trods denne Advarsel oprettede Rantzau Forpagtningskontrakt for 1704—11 med Ole Henrichsen om Forpagtning af Løvenholm, Sødringholm og Demstrup, men 1705 $\frac{11}{5}$ sidder Forvalteren Evendorf arresteret for Underslæb og Ole Henrichsen, da af Andi, kalder paa hans Vegne Grevens Sekretær: Fabricius for Retten. (R. A.: Løvenholms Godsarkiv).
- 2) Mette Bilde tilvirkede Mursten ikke alene til Godsets Brug (Kurhuset blev saaledes ombygget med Sten fra „Teglovn“ iflg. Christen Gudtzens og Iver Murmesters Vidneudsagn 1699 $\frac{12}{6}$, se Side 20 Note 4), men ogsaa til Salg. I Brev 1694 $\frac{23}{7}$ maatte hun „rykke“ Greve C. Reventlow til Clausholm for de 150 Rdlr., han i to Aar havde skyldt hende for leverede Sten. [R. A.: Storkansler C. Reventlows Brevveksling]. Beboelsesstedet til Teglværket nævnes fra 1678 af i Skattelister, Matrikulen, Justitsprotokollen og Hvilsager Kb. med forskellige Navne: Teglgården, Teglbænderhuset, Teglladen, Teglluset, og der synes til

1683 gik Chr. V's Matrikul hen over Skafø, og efter den blev Hovedgaarden sat til Hrtk.: Ager og Eng 49, Skov 7, Mølle $8\frac{1}{2}$ og Bøndergodset til Hrtk.: Ager og Eng 192, Skov 15, Mølle $3\frac{1}{2}$ Td., saa at Skafø i Henh. til Frdg. af $10\frac{1}{12}$ 1682 hørte til de komplette Sædegaarde. Af Forarbejderne til Matrikuleringen¹⁾ ser vi, at det under Hovedgaarden dyrkede Areal udgjorde lidt over 290 Tdr. Ld., der blev drevet i 13 større og 5 mindre Vange („Fald“) af meget forskellig Størrelse og Driftsmaade, alt efter Jordens saare forskellige Godhed. Den bedste Jord gav en Kærv Byg, to Kærve Rug, en Kærv Havre, hvorefter den hvilede i 5—6 Aar. Gaardens Enge anslaaes til at kunne give 200 Læs godt Hø og 200 Læs Mosefoder. — Det til Hovedgaarden hørende skovdækkede Areal udgjorde c. 470 Tdr. Land, kun takseret til 168 Svins Olden.

Havde Mette Bilde søgt alene at værge Skafø, var hendes økonomiske Vanskeligheder næppe blevne saa store, men det synes at have været en Æressag for hende at bevare Billedsbølle, som var tilfaldet hende efter hendes Broder Otto, i Familiens Eje, og skønt hun 1689 maatte gøre Opbud, holdt hun stadig begge Ejendomme, og paa Billedsbølle boede hun ofte.

Tider at have boet to Familier. Vi finder det ikke nævnet efter 1740 $10\frac{1}{11}$ (Hvilsager Kb.). „Teglgaarden i Skoven“ blev 1683 matr. under Davstrup By for 1 Skp. $\frac{1}{2}$ Alb. Hrtk. — Paa Skaføs Højholtmark kaldes en Lavning, der strækker sig ind paa Davstrup Jord: „Teglmosen“, og i den har man kunnet stemme Vand op ved at sætte Stigbord for Bækløbet gennem „Holtsdammen“ (= „Skovdæmningen“).

1) Matrikulkontorets Arkiv: Chr. V.s Matrikul Prot Nr. 1036 og 1762.

Af en stor Børneflokk¹⁾ havde Mette Bilde ved Aarhundredets Slutning kun Sønnen Erik Otto og Døtrene Henriette og Birgitte tilbage, og da denne sidste, der 1689 var bleven Enke efter Skoutbynacht Gabriel Bilde til Halsegaard, trods sin store Letfærdighed i sin Enkestand²⁾, 1697 indgik nyt Ægteskab med Kommandørkaptajn Christian Munk, skødede Mette Bilde 1698 Bildesbølle til denne Datter. To Aar efter, da begge Ægtefolkene imidlertid var døde, vilde Mette Bilde paastaa, at denne Tilskødning var sket hende uafvidende, en Paastand, som Højesteret 1701³⁾ afviste, hvorefter Bildesbølle af Kreditorerne i Munks Bo blev solgt ved Auktionsskøde 1702⁴⁾, hvorved Mette Bilde mistede det lidet, hun havde kaldet sit i den forgældede Gaard.

Nu var hun henvist til at bo paa Skafø, ene med Datteren Henriette. Sønnen var Officer og færdedes i disse Aar med danske Regimenter i kejserlig Krigstjeneste i Ungarn og Italien⁵⁾, hvor han vist faldt; 1706⁶⁾ blev han „nedsat“ i Hvilsager Kirke. Henriette

1) Ægteparret synes ialt at have haft 5 Sønner og 4 Døtre.

2) Hun stod i Forhold: først til Stiftamtmand Winterfeldts Søn Christian, senere til Greve Hannibal Wedell til Wedellsborg, med hvem hun fik Datteren Mette Sofie, der ægtede: først Præsten til Husby og Wedellsborg Kapel Erik Faber og derpaa, da denne døde 1715, hans Eftermand i Kaldet Rasmus Rossing. (R. A.: Klevenfeldts Smlg.: „Theatrum nobilitatis Dan“: „Oplysninger samlede af Anders Samsing, Præst til Kølstrup † 1751 æt. 80“. Viberg: Dsk. Præstehist. I 703).

3) R. A.: Højesterets Voteringsprot. 1701 ²¹/₇ Fol. 487 ff.

4) Fynbo Ldsthgs. Skødeprot.

5) R. A.: Oberstløjtnant Hirsch's Smlg.

6) D. 24. Februar (Hvilsager Kb.)

blev 1707¹⁾ i en Alder af 35 Aar viet i Hvilsager Kirke til den jævnaldrende Ritmester Pros Mund til Ødemark af den gamle Adelslægt og Søn af Brigader Niels Mund til Rønnebæksholm. Ægteparret synes at have boet sammen med Mette Bilde paa Skafø²⁾, og da hun paa det Tidspunkt var kørt fuldstændig fast i økonomisk Henseende, overdrog hun ved Skøde ^{28/3} 1708 Skafø med Gods og Tienderne til *Pros Mund*, hvis Fader var villig til at anbringe 12000 Rdlr. paa 1. Prioritet i Gaard og Gods. Pros Mund skulde betale Svigermoderens Gæld, 18000 Rdlr., og yde hende 300 Rdlr. aarlig, men da han snart efter blev kommanderet i Felten, tilbagegav han ^{28/8} 1709 Mette Bilde Skødet med Fuldmagt til at sælge Skafø enten paa Auktion, „heller til en anden god Mand uden Auktion“³⁾.

En saadan god Mand fandt hun i *Thomas Nicolai* (Nielsen) *Behr* paa Vedø, med hvem hun oprettede Købekontrakt ^{3/3} 1710⁴⁾, en Uge før Pros Mund efter

-
- 1) D. 9. December (Hvilsager Kb.)
  - 2) Pros Mund havde ganske vist ved Købekontrakt 1707 ^{12/10} tilhandlet sig Selvejerbondegaarden Ødemark (Antvorskov Amt og Herred, Bromme Sogn) med 4 Gadehuse, ialt 17 Tdr. 2 Alb. Hrtk., men Skødet derpaa fik han først 1708 ^{18/9}. (Søllandsfar Ldsthgs. Skødeprot. XIII, 303 Nr. 7).
  - 3) Det Dokument, hvorved P. Mund tilbagegiver Skødet, er dat. Ødemark og er i Helhed gengivet i Mette Bildes Skøde til Th. Behr. (Orig. Skøde paa Papir i Skaføs Arkiv).
  - 4) Mette Bilde faar 1712 ^{20/4} Bevilling til, at denne Kontrakt, som er skrevet paa ustemplet Papir, maa desuagtet for gyldig passere: „saa maa hun og udi den Sag og Tvistighed, som af samme Kontrakt herrører, og hun med Thomas Nicolai Behr har, bruge ustemplet Papir“, tillige faar hun „beneficium paupertatis“ i samme Sag. (R. A.: Jydske Reg.)

en heltemodig Kamp fandt Døden i Slaget ved Helsingborg¹). Købet omfattede Skafø Hovedgaard med Mølle og Skove, 29 Gaarde og 3 Boelssteder med Skove, 27 Huse og Lille-Mølle, der alt stod for det ovennævnte Hartkorn, og Købesummen, der med Rugsæden og „Diskretionen“ til Henriette Holck var aftalt til 17500 Rdlr., hvilket viser, at Godset ikke var i særlig slet Stand, skulde afgøres ved, at Behr fyldestgjorde Mette Bildes og Pros Munds talrige Kreditorer mod, at han straks fik Brugen af Ejendommen. Behr flyttede derfor ind paa Skafø og Mette Bilde drog bort efter i 44 Aar at have siddet som Frue paa sin fædrene Gaard, men da hun følte sig brøsthøden over den Maade, hvorpaa Behr afviklede Købesummen, fik hun udvirket, at der blev udnævnt to kgl. Kommissarier: Chr. Gyldenkrone og Oluf Krabbe, til at mægle mellem hende og Behr²) og først ved disses Mellekomst gav hun Behr Skøde, dateret Vejle $24\frac{1}{7}$ 1712 (Gyldenkrone ejede Lerbæk ved Vejle) og underskrevet af hende, Henriette Holck og de to Kommissarier. Af Købesummen blev der, da Behr havde betalt hendes og Svigersønnens Gæld med paaløbne Renter, kun 136 Rdlr. tilbage til Udbetaling til hende og Datteren. Hvor den fattige, 73 Aar gamle Kvinde tilbragte sine sidste Aar, véd vi ej, noget tyder paa, at hun har haft Ophold paa Raskenberg (Juelsberg) ved Nyborg³), heller ikke véd

¹) Personalhist. Tidsskr. III R. 5 Bd. 1 H.

²) R. A.: Jydske Tegnels. 1712 $1\frac{1}{6}$: Befaling til de to Kommissarier at mødes ang. denne Sag paa belejlig Tid og Sted med to af Behr allerunderdan. ansøgte (og bevilligede) Kommissarier, vil Behr ingen skikke, skal de alene ordne Sagen.

³) Efter General Hans Ahlefeldts Enke Anna Rumohrs Død 1711 udbetales der i Maj 1712 af Boet 30 Rdlr. til „Grefinde

vi, naar hun er død; paa hendes Kiste, der endnu i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede stod ved Siden af hendes Mands, manglede Dødsaaet¹⁾. Henriette Holck, der efter Pros Munds Død henfaldt i Tung-sind, døde 1718.

Skafo's nye Ejer var født 1676²⁾ som Søn af Niels Thomesen, der foruden noget andet Gods ogsaa ejede en Bondegaard ved Rygaard Strand (Nørager Sogn), en Parcel af den gamle Herregaard Rygaard, som han beboede³⁾. Hans Hustru, Anne Svendsdatter, Tho-

Holck paa Raskenberg" (Arkivet paa Sierhagen: Glorup). Raskenberg ejedes den Gang af Kaptajn Erik Flemming Ulfeld, der var i Slægt med Holcks Broders Hustru. Maaske er Mette Bilde og Datteren først flyttede til Ødemark, som Henriette Holck overtog efter sin Husbond, men den solgte hun allerede ved Købekontrakt af 1711 $\frac{4}{8}$ og Skøde af $\frac{24}{8}$ s. A. (Sællandsfars Ldsthgs. Skødeprot. XIII, 413 Nr. 1).

- 1) Som Anmærkning til Mette Bildes Bevilling paa jus. patr. til Kirkerne (se Side 37 Note 3) skriver Rentekmr.: „Siden Fru Grefinden ved Døden er afgangen og Skafføegaard komet i anden Eje, ophører denne Bevilgning, og er disse tvende Kirketiender med dessen Gods og jus patronatus d. 1. Maj 1912 allernaadigst bortskjødet til Etatzraad Iver Rosencrantz“. Vidste man ikke bedre, skulde man efter dette tro, at M. Bilde var død før $\frac{1}{5}$ 1712, men man maa erindre:
  - a) at det ikke var M. Bildes Død, men den Omstændighed, at Skafo var gaet ud af hendes og hendes Families Eje, der her interesserede Rentekmr.,
  - b) at man ikke kan se, hvor længe efter $\frac{1}{5}$ 1712 Anmærkningen er skrevet. Mulig kan Anmærkningen dog svagt tyde paa, at Mette Bilde er død ikke meget længe efter $\frac{1}{5}$ 1712, eller rettere efter $\frac{24}{7}$ 1712: den Dag hun underskrev Skødet paa Skafo.
- 2) Muligvis først 1677, se S. 50 Note 1.
- 3) 1678 havde Niels Thomesen og hans Hustru paa Rygaard 4 Tjenestefolk, og de holdt en Besætning paa 4 Heste, 12 Stkr. Kvæg og 8 Faar. (R. A.: Amtsregnskaber, Regnskab over Kop- og Kvægskat i Kalø Amt).

mas Behrs Moder, ægtede efter Mandens Død Erik Henriksen til Vedø¹⁾). Hvorfra Niels Thomesen stammede, véd vi ikke, maaske var han af Borger- og ikke af Bondeslægt, og hvorfor hans Sønner kaldte sig Behr eller Bæhr, og senere førte et talende Vaaben, en gaaende Bjørn, medens han selv skrev sig uden dette Efternavn og i sit Sigil havde et Anker²⁾), véd vi heller ikke. Thomas Behr synes at have nydt en god Opdragelse, og efter et Ophold i Udlandet³⁾), hvor han maaske er bleven uddannet i Handel, og hvorfra han vendte tilbage 1704, mener man, at han har drevet Handel i København.

Saa vidt vi kan se, mødte han kun med en Formue paa c. 8000 Rdlr., altsaa næppe den halve Købesum,

-
- 1) Man antager, at Niels Thomesen er død omkring 1679. („Personahist. Tidsskr.“ VII R. 3 Bd. 4 H. S. 248). Erik Henriksen ejede Vedø fra 1687 til sin Død 1704, hvorefter Anna Svendsdtr. ejede den halve Del af Ejendommen (en Tid maaske sammen med Sønnen Thomas, se Note 3) til hun døde 1714. (Trap: 3. Udg. IV Bd. S. 939 sammenholdt med en kgl. konf. „Forskrivning“ ml. Anne Svendsdtr. og Erik Henriksen af 1704 ³⁰/₁ og med Anne Svendsdtr.s Testam. dat. Vedø 1711 ¹⁴/₁₁, begge anførte i Sdr.-Hald Herreds Justitsprot. 1723 ²²/₁₂, Fol. 77).
- 2) „Niels Thomesøn zidtzhaftig paa Ryegaard“ skøder 1673 ³/₁₁ en Gaard og et Gadehus i Udby (Rougsø H.) til Niels Rosenkrantz. Under hans Underskrift findes Sigillet med Ankeret, der er omskrevet: „Niels Thomesen“. (Holbækgaards Arkiv).
- 3) I Sdr.-Hald Herreds Justitsprot. 1723 ²⁴/₂ (Fol. 25) er nogle Udsagn af Th. Behr under en Vidneførsel protokollerede saaledes: „at hand iche nu var Wedøes Eiere“ og derfor ikke havde Adkomster o. l. ved Haanden, samt: „da Sr. Bæhr kom hiem uden Lands fra“, fandt han visse Forhold saaledes og saaledes, „hvilchet nu ungefehr er 18 eller 19 Aar siden“.

da han overtog Skafø, og Tiderne var i alle Retninger saa slette for Landbruget som sjælden før og siden, men han klarede Skærene ved at drive et dygtigt Landbrug, ved Stude-Opdræt- og Handel og ved — desværre — at afdrive c. 260 Tdr. Land Skov (Nødholm, Lunden og en Del af Højholtskoven), af hvis Træmasse han brændte Kul, der i de brændselsfattige Krigsaar blev solgt i Købstæderne i Tøndemaal. I det Hele var det onde Tider for Skovene, Fattigdommen mellem Bønderne affødte Lovløshed, og Thingbøgerne vrimler af Retssager om Skovtyverier i stor Udstrækning¹). Ogsaa Bøndergodset led naturligvis under de slette Tider, flere af Bønderne gik fuldstændig i Armod og rømmede bort fra de ødelagte Gaarde, stjal sig bort ved Nattetid med deres Indbo, bevæbnede og rede til at gøre Modstand, om de skulde blive antrufne paa Flugten²). Mod alt dette traadte Behr op med en Bestemthed, der af nogle bedømtes som Strenghed, medens mange af Bønderne maatte indrømme, at han paa alle Maader søgte at hindre, at Sagen kom saa vidt ved i stor Udstrækning at eftergive baade Landgilde og Hoveri, ved at yde de trængende baade Føde- og Sædekorn og ved at hjælpe dem med Besætning og Bygnings-

1) Se bl. a. Sdr.-Hald Herreds Justitsprot. 1717 ²¹/₇ og ⁴/₈ (Fol. 47 ff.): Næsten alle Godsets Gaard- og Husmænd med Skovfogeden i Spidsen staar anklagede for ulovlig Skovhugst og Bortkørsel af Effekter fra Skovene, og næsten alle vedgaar de deres Forseelser som disse er klarlagte ved Syn over Skovene 12. og 13. Juli 1717.

2) Se nærv. Aarvog 1907 S. 64 Note 2, endvidere Sdr.-Hald Herreds Justitsprot. 1718 ⁹/₃ (Fol. 103 ff.): Søren Sørensen Mos og Hustru bortrømte fra deres Fæstegaard i Bendstrup, o. fl. a. St. sinstds.

materialer¹). Efter Fredsslutningen blev alle disse Forhold bedre, og i Behrs senere Ejetid blev det helt gode Aar for Landbruget. — Skafø's Gods udvidede Behr paa forskellig Maade. Da det var til en Mand uden for Slægten, Mette Bilde solgte Skafø, kunde Hvilsager og Mørke Kirketiender naturligvis ikke følge med i Handelen, dem inddrog Kronen straks efter Købekontraktens Oprettelse, og allerede samme Aar blev de stillede til Auktion²), ved hvilken de blev tilslaaede Iver Rosenkrantz til Rosenholm, der igen 1713 solgte Hvilsager Kirketiende med Gods og jus patr. til Behr³). 1719 erhvervede Behr paa Auktion over Krongods⁴) den Gaard i Bendstrup, der havde været skilt fra Skafø's Gods siden Steen Bildes Dage,

-
- 1) Sdr.-Hald Herreds Justitsprot. 1719 $10/5$ (Fol. 210): Davstrup-Gaardmænd vidner: „Hverken de eller deres Medtjenere kunde med Sandfærdighed tillægge deres Husbond nogen Last for ond Medfart enten udi en eller anden Maade, mens nu paa 2 Aars Tid har eftergivet dem deres Landgilde, tilforn eftergivet dennem megit derpaa, bedaged dennem Skatterne indtil de dem ved Lejlighed kunde betale, gived dem Udviisning i sin Skov til een og anden Hielp saa vel som til Bygning, som ingen omliggende Proprietarie Tjener saaledes har nøedt . . . foruden hielper sit Gods med Æde- og Sædekorn samt Bæster, hvoraf hand megit fra andre Stæder til dennem kiøber“.
  - 2) Kgl. Skøde 1712 $1/5$ i Henh. t. Auktionssalg 1710 $19/12$. Salgssum for begge Kirker: 1776 Rdlr. 4 β i Croner. (Viborg Ldsthgs. Skødebog 1711—13 Fol. 135 ff.)
  - 3) Skøde dat. Rosenholm 1713 $24/4$ udstedt af Margrete Krabbe paa Sønnen I. Rosenkrantz's Vegne i Henh. til hans „Missive“ af London $31/8$ ($11/9$) 1711. Salgssum: 787 Rdlr. 1 $\frac{1}{2}$ 12 β . (Viborg Ldsthgs. Skødebog 1711—13 Fol. 195 ff.)
  - 4) Kgl. Skøde 1721 $30/7$ iflg. Approb. 1719 $18/9$ af Auktionsforretning 1719 $5/6$. Købesummen betalt 1720 $7/4$. (R. A.: Rentekmr. Skødeprot. Nr. 5 pag. 122 ff.)

hvad Skafø's Ejere ofte havde beklaget, samt en Gaard i Rostved (Thorsager Sogn), senere købte han saa meget Gods i Krajberg (Hornslet Sogn) og i Hjortshøj, at han ved alle disse Erhvervelser øgede Skafø's Jordebog med mere end 60 Tdr. Hrtk.

Behr havde 1712¹⁾ i Kalundborg ægtet den 25-aarige Anne Hornemann, Datter af Hans Hornemann i Næstved og Enke efter Ove Paulin, der var død 1711²⁾, 45 Aar gammel, som Handelsmand i Kalundborg. Her ved blev Behr Stiffader for flere Børn³⁾, der vel er blevne opdragne paa Skafø sammen med hans og Anne Hornemanns Børn: Datteren Anne Svends og Sønnen Niels⁴⁾. 1747 oprettede Behr paa Skafø et Testamente⁵⁾, hvorefter Sønnen skulde overtage Skafø med Byg-

1) Den 30. December. (Kalundborg Kb.)

2) Paulin døde $21/8$, rimeligvis af Pest, han blev begr. allerede $24/8$. (Kalundborg Skifteprot. 1710 ff. Fol. 97, Kalundborg Kb.).

3) Paulin havde en Søn og fem Døtre, heraf to Døtre af første Ægteskab med Helvig Cathrine Munchgaard, for dem var Farbroderen Provst P. i Ringsted Værge og de blev 1712 opdragne i Aalborg, Sønnen og tre Døtre, af hvilke Ovenia var født 8 Maaneder efter Paulins Død, var Anne Hornemanns Børn. Skiftet blev holdt 1712 $24/5$ og af Boets Midler tilkom der Anne Hornemann 1074 Dir. (Kalundborg Skifteprot. 1710 ff. Fol. 97).

4) Thomas Behrs førstefødte, en Søn, blev hjemmedøbt 3. Juledag 1713 med Navnet: Niels (Daaben konf. 1714 $21/3$), men døde allerede 1715 og blev begr. $31/3$. Anne Svends Behr blev hjdbt. 1716 $7/10$ (Daaben konf. $10/12$ s. A.); hun ægtede senere Mag. Jens Olrog i Kbhvn. Niels Behr blev hjdbt. Fest. Ascens. 1718 (Daaben konf. $3/11$ s. A.) (Hvilsager Kb.).

5) Testamentet dat. Skafø $13/1$. Behr siger i Indledningen, at han er ved god Helbred. Kopi af Testam. læst ved Viborg Ldsthg. 1750 $18/2$ og indført i Skøde- og Pantebogen 1745—52 Fol. 502.

ninger og „deres Ornamenter“, med Indbo og Udbo, med Besætning o. s. v., med Bøndergods (278 Tdr. Hrtk.) og med Hvilsager Kirketiende imod at sørge for Faderens Jordefærd, betale hans Gæld, sørge for „min svage og kære Kone, hans egen Moder“ (hun synes at have været aandssvækket) Resten af hendes Levetid og mod at svare sin Søster 5000 Rdlr. Kurant. — Behr døde 1749¹⁾, Anne Hornemann 1762²⁾, og begge blev denedsat i Hvilsager Kirke.

Niels Behr var født 1718 paa Skafø, hvor han blev opdraget og gik i Skole under forskellige Lærere, indtil han blev Student. Den intelligente Mand, hvis Livsgærning blev af praktisk Natur, glemte aldrig denne akademiske Opdragelse, den prægede hans Skrivemaade og gav sig Udslag i hans Bogsamler-interesser³⁾. — Han overtog Skafø paa gunstige Vilkaar, og da han, der havde vaagent Blik for Pengefordel, dels ved Arv, dels ved sine to Giftermaal fik ret betydelige Midler til Raadighed, anbragte han dem saa fordelagtigt i Godskøb og i Forbedringer af Skaføs Landbrug, at de gav ham god Rente og satte ham i Stand til at opretholde den Luksus i Beboelse og Levemaade, han i Modsætning til Faderen yndede at omgive sig med⁴⁾.

1) Han blev „hensat“ ^{23/9} „udi sit Alders 73tyvende Aar“. (Hvilsager Kb.)

2) Fredag ^{26/2}: „nedersat velædle, nu salig Madame Behr“. (Hvilsager Kb.)

3) Efter hans Død blev der holdt en Auktion, der vakte Opmærksomhed i Bibliofil-Kredse, over hans betydelige Bog-samling, og paa et Maleri, som antagelig er malet i Tiden 1740—46, er han fremstillet med Bogreoler som Baggrund. Maleriet er gengivet i „Illustr. Tid.“ for ^{9/7} 1911.

4) Ikke alene ved Indretning og Udstyr af Beboelsesrummene paa Skafø, ved at anskaffe rigt Inventar (se S. 55) og ved

Af Sognepræsteembedet i Randers købte Niels Behr 1761 en øde Gaard, „Pilegaarden“ i Kastrup, som han fik Tilladelse til at nedlægge¹⁾, og hvis Hart-

at holde mange Heste til at trække fine Stadskarosser, viste han Tilbøjelighed til forfinet Levesæt, men han søgte ogsaa til Dels sin Omgang i andre Kredse end Faderen; denne havde f. Eks. ved sine Børns Daab Faddere alene hentede fra Præste-, Foged- og den borgerlige Godsejer-Stand, men Sønnen indbød ogsaa Medlemmer af Egnens adelige Godsejer-Stand til at fungere ved sine Børns Daab.

- 1) „Pilegaarden“ havde oprindeligt hørt til Aarhus Kapitel men var senere bleven tillagt Randers-Præstekald. 1761 var den øde: „der er ikke enten Beboer eller det mindste Barn af Mandskab“ (d. e. til Udskrivning), der var ikke $\frac{1}{3}$ af Besætningen, og Bygningerne var faldefærdige: „skal den tomme Bygning, hvoraf noget i Sommer er nedfaldet, staa dette Vinter over uden Reparation, befrygtes, at den gandske Bygning søger Jorden“ skriver Behr $\frac{26}{7}$. Præsten, Wedege, klager, at han i sin Embedstid ej alene ikke har faaet Landgilde, men endog har maattet udrede Skatter, og han andrager derfor om, at Behr, der som største Lodsejer i Byen i Henh. til Forordng. $\frac{8}{3}$ 1760 om Udskiftning har ladet sig formaa til at ville overtage Gaarden mod hvert Aars 1. Maj at svare Landgilden, omsat i Penge til 14 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$, til Præsten, maa faa Gaarden. Stiftsøvrigheden anbefaler 1761 $\frac{29}{5}$ dette Andragende. Behr erklærer sig i Brev dat. Skafø $\frac{20}{7}$ villig til enten at betale til næste Omslag 320 Rdlr. for Gaarden eller at overtage den mod den af Præsten foreslaaede aarlige Afgift. Ledsaget af Stiftsøvrighedens anbefalende Skr. af $\frac{31}{7}$ gaar Sagen til Kancelliet, hvorefter Kancelliet $\frac{13}{8}$ bevilliger, at Behr maa faa Gaarden mod den aarlige Afgift, og i Henh. hertil udgaar Kongens Brev $\frac{21}{8}$ til Stiftsøvrigheden om at ordne Sagen paa denne Maade. (R. A.: Indkomne Sager til Jydske Tegnels. 1761 Nr. 104. Supplikprot. 1761 1. Halvaar Nr. 1080). Efter at Behr havde nedlagt Gaarden, blev Afgiften paalignet Skaføs Gaarde i Kastrup alt efter som de havde faaet Jord af den nedlagte Gaards Areal. Denne Afgift blev 1919 afløst i Henh. t. Lov Nr. 505 af $\frac{28}{9}$ 1918.

korn, godt 6 Tdr., han fordelte mellem to af hans fire Gaarde i Byen. 1765, 1766 og 1770¹⁾ købte Behr Krannestrup, en Selvejerbondegaard i Mejlby Sogn, samt Mejlby Sogns Kirketiende og 4 Gaarde i Balle By (Todberg Sogn), ialt 55 Tdr. Hartk. Han og de to næste Ejere af Skafø, der ligeledes ejede dette Gods, drev selv Krannestrup ved Hoveri af Godset i Krajberg.

Bøndergodset holdt Behr i udmærket Stand²⁾, og ved Sølvpræmier lønnede han de Forbedringer, Bønderne foretog ved deres Bygninger. Skaføs Skove var efterhaanden svundne ind til 60 Tdr. Land, og dem fredede han vel, men enhver Opfordring til at tilplante de Arealer, hvorpaa der havde staaet Skov, imødegik han med den Indvending, at Undergrunden var for slet dertil, men han opdyrkede meget af de afdrevne Arealer, og da han tillige ved stærk Udgrøftning og Pløjning indtog 76 Tdr. Land Eng, „hvor der tilforn groede hverken Korn eller Græs“ til regelmæssig Dyrkning, havde han til sidst 414 Tdr. Land, inddelte i fire Drifter, under Plov. Af Engene havde han 4—500 Læs Hø à 500 Pd., og da han 1768 udtørrede Skafø Sø avlede han yderligere 100 Læs Hø dér³⁾. Paa den stærkt øgede Produktion af Hø og Halm holdt han langt større Besætning end hans Forgængere; den bestod af 300 Stkr. stort Kvæg, heraf Halvdelen Malkekøer, og 150

1) Orig. Skøder paa Papir i Skaføs Arkiv.

2) Til Trods for at Kvægsygen i hans Ejetid hærgede Skafø og Godset, hvor den, iflg. Amtmandens Indberetning 1771 $12\frac{1}{2}$ til Rentekmr., i Aarene 1769—71 bortrev 270 Stkr. Kvæg.

3) Poul Behrs Indberetning dat. Skafø 1785 $22\frac{2}{3}$ i Henh. til Rentekmr. Cirkulære 1785 $12\frac{1}{2}$.

Faar (af en Race, der endnu findes paa Skafø¹), hvortil kom et betydeligt Stutteri, saaledes at der ved Auktioner 1777 og 1779 blev falbudt 33 Heste, hvoraf 2 Seksspand²).

Da Landvæsenskommissærinstitutionen blev anordnet 1761, blev Behr udnævnt til Landvæsenskommissær for Kalø Amt, men vi véd ikke, om han senere opnaaede den Rang, som i Henh. t. Frdg. 1776 under visse Betingelser knyttedes til denne Post, hvorved han vilde have kunnet udøve sin jus vocandi til Mejlby og Hvilsager Præstekald. Hvilsager Kirke, paa Koret og den nordre Taarnside nær, opbyggede han 1772 ganske paa egen Bekostning helt af ny, hvad han gjorde solidt og smagfuldt; ogsaa det ejendommelige Taarnspir skyldes ham³). I Kælderen under Vaabehuset indrettede han for sig og sin Slægt en Begravelse, der uden rimelig Grund

-
- 1) Denne Faarerace, der vel nok er af engelsk Oprindelse (den ligner nærmest „Southdown-Racen“) har en Uld, som værdsættes lige saa højt som den bedste engelske og i mange Aar er bleven betalt højere end anden dansk Uld.
  - 2) Avertissementer i „Jydske Efterretninger“.
  - 3) I „Jydske Efterretninger“s Avertissement om Auktionen over Skafø efter Niels Behr siges der ang. Hvilsager Kirke, at „den er af ny opbyggt 1771“; andre skriftlige Meddelelser om Ombygningen har vi ikke fundet. Men paa Taarnspirets Vejrføj og over Taarndøren, under Behrs og Hustrus Navnetræk. staar Aarstallet 1772, og endvidere var der over Vaabehusdøren indmuret en Sandsten med følgende Indskrift, som vi anføre i Helhed, fordi denne Sandsten, der styrtede ned og gik i Stykker, da en Storm i Novbr. 1919 væltede Vaabehusets Overgavl, ikke blev sat ind igen, da Gavlen blev genopført: „Novam totius hujus templi structuram propriis sumptibus sine solito ecclesiae onere anno 1772 curavit Nicolaus Behr“.

blev ødelagt 1894. Han døde 1778 og blev nedsat her d. $\frac{5}{8}$ ¹⁾.

Niels Behr var 1. Gang gift med Elisabeth Cathrine Marcussen, Datter af Poul Marcussen til Ørumgaard, hun døde 36 Aar gammel²⁾ og blev $\frac{5}{2}$ 1765 nedsat i Hvilsager Kirke³⁾. Allerede i September s. A. indgik Niels Behr nyt Ægteskab med en Datter fra Lyngsbækgaard ved Ebeltoft, den 22-aarige Ane Dorthea Hanson⁴⁾, der overlevede ham. Med sin første Hustru havde Behr 8 Børn, hvoraf kun 3 blev voksne, med den anden havde han 2 Døtre, af hvilke den ene var posthum.

I Niels Behrs Dødsbo blev det bestemt, at den Afdødes Jordegods, Besætning og Løsøre skulde stilles til Auktion, og $\frac{7}{4}$ 1779 blev Jordegodset (ialt 437 Tdr. Hrtk.) samlet tilslaaet Niels Behrs anden

1) Hvilsager Kb.

2) Hjemmedøbt 1728 $\frac{6}{10}$ paa Krongodset Drenderup, hvor Faderen den Gang var Forpagter. (Ødis Kb.)

3) Hvilsager Kb. Hun er død før $\frac{24}{1}$ 1765, thi Behrs Ansøgning om at maatte hendside i uskiftet Bo er dat. den Dag.

4) Ane Dorthea Hanson, Datter af Secretaire H. af Lyngsbækgaard blev døbt 1743 $\frac{16}{7}$ (Draay Kb.) Hun oprettede 1766 $\frac{5}{4}$ paa Skafø et Testamente (kgl. konf. 1766 $\frac{20}{4}$), hvori hun bestemmer, at Behr, om hun dør uden Livsarvinger, skal arve alt efter hende mod: a) at han $\frac{1}{2}$ Aar efter hendes Død udbetaler 200 Dlr. til hendes Arvinger efter Loven, og: b) anvender 100 Dlr. til et Begravelsessted i Hvilsager Kirke. I Indledningen til Testam. siger hun: „Udi afvigte Aars September Maaned traade jeg i Ægteskab med min kiære Mand Niels Thomæsen Behr paa Schafføegaard“. (R. A.: Indlæg til jyske aabne Breve 1766 Nr. 81 og Supplikprot. 1766. 1. Del Nr. 712). Se ogsaa R. A.: Jyske aabne Br. Nr. 38 Fol. 599a: „Vielse Brev af vedkommende Præst for Niels Behr til Schafføegaard og Anna Dorthe Hansen“. 1765 $\frac{28}{6}$.

Søn *Poul Marcussen Behr* for 53000 Rdlr. Ved en senere afholdt Auktion¹⁾ over det rige Indbo m. m. erhvervede den nye Ejer det meste heraf, og en Del af de Sager, der da var til Bortsalg, findes endnu paa Skafø, saaledes en Del Malerier, det bekendte Skab og et Louis XVI Møblement, hvilket den Gang, som nu, stod i „Frøkenkamrene“ i Taarnbygningen. Efter at Poul Behr havde berigtiget Købesummen fik han Skøde $1\frac{1}{6}$ 1780²⁾.

Poul Behr, der var født paa Skafø 1753³⁾, var gift med Anna Mørch, født 1754 som Datter af Jørgen Mørch til Nørlund og den bekendte Margrethe Grotum Bergh. Behr havde 1776 købt Ingvorstrup (Vejlby Sogn) ved Grenaa, hvilken Ejendom han solgte 1780. Han, der bl. a. paa Grund af sit Giftermaal var vel stillet, havde god Magt over sine nyerhvervede Ejendomme, skønt de første slette Aar, da Tørke hærgede baade Skafø og Bøndergodset, tærede paa hans Midler. Ligesom Faderen og Bedstefaderen drev han selv Skafø og Krannestrup, men medens Forgængerne i Reglen havde været deres egne Godsforvaltere, tog han Svigermoderens Godsforvalter paa Nørlund, Thorning, til Foged, og han bistod i 16 Aar: først Behr, og da Behr døde $2\frac{4}{10}$ 1786⁴⁾, kun 33 Aar gammel, hans Enke med Gaardens Drift og Styrelsen af Godset, der i disse Aar, da Udskiftningen af Fællesskabet, Hove-riets Fiksring o. a. stod paa Dagsordenen, gav meget Arbejde. Allerede 1784 blev de to Byer, Kastrup og

1) Auktionen holdtes $26\frac{1}{4}$ og følgende Dage. (Auktionskatalog i Skaføs Arkiv).

2) Auktionsskøde m. Jordebog i Skaføs Arkiv.

3) Hjemmedøbt 1753 $10\frac{1}{11}$. Daaben konf. 22. Sønd. e. Trin. (Hvilsager Kb.)

4) Bisat $6\frac{1}{11}$ i Hvilsager Kirke. (Hvilsager Kb.)

Hvilsager, for den dyrkede Jords Vedkommende udskiftede af Fællesskab¹⁾, og inden Aarhundredets Udgang var alle Godsets Byer udskiftede og — paa nær Bendstrup, hvor man havde anvendt den saakaldte Stjerneudskiftning²⁾ — var de alle godt udskiftede. Det taler til Ejernes Ære, at de overalt havde benyttet den Ret, der ifølge Udskiftningsforordningen var givet Jorddrotten til at fratage Gaardene nogen Jord for at lægge den til de jordløse Huse. Den Kortlægning af Byjorderne, som Ukskiftningen krævede, har vel givet Behr Tanken om at lade ogsaa Hovedgaardsjorderne kortlægge paa det fortrinlige, endnu brugelige, Kort af 1786, der findes paa Skafø³⁾.

Ved Poul Behrs Død overtog *Anna Mørch* alt hans Jordegods, hvoraf hun dog 1792 solgte Krannestrup med Godset i Krajberg og Balle og med Mejlbj Kirketiende, ialt 92 Tdr. Hrtk. — Paa Skafø fortsatte hun Niels Behrs Engopdyrkningsforetagender⁴⁾, og Udskiftningerne fremmedes, som nævnt, med Kraft. I Henhold til Hoveriforordningerne indgik hun „frivillig Overenskomst“ med Bønderne om Hoveriets Fiksering. Her, som saa mange Steder, hæmmede denne Fiksering i Længden den tidssvarende Drift af Hovedgaardsjorderne, og kort efter at den var traadt i Kraft, var ogsaa Bønderne utilfredse med den, hvorfor de benyttede Ejerskiftet 1796 til at opponere

1) Baade opmaalte og udskiftede („inddelte“) af Landinspektør O. Munch. Det orig. Kort for Hvilsager findes paa Skafø.

2) Opmaalt 1789 af E. Wesenberg, udskiftet 1790 af J. F. Wesenberg (Matrikulskontorets Arkiv).

3) Opmaalt af J. Brahe.

4) Opmaalinger og Beregninger i Anl. af Opdyrkning af Brobækmay og andre Enge. (Skafø's Arkiv).

mod den¹⁾, en Revolte, som Sælgeren Anna Mørch maatte bilægge ved Amtmandens Mægling, inden den nye Ejer vilde modtage Skøde. Det kan ikke have været Penge-trang, der fik Anna Mørch til at ville sælge Skafø, da hun havde arvet betydelige Midler efter sin Moder, snarere har det været, fordi hun følte Ensomheden paa Skafø og fandt det vanskeligt dér at kunne op-drage sine 5 umyndige Børn.

Ved Købekontrakt af ²⁹/₁₁ 1796 og Skøde af ¹⁴/₆ 1797²⁾, afhændede da Anna Mørch Skafø med Gods og Hvils-ager Kirketiende med jus patr. et voc., ialt 321 Tdr. Hrtk., for 60000 Rdlr. til sin Søstersøn *Jørgen Mørch Secher*, hvorefter hun flyttede til Aarhus. Hun, der 1799 ved stor Arv øgede sine Midler³⁾, levede dér et behageligt Liv i sin egen Ejendom til sin Død 1827⁴⁾. I 86 Aar — gode og onde — havde Familien Behr

- 1) I „Pro Memoria“ 1797 ⁵/₃ klager Bønderne til Rentekmr. over, at det Hoveri, de har paataget sig ved „Hoveriforeningen“ (af 1792 ¹⁵/₂) virker tyngende, at de ikke har indgaaet Foreningen længere end for *Mme Behrs* Ejetid, og at de derfor, da de nu til 1. Maj skal have ny Husband, anmoder om Hoveri Kommissariernes Bedømmelse. Efter at Amtmanden, der har været til Stede ved Foreningens Indgaaelse, i Skr. af ²⁷/₃ og ³/₄, Anna Mørch i Skr. af ²/₄ og den nye Ejer i Skr. dat. Skaarupgaard ²³/₃ har erklæret sig om Sagen, tilskriver Rentekmr. ²²/₄ Amtmanden, at Bøndernes Andragende befindes at være ugrundet og, dersom han ikke kan bringe Forlig til Veje, maa han henvise dem til at søge Afgørelse ved Lands Lov og Ret. (R. A.: Jydske Landvæsens Kontors Journal og Journalsager 1797 Nr. 830. 1798 Nr. 1400. S. Kontors Kopibog 1797 Nr. 465).
- 2) Skødet, dat. Aarhus, er indført i Viborg Ldsthgs. Skøde- og Pantebog Nr. 51. Fol. 643 ff.
- 3) Se V. A. Secher: „Meddelelser om Slægten Secher“ S. 80, hvor Poul Behrs Børn ogsaa findes anførte.
- 4) Begr. fra Aarhus Domkirke ²⁰/₄ (Aarhus Domkb.).

ejet Skafø og Gods og med Dygtighed styret Ejendommen til Gavn for den og dens Brugere og Beboere, men til alt Held traadte den nye Ejer ganske i Behr'ernes Fodspor i de følgende 55 Aar, hvor han ejede Gaard og Gods.

Jørgen Mørch Secher var Søn af Justitsraad P. Secher til Skaarupgaard (Todberg Sogn) og Kirstine Mørch og var født 1772¹⁾. Han havde tidligt forlovet sig med sit Søskendebarn Dorthea Nicoline Marie Secher, født 1773²⁾, Datter af Mattias Secher til Sødringholm, og for at ægte hende afbrød han sine juridiske Studier i København, lærte Landbrug, købte Skafø, hvor han tog Bolig straks efter Købekontraktens Underskrivelse, og holdt Bryllup $\frac{5}{5}$ 1797. Begge Ægtefolk havde betydelige Midler, men det var det saare fordelagtige Køb 1808 og Salg 1811 af Vosnæsgaard, der gjorde Secher saa „grundmuret“ velhavende, at han kunde føre sig selv og Bønderne vel gennem Landbrugskrisen i Aarene 1813—26. Ligesom Behr'erne drev han selv Skafø's Landbrug, og han drev det ved Hoveri, men paa Grund af dettes Fiksering maatte han desuden holde Arbejdsheste og Mandskab for at udføre Ekstraarbejder, saasom Mergling af Agermarken, som blev paabegyndt af ham, der med Rette ansaas for en dygtig Landmand³⁾, som lod sin

1) Den 23. Juli.

2) Den 6. December (V. A. Secher: „Meddelelser om Slægten Secher“ S. 113; fra dette Værk er en Del af Stoffet hentet til den følgende Skildring af Jørgen Mørch Secher, hans Familie og Virksomhed paa Skafø).

3) Secher var 1810 Medstifter af „Randers Amts Husholdningsselskab“ og lige til sin Død virksomt Medlem af det. („Randers Amts Husholdningsselskabs Virksomhed 1810—1910“).

Ejendom nyde godt af alle de virkelige Forbedringer, hans Tid bragte. Tidlig og silde overvaagede den flittige Mand Arbejdet paa hans „vidtløftige og skarpe Ejendom“, han drev det samme Areal som Behr'erne, men paa Grund af en mere intensiv Fodring indskrænkede han Besætningen til 100 Faar og 150 store Kreaturer, hvoraf 130 Stude, hvis Indkøb, Røgt og Salg han forestod med stor Dygtighed. — I Sechers Ejetid gik „den nye Matrikul“ hen over Skafø, og Hovedgaardens Hartkorn blev forhøjet til 54 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdkr., og naar undtages „Holmene“, der i Henh. t. Frdg. $27/9$ 1805 var bleven Fredskov og nu blev matrikuleret under Termestrup, er det det samme Areal, 1325 Tdr. Land, der ved denne Lejlighed blev matrikuleret under Hovedgaarden, som blev matrikuleret i Mette Bildes Tid, og da der ikke senere er udstykket noget fra Hovedgaarden, er Skafø maaske den eneste frie Ejendom i Landet, der ikke har Matrikulsnummer.

1799 var den af Holger Rosenkrantz til Præstembedet skænkede Gaard i Hvilsager („Mensalgaarden“) bleven udskiftet af Skov- og Græsningsfællesskab med Sechers Gaarde i Hvilsager, og i Henh. til Frdg. $27/9$ 1805 blev Hvilsager Skov 1810 udskiftet mellem Fæsterne og Secher, saa at der blev tillagt Skafø 50 Tdr. Land, der fra da af blev indfredet. Trods dette Tillæg udgjorde Skafø's Skove indtil 1822 kun 85 Tdr. Land, men dem passede Secher godt; ved Hugst udviste han stor Nænsomhed, Hullerne i Fredskoven udfyldte han med El, Birk, Lærk, Skovfyr og Rødgran, og paa c. 12 Tdr. Land Klit- og Hedeareal plantede han i Aarene 1822—35 Skovfyr og Gran („Sechers Plantage“), hvilken Bestand end-

nu til Dels findes. — Skafø's Have, som paa Sechers Tid kun indtog Arealet inden for Gravene (Gaardens gamle „Abelhaug“ uden for Gravene var allerede i 18. Aarh. Agermark) omlagde Secher ved Klitinspektør Martens Hjælp¹⁾ paa den sirligste Maade med klippede Birke- og Bøgehække og runde Lindelysthuse, hvoraf to er bevarede.

Kort efter Købet af Skafø blev Secher Landvæsenkommisær og udrustet med den dertil knyttede Kammerraads Rang og Titel kunde han udøve sin jus vocandi.

Som ovenfor nævnt solgte Secher 1805 Lille-Mølle (ialt $4\frac{1}{2}$ Tde. Hrtk.), det øvrige Bøndergods beholdt han ubeskaaret, som han havde købt det. Sechers Forhold til Fæsterne var det bedst mulige, hverken de eller han ulejlignede nogensinde nogen Slags Øvrighed med Klager, kun i de færreste Tilfælde forlangte han Indfæstning, og Landgilden ændrede han i Kriseaarene fra Penge til Kornafgift „for i det mindste at gavne Bønderne saa længe som muligt efter min Død“, men Landgilden blev aldrig hverken krævet eller svaret fuldtud, derimod forlangte han Hoveriet præsteret, da han gøs for at skulle drive Skafø ved lejet Kraft; men Hoveriet var ikke tyngende og Arbejdet udførtes med Liv og Lyst, det skriver han selv, og endnu for 30 Aar siden kunde man høre dem, der i deres Ungdom havde „gaaet til Hove“ paa Skafø, vidne det samme. — I Sechers Tid blev Gaardenes og Husenes Oredrev og Tørvemoser udskiftet af Fæl-

---

¹⁾ Omkr. 1850 stod der endnu i Skaføs Have en Træpyramide, rejst til Ære for Martens „denne lille Haves Grundlægger“.

lesskab. Ved Bestemmelser i Fæstebrevene¹⁾ opmuntrede Secher Bønderne til mere rationel Drift af Jorden, og han havde den Glæde at se Virkning heraf, og at nogle af Fæsterne fik offentlig Anerkendelse for fortrinlig Dyrkning²⁾.

I 55 Aar boede Secher og Hustru paa Skafø, dér blev deres 10 Børn fødte, og dér førte de et stort og gæstfrit Hus. Deres Guldbryllup blev ikke alene en Fest for Slægten og Egnen, men den Dag bragte alle Godsets Beboere ogsaa deres gamle Husbond Hyldest og Tak for alt det gode, han havde gjort dem. —

Efter et halvt Aars Sygdom døde Secher ⁸/₁ 1852 paa Skafø og blev begravet paa Hvilsager Kirkegaard; han blev saaledes forskaanet for at skulle drive Skafø paa anden Maade end ved Hoveriet, hvis Afløsning paa Fæsternes Forlangende var paabegyndt i de sidste Aar, og da ingen af hans Sønner, nærmest af samme Grund, turde overtage Skafø, besluttede Enken, som hensad i uskiftet Bo med Gaard og Gods i ubehæftet Stand, at afhænde Gaarden.

J. B. S. Estrup til Kongsdal, der i 1851 havde afhændet Kirstineberg m. fl. Ejendomme paa Falster, søgte Ejendom i Jylland og kom derved, under et Besøg paa Rosenholm, den 4. Juni 1852 til Skafø, som han besaa, og hvor han Dagen efter aftalte Købet

1) „Schafføegaards Fæste Protocoll“ 1776 ff. Aar (i Skaføs Arkiv) Fol. 89: Fæstebrev 1823 ²⁵/₈ Post 5: „Gaardens Jorder dyrker og driver han“ (Fæsteren) „paa følgende Maade“. . . . „Han vil da om faa Aar takke mig for denne Post“. Fol. 91^a 92^b o. s. fr.

2) „Randers Amts Husholdningsselskabs Virksomhed 1810—1910“ S. 224: Niels Rasmussen i Tjere faar 40 Rdlr. for betydelige Forbedringer paa sin Fæstegaard.

med Fru Secher, der den 22. i samme Maaned gav ham Skøde paa Skafø Hovedgaard (med Mølle-skyld $8\frac{1}{2}$ Td.), Hvilsager og Holmene Skove samt to Bøndergaarde i Termestrup (15 Tdr. 2 Skpr. Hrtk.) for en Sum af 72000 Rdlr.

Fru Secher blev boende paa Skafø Sommeren til Ende, men efter i September¹⁾ at have holdt Auktion over det Indbo og Løsøre, som hun ikke ved særlig Aftale kort efter Skødemeddelelsen havde overdraget til den nye Ejer (det bekendte Skab, Møblementet i Frøkenkamrene m. m.), flyttede hun ind i en Gaard, hun havde købt i Aarhus, og her boede hun til sin Død $25\frac{1}{5}$ 1857. Hun hviler ved Mandens Side paa Hvilsager Kirkegaard.

Hvilsager Kirketiende afhændede Fru Secher til Tiendeyderne, og alt det Gods, der ikke var indbefattet under Salget af Skafø, solgte hun og hendes Arvinger efterhaanden til Selveje gennem Sechers sidste Godsforvalter, Friis, der blev boende paa Egnen²⁾.

For første Gang i 300 Aar var Skafø nu uden Bøndergods, thi de to Gaarde i Termestrup blev snart solgte til Selveje, men Driften af Skafø, som Estrup — bortset fra et Tidsrum af otte Aar i 1860'erne, da Gaarden var bortforpagtet, — selv ledede i de 55 Aar, han var Ejer, indrettede han straks ved lejet Hjælp af Karle og Piger samt Daglejere, for hvem han byggede 8 Huse paa Gaardens Grund, saaledes som han alt i 6 Aar havde drevet Kongsdal. Med maalbevidst Energi tog han fat paa Opdyrkning af

1) Den 28. September ff. Dage. (Auktionskatalog i Skaføs Arkiv).

2) Friis ejede og beboede til sin Død Gaarden „Kirstinehøj“ i Mørke Sogn.

ny Jord og intensiv Dyrkning af gammel Agerjord, som han merglede og drænede, og hvor han tidligt i stor Udstrækning anvendte Maskiner og moderne Redskaber, ligesom han saa tidligt tog fat paa Rodfrugtdyrkning, at han havde fuld Erfaring for dennes gode og slette Sider, da Dyrkningen blev almindelig her i Landet. Han tilplantede straks 80 Tdr. Land af Agerjorden, der var saa daarlig, at den kun stjal Gødning fra den bedre Jord, og til Gengæld opdyrkede han 260 Tdr. Land af de Arealer, hvor Thomas Behr havde ryddet Skov, og hvor knæhøj Lyng viste, at Jorden ikke var helt slet; her byggede han 1855 Afbyggergaarden „Højholt“, oprindelig indrettet til Stude- og Faarehold. — Ved alt dette var Agerjorden udvidet med en Tredjedel og herved og ved de samtidig foretagne Forbedringer avledes der dobbelt saa meget som tidligere. Ikke mindre tilfredsstillende for Estrup var hans Engopdykningsforetagender. Ledet af Niels Behrs Arbejder paa dette Omraade begyndte han allerede i Begyndelsen af 1880'erne¹⁾ ved Udgrøftning, Dræning, Mergling og Dyrkning at kultivere 240 Tdr. Land Eng, der i Tidens Løb var blevet tør og mosset, og paa disse forhen temmelig værdiløse Arealer naaede han udmærkede Resultater: indtil 7000 Pd. Kulturhø pr. Tde. Land. Estrup, der fra Studehold til Dels var

1) Da E. begyndte paa disse Arbejder før lignende blev udførte rationelt, efter hollandsk Mønster, her i Landet af „Hedeselskabet“ og private, gik han i Begyndelsen langsomt og prøvende frem, men han naaede snart, paa Grundlag af egne Erfaringer, til en sikker og forholdsvis billig Dyrkningsmaade (de to Kornafgrøder, der gik forud for Græsudlægget, dækkede alle Udgifter), og Resultaterne stod ikke tilbage for andre Dyrkningsmethoders.

gaaet over til Mejeridrift, hvorfor han foretog store Ombygninger af Skaføs Avlsgaard, kunde som Følge af den store Høproduktion udvide Besætningen, og i hans sidste Ejeraar udgjorde den 275 Stkr., heraf 150 Malkekøer, og tillige holdtes 100 Faar med Yngel.

Fra tidlig Ungdom til det 80nde Aar var Estrup ivrig Rytter, der helst sadlede sin Hest ved Solopgang, og dette i Forbindelse med hans Virksomhed ved Frederiksborg Stutteri gav ham en Interesse for Hestetillæg, der fik ham til i 59 Aar at holde et stort Stutteri, undertiden 30—40 Stkr., paa Skafø, hvor han gennem Krydsning af Frederiksborghesten med andet let Blod (Araber-, engelsk- og Knabstrup-blod) udarbejdede en Type, han syntes om.

Den udtørrede Skafø Sø gjorde Estrup atter til et Vandparti, og da han samtidig inddrog „Abelhaugen“ under Haven, som han omlagde i engelsk Stil grupperet omkring Befæstningsgravene og med Søen, der indrammedes af hans Plantninger, til Baggrund, skabtes der lige op ad Skaføs Mure, der før laa ubeskyttede og synlige fra alle Sider, et Landskab af ejendommelig Skønhed, og man forstaar nu Oprindelsen til Stedets Navn.

Estrup anlagde og drev i mange Aar et — nu nedlagt — Teglværk, hvor han bl. a. ogsaa brændte Munkesten til Reparationsarbejderne paa Skafø, og da han hentede Leret dertil fra samme Sted, hvorfra Leret til Stenene til de gamle Bygninger var taget, staar Estrups Murværk saa godt i Farven til det gamle.

Da Estrup kom til Skafø, var kun den sidste Del af den offentlige Vej, der førte til Gaarden, indkastet (en gammel Kunstvej), men Estrup anlagde ud til

Ejendommens Grænser i c. $\frac{3}{4}$ Mils Længde haarde indkastede Veje, som han derefter overlod til Kommunen.

Estrup nærrede en aldrig svigtende Kærlighed til Danmarks Jord og Interesse for dens Dyrkning i Fortid og Nutid og for dens Fremtidsmuligheder, men en ganske særlig Interesse havde han for Skovdyrkning. Paa Kongsdal havde han alt 1846 paabegyndt Tilplantning af lyngklædt Oredrevsjord, og naar han slog sig ned paa Skafø, var det ikke mindst fordi han saá, at her var Arealer, der burde bære Skov, og vidste, at han i dets Nabolag kunde erhverve store Plantningsarealer. Paa Skafø tilplantede han efterhaanden 300 Tdr. Land, hovedsagelig med Naaetræ, og da han ved Skøder af 1855, 1856, 1861 og 1862 var bleven Ejer af de store Strækninger (c. 1800 Tdr. Land) i Nabosognet Maria - Magdalene, der i Aarhundreder havde gaaet under Navnet „Fjeld-Skov“ (d. e. Fællesskov), begyndte han at plante her. I Middelalderen havde disse Skovstrækninger ligget til Hevringholm, men Otte Nielsen (Rosenkrantz) førte dem med sig til Bjørnholm, og i det 16. Aarhundrede havde hans Efterkommere og de, til hvem de solgte, faaet Lod i dem, saa at Jorderne, der senere blev rebede og udskiftede af Fællesskab, fra det 16. Aarh. og til Estrup sammenkøbte dem, laa under Gl. Estrup, Holbækgaard, Ryomgaard og Steenalt. Det 17. Aarhundredes Krige, svære Ildsvaader og Skovtyverier i stor Stil (Skovene laa fjernt fra Ejernes Bopæl) havde taget saa stærkt paa Træmassen, at næppe 400 Tdr. Ld. var skovdækket, da Estrup købte Ejendommene. Han tilplantede ca. 700 Tdr. Land af de dertil egnede

træløse Arealer med Naaletræ, og det gjorde han her, som paa Skafø, saaledes, at han skaanede enhver Ege- og Bøgespire, som endnu fandtes, ligesom han ved senere Udvisning, der altid blev foretaget af ham selv, opelskede disse Løvtræer paa Naaletræernes Bekostning, thi han nærrede en stadig voksende Mistillid til, at disse indførte Træarter kunde og burde være andet end „Forfrugt“ og „Ammer“ for Landets gamle Løvtræarter: Eg og Bøg, som han elskede. — Som Foregangsmand i privat Hedeplantning i større Stil havde Estrup naturligvis mange Hindringer at bekæmpe, men ved hans store Taalmod overvandt mange af disse, og da han havde den Lykke at have en lang Arbejdsdag, saá han blandt andre skønne Resultater af sin Skovdyrkning ogsaa det, at den Dalsænkning, hvori Skafø ligger, indrammedes baade mod Syd og Nord af Skove paa de forhen nøgne Bakker.

Estrup ægtede $\frac{3}{9}$, 1857 Regitze Baronesse Holsten, født 1831¹⁾) som Datter af Lensbaron Holsten til Holstenshuus, og Ægteparret tog straks Ophold paa Skafø, som blev deres egentlige Hjem og i Reglen var deres Hovedbopæl, hvor deres seks Børn blev fødte, hvor de i 1864 havde den sørgelige Pligt at maatte tage mod fjendtlig Indkvartering, men hvor de ogsaa fejrede deres Sølvbryllup. Ser man overalt paa Skafø og i dens Egn Spor af Estrups Virke, saa har hans Hustru sat et kendeligt Præg paa Skafø som Hjemmet, i Værelser og i Have. Fru Estrup døde 1896²⁾) paa Bregentved og blev begravet paa

1) Den 21. August.

2) Den 20. Maj.

Ondløse Kirkegaard ved Kongsdal, hvortil Estrups Støv ogsaa blev ført 18 Aar senere.

Estrup overdrog ved Skøde $29/3$ 1907 Skafø (Hartkorn 60 Tdr.) til sit yngste Barn: cand. theol. *Jacob Estrup*, født 1870. Ejendommens Areal udgjorde 1552 Tdr. Land fordelte saaledes: Skov 381, Ager 715, Eng 341, Sø med Omgivelser 61, Have, Oredrev, Veje o. l. 54 Tdr. Cand. Estrup, der allerede var Ejer af Lille-Mølle og 1915 købte en Parcel af Kastrup Hovgaard, hvilke Ejendomme havde et Areal af 75 Tdr. Land Ager og Eng, drev selv Skafø og Højholt, indtil han 1918 bortforpagtede denne sidste og 1919, da Krigen var endt, bortforpagtede ogsaa Skafø.

Senere hen paa Aaret 1907 tilskødede J. B. S. Estrup sin næstældste Søn Adam P. Estrup, født 1864, Fjeld Skov og sine andre Ejendomme i Maria-Magdalene Sogn.

Selv efter disse Skødemeddelelser vedblev J. B. S. Estrup at have sit Hjem og sin Hovedbopæl paa Skafø lige til sin Død, der indtraf paa Kongsdal Juleaftensdag 1913.

Af Skaføs 15 Ejere har flere — som vi har set — med stor Dygtighed styret og drevet Ejendommen, men kun to har ved Siden heraf i særlig Grad fremhævet sig som Bygherrer her, nemlig Jørgen Rosenkrantz og J. B. S. Estrup.

Jørgen Rosenkrantz anlagde Ladegaarden, hvor antagelig den gamle graa Bondegaard havde haft sin Plads, paa en Sandknold, som han ved Grave, der førtes gennem den omgivende bløde Jord, og som mødtes i rette Vinkler, gjorde til en rektangulær Ø, mod Øst afgrænset af en 40 Alen bred Grav mellem

Ladegaarden og Borgøen og paa de tre andre Sider af c. 30 Al. brede Grave. I hans tidligere omtalte Optegnelser¹⁾ siger han under „Bygning paa Skabye“, at „1579 blev Kornladen og Koladen dér bygt af Grund“. Denne grundmurede Kornlade er endnu Gaardens Lade, en c. 85 Al. lang Bygning, der ligger omtrent i Nord—Syd, opført som Hygrumlade med svært Egetræs-Tømmer undtagen de sidste Fag i hver Gavl, hvor Tømmeret er svær Fyr, og som tilligemed Undergavlene rimeligvis stammer fra det 17. og 18. Aarhundrede. Af Overgavlne er den nordre opmuret af N. Behr 1760, den søndre, forhen af Bindingsværk, af J. B. S. Estrup 1883. Paa den vestre Facade findes affacede „Skydeskaar“, paa den østre Facade, ind mod Gaarden, Vinduer med affacede Kanter og ellipseformede Buer, der leder Lyset ind til Køreloen lige indenfor. Murværket, med Undtagelse af den af N. Behr med smaa Sten opførte Overgavl, bestaar som overalt i Skaføs Bygninger af røde Munkesten i Krydsforbandt, dog kan Blokforbandt enkelte Steder forekomme i Reparationsarbejder fra det 18. Aarh.

Sammenbygget i en ret Vinkel med Laden og strækkende sig fra denne, indtil Graven mellem Ladegaarden og Borgøen sætter Grænse, ligger Jørgen Rosenkrantz's „Kolade“, en c. 83 Al. lang, 12 Al. bred Bygning af samme Materialer som den foregaaende, men med Øvre af svær Fyr, der rimeligvis er omsat af N. Behr, ligesom han har omsat Gavlen, hvor hans Navnetræk og Aarstallet 1761 findes. Bygningens Benyttelse som „Øksenstald“ med Plads til 110 Staldstude ophørte først med J. B. S. Estrup, der om-lavede den til Hestestald, Vognport m. v.

¹⁾ Se Side 10.

Indkørslen til Gaarden skete mellem den nordre Gavl af Kornladen og den under Omtalen af Jørgen Rosenkrantz nævnte „ældste Lade“, hvor der (i Begyndelsen af det 17. Aarh.?) opførtes en lav Forbindelsesbygning med Port. Ind mod Ladegaarden danner denne Bygning, som ligger i Kornladens Forlængelse, men er smallere end denne, et saakaldt „Hug“ for Køreporten til Laden, medens dens Mur mod den modsatte Side danner en sammenhængende Flade med Kornladens. Over den her omtalte „ydre Port“, der som altid i befæstede Gaarde, hvor der fandtes to Porte, er anbragt skævt for den indre Port, blev Bygningen 1871 af J. B. S. Estrup forhøjet med et Stokværk med svejfede Gavle i Nord og Syd og lignende Kviste i Øst og Vest samt med Pyntebaand af brændte Formsten, et Byggearbejde, der røber hans forstaaende Blik for Renæssancens Byggekunst. Øverst anbragte han en Vejrløj med en gylden Hane, som han en Dag personlig skitsersede og udhamrede af Jern i Smedien.

Saaledes var da Omridsene af Jørgen Rosenkrantz's Ladegaard. Senere udvidede Behr'erne Ladegaarden mod Nord, hvor der blev bygget to Rader lave smalle Bindingsværksbygninger til Heste- og Kvægstalde¹⁾, og af Hensyn hertil blev den nordre Grav tilkastet, hvad der har fundet Sted allerede før 1786²⁾. Af disse

1) Paa Skafø har Behr'erne, foruden disse Stalde, kun helt af nyt opført det ejendommelige teglhængte Bindingsværks-Smedjehus uden for Gaarden. Det er opført af Poul Behr; paa Essens Pandetræ staar hans Navnetræk og Aaret 1786. Det er opmuret af Murermester Adam Hansen i Termestrup. (Iflg. Adam Hansens Fæstebrev 1785 1/7. „Schafføegaards Fæste Protocoll“ Fol. 19 i Skaføs Arkiv).

2) Det viser det Side 56 omtalte Kort.

Behr'ernes Bygninger staar nu kun to Stumper, det øvrige har J. B. S. Estrup 1860—93 ombygget dels af Grundmur, dels af Bindingsværk med Munkesten.

Som god Jyde havde Jørgen Rosenkrantz forsynet Skafø med Ladebygninger, før han byggede Stuehus, men med dette Arbejde gav han sig dog i Lag Aaret efter, hvad hans Optegnelser viser, idet han herom bemærker: „1580 blev Grunden lagt paa det store Hus op i Gaarden. 1581: hvilken dette Aar blev ferdiget til Vindeverne“, og han kunde rimeligvis have fortsat sine Meddelelser med, at Huset blev fuldferdiget 1582, thi dette Aarstal satte han paa den Kvist, der indtil 1811 var anbragt midt paa Mellemfløjens Nord-Øst-Facade. Dette Jørgen Rosenkrantz's „store Hus“, Skaføgaards nuværende Hovedbygning, lagde han øst for Ladegaarden paa en 2 Tdr. Land stor Ø af uregelmæssig Form, som han dannede ved at lade den ene af Gravene om Ladegaarden fortsætte sig og omslutte den, kun adskilt fra Søen ved en lav Dæmning, kaldet „Volden“, og forsynet langs de stensatte Kanter med flere, endnu synlige, Bastioner, af hvilke en enkelt bærer Grundsten til en Bygning (Runddel, Lysthus?).

Hovedbygningen bestaar af en 62 Al. lang Mellemfløj i Nordvest-Sydøst (ingen af Skafø's gamle Bygninger ligger solret) med afvalmede Overgavle, de høje Gavle er nedtagne før 1786¹⁾). Fra denne Bygning udgaar to 19 Al. lange Fløje med Gavle mod Nordøst ind mod Borgegaarden, deres høje Over-

1) Paa Skafø findes to farvelagte Tegninger af Gaarden, der er signerede 1786, og af dem kan man se, hvorledes Hovedbygningens Øst-, Syd- og Vest-Facader saa ud paa det Tidspunkt.

gavle med svejfede Kamme, udkragede Skorstenspiber og Pyntebaand er endnu bevarede. Nær op til Gavlene har disse Fløje haft 7 Al. brede Kviste mod Vest og mod Øst, disse Kviste var allerede forsvundne 1786. Paa Vestfløjens Vestfacade findes en Karnap „Uhrtaarnet“, oprindelig en „Hemmelighed“, der betjente baade Sals- og Loftsetagen; paa Østfløjens Østfacade sidder en Hængekarnap og paa Mellemløjens Sydfacade 3 Kviste og 2 Karnaper i Lighed med Uhrtaarnet; disse sidste er opførte 1856 af J. B. S. Estrup, Karnaperne paa Steder, hvor der ogsaa tidligere havde været Udbygninger, som maa være borttagne før 1786, og paa samme Maade er Hængekarnapen indbygget 1916, hvor Mærker i Muren viste, at der før havde været anbragt en saadan. — Ind mod Borgegaarden staar der midt for Mellemløjen endelig en Karnap af sværere Dimensioner (8×10 Al.), i hvilken Hovedtrappen fører op til Salsetagen, og mellem den og Østfløjen er den Buegang spændt, der bærer Mindetavlen for Jørgen Rosenkrantz, som nævnt foran under Omtalen af ham. Da J. B. S. Estrup 1857 ved Arkitekt Winstrups Hjælp opbyggede denne sidste Karnap, vidste han endnu ikke, hvorledes Forholdene oprindelig havde været paa denne Del af Bygningen, han vidste saaledes ikke, at netop paa det Sted, hvor han hæftede Karnapen til Mellemløjen, havde den før omtalte Kvist med Aarstallet 1582 siddet, og lige saa lidt vidste han, at der i Hjørnerne mellem Mellemløjen og Sidefløje havde staaet endnu to Karnaper (6×6 Al.) med svejfede Gavle, der vendte mod hinanden, og med Vindeltrapper til Sals- og Loftsetage, at der mellem Karnaperne langs Mellemløjens Mur havde været en Buegang, hvorunder

der var Indgang til Vindeltrapperne og Nedgang til Kælderen, og at der paa Buegangens Brystværn var opført en Bindingsværksmur til Støtte for Mellemfløjens Tag, der var ført ud over Buegangen for at overdække den Altan, der løb oven paa den og tjente som Forbindelsesgang mellem Værelserne i Mellemfløjen. Kvist, Karnaper og Buegang var nemlig blevet nedsprængte 1811, og midt paa Mellemfløjens Mur, der led ved Nedsprængningen og delvis maatte ommures, havde Secher anbragt en fri Stentrappe, der førte op til Salsetagen, og saaledes forefandt Estrup derfor dette forkvaklede Bygningsparti.

Hovedbygningen er opført i et Stokværk over høj Kælder, der ind mod Borgegaarden er omsat med høj Sokkel af tilhugne Granitkvadre til Dels med Skraakant og vistnok tagne fra romanske Kirkebygninger, paa de tre andre Sider er der en lav Murstenssokkel med Skraakant, som staar paa en „vild“ Grund af store Sten. Kælderens oprindelige Vinduer: cirkelrunde Kanonporte med affacede Kanter hviler paa Sökkelen; de fleste af dem blev imidlertid i det 18. Aarh. huggede ud, baade ned i Sökkelen og opad, til store firkantede Vinduer, dels for at skaffe Lys, dels for „Anseligheds“ Skyld, og N. Behr opnaaede da ogsaa, at Skafø i Datidens Beskrivelser omtales som en „to-etages Bygning“. I den senere Tid er flere af disse skæmmende Vinduer restaurerede tilbage. — Under Salsetagens Vinduer løber en Frise af smaa haardt brændte Sten (Klinker) i Mønstermurværk; over Vinduerne, der har affacerede Kanter og halvcirkel-formede Buestik, er der to Rækker Pyntebaand af stærkt varierede Formsten, bag det øverste ligger Bjælkerne og mellem

det og Taggesimsen er der en Skjoldmur, der staar paa Loftet. Bjælkerne og det stejle teglhængte Tags Tømmerværk er af svær Eg.

Parallel med Mellemløjen og lige saa lang som den ligger „Forpagterbygningen“ med Syd-Facade mod Borgegaarden. Den er paa et tidligt Tidspunkt (i Beg. af 17. Aarh.?) bleven indbygget i den høje Ringmur, der var opført som Hegn omkring Borgegaarden, og af hvilken Dele endnu er bevarede som Brandmure baade mod Øst og Vest, saaledes at denne Mur danner Forpagterbygningens Facademur mod Nord og begge Undergavlene. Denne Bygning har, skønt lige høj i hele Længden, to Etager i østre, men kun een Etage i vestre Halvdel og har rimeligvis været bygget til Bryggers og Kornloft i den østre og til Folkeværelser i den vestre Del. I Mette Bildes Tid var den Bolig for Forpagteren. N. Behr ombyggede den 1758, hovedsagelig til Gæsteværelser o. l., og han paasatte den nyt Øvre; J. B. S. Estrup omlavede den atter til Forpagterbolig.

Mellem Forpagterbygningens vestre Gavl og Hovedbygningens Vestfløj ligger Portbygningen forbundet med disse Bygninger ved den ovennævnte Brandmur, der paa Strækningen mellem Port- og Hovedbygning danner Bagvæg for en Forbindelsesgang mellem disse Bygninger: en overbygget Buegang, opført 1870. Den 16 Alen lange Portbygning med hvælvet Gennemkørselsport tværs igennem ligger endnu efter sit Anlæg som et selvstændigt Hus, en diminutiv Herregaard fra Tiden omkring 1600 (et Hollufgaard, et Engelsholm), af de ikke mange Porthuse fra den Tid, der er bevarede, har kun faa andre, det paa Selsø f. Eks., bevaret den selvstændige Karak-

ter, de andre er mere eller mindre indgaaede som Led i tilbyggede Huse. Bygningen, der ligger i Nordvest-Sydøst, er trukket saa langt frem for Hovedbygningens Vestfacade, at denne flugter med Porthusets Østfacade. Porthuset er i to Stokværk, det har skæve Gavle med ret afskaarne Kamme, Kviste paa Øst- og Vestfacaden med svejfede Kamme, paa nordre og vestre Hjørner firkantede Taarne med blydækkede, kalotformede Kupler, paa søndre Hjørne et rundt Taarn med blydækket, klokkeformet Kuppel; i dette Taarn fører en Egetræs-Vindeltrappe fra Borgegaarden op til Salsetagen. Bygningens Murflader er inddelte ved Pyntebaand af brændte Formsten, der til Dels er som de, der findes i Hovedbygningens Baand, dog lægger man i den kraftige Taggesims og i en Udladning paa det runde Taarn Mærke til fritliggende Spærkopper, der ikke findes i Hovedbygningens Murværk. Paa Vestsiden er de oprindelige Vinduer med affacede Kanter og ellipseformede Buer fundne for nogle Aar siden og restaurerede tilbage ligesom ogsaa to Pyntenicher paa samme Facades Kvist; ved Siden af Portens Buestik findes Huller til Vindebrokæderne, mellem to Pyntebaand over Porten synes der at have været anbragt Indskrifttavle i dekorative Omgivelser. Muren har iøvrigt oprindelig været gennembrudt af saa mange Vinduer, at Bygningen for Øjet maa have virket som en Loggia, og det sætter vi i Forbindelse med dens oprindelige Bestemmelse som Vagttaarn med Vagtstue foroven og med Soverum i de firkantede Taarne baade i 1. og 2. Stokværk; til begge Stokværk hører endnu brugte „Hemmeligheder“, hvis Udrensningsaabninger i Sökkelen er omsatte med Vinduesoverligger fra ro-

mansk Kirkebygning. — Porthuset er senere end Hovedbygningen, maaske er det dog opført af Jørgen Rosenkrantz; Sagnet siger, at hans Datter var „indemuret“ her, men skønt en Margrethe Rosenkrantz „lukte sig inde“ 1608¹⁾, skænker vi ikke dette Sagn Tiltro, utænkeligt er det derimod ikke, at den letfærdige Frøken Birgitte Holck har haft „Stuearrest“ i Bygningens 1. Stokværk, og at det er derfor Værelserne kaldes „Frøkenkamrene“²⁾; som denne Etage nu fremtræder med gipsede Løfter og i den midterste Stue med Rokoko-Stukornamenter paa Væggene og med morsomt og rutineret malede Døre med Billeder fra Landlivet, er den indrettet i N. Behrs Tid og hans første Hustru har dekoreret Dørene.

Der er kun lidt i Hovedbygningens Anlægsplan og Bygningsmaade, der minder om Jørgen Rosenkrantz's Hovedbygning paa Rosenholm. Fælles for begge er det, at de ikke er lagt solret, at Hoved-

-
- 1) Vedel Simonsen: Eske Broks Dagbog 1608 ^{27/1}: „S. D. blev den Befaling Margrette Rosenkrantz tilbøden der hun lugte sig inde“. Vedel Simonsen mener, at der her tales om Jørgen Rosenkrantz's Broderdatter Margrethe Ottesdtr. af Næsbyholm, f. 1552, d. 1635, gift 1571 med Hans Lindenov f. 1542, d. 1596. Jørgens Datter, Margrethe (se Side 22 og 25) var født ml. 1560 og 1570, blev 1586, gift med Oluf Bilde (begravet 1602 ^{15/10}) og døde 1615. Vi har ikke, trods al Søgen, kunnet finde en saadan kgl. Befaling; mærkeligt er det, at det er Eske Brok, Skaføs og Rosenholms nære Nabo, der omtaler den.
- 2) Saaledes benævnes Værelserne allerede i Auktionskatalogen af 1779, og indtil den Tid er Frøken-Titelen ikke bleven brugt om andre af Husets Døtre end om Greve Holcks Døtre, hvis Rang gav dem Ret til at føre den, selv de Rosenkrantz'ers og Bilde's Døtre kaldtes enten Jomfruer eller nævnedes slet og ret ved deres Fornavne.

fløjens ene Gavl vender mod Ladegaarden, og at Bygmestrene heldigvis har undladt at følge Tidens Byggeskik: at lægge Forbindelsesgangen mod Sol til Skade for Beboelsesrummene; ogsaa i nogle Enkeltheder i Bygningsmaaden kan Lighed spores, enkelte af de ejendommelige Pyntebaand er de samme o. l., men i det store og Hele faar man det Indtryk, at de to Bygninger har haft forskellige Bygmestre. Vi véd ikke, hvem de har været, men de udkragede Skorstene og Tagværkets Konstruktion leder for Skaføs Vedkommende Tanken hen paa en flandersk Bygmester. Paa flere Punkter ligner Grundplanen af Skaføs Hovedbygning, som den oprindelig var, og Grundplanen af det 30 Aar senere opførte Jægersborg hinanden.

Hvad Hovedbygningens Indre angaar, er der intet overleveret om Ruminddeligen og Benyttelsen af den midterste Del af Mellemløjens Kælder, der har fladt Loft, men til begge Sider for dette Parti er der i Gavlene overhvævede Rum, der staar i Forbindelse med lignende Rum i Sidefløjene, og deres oprindelige Udstrækning og Benyttelse kan vi følge. Mod Øst laa saaledes Borgestuen, 17 Al. lang, med Indgang til Borgens Køkken i Østfløjen, hvor der var aaben Skorsten, Bagerovn og tilstødende Madkældere. Mod Vest laa Saltekælderen, 19 Al. lang, med de store „Olden“, som endnu findes, og med Indgang til Fangekælderen i Vestfløjen, i hvis Gavlrums endelig Gaardens Brevkammer var beliggende, men til dette Rum var der kun Adgang ad en smal Løntrappe fra Salsetagen. Af de hvævede Kælderrum har Fangekælderen og to andre Rum Tøndehvælving, de øvrige har Krydshvælvinger, der hviler paa smukt

profilerede Piller af brændte Sten og samles mod kraftige, runde Gjordbuer, som udgaar fra Pillerne; i Brevkammeret var der tillige en Kamin af Formsten.

I Salsetagen var Ruminddelingen oprindelig vistnok nøje svarende til Ruminddelingen i Kælderetagen, saaledes at Forbindelsen mellem Værelserne danedes af den tidligere omtalte overdækkede, udvendige Gang, som nedsprængtes sammen med Karnaper og Buegang i 1811. I Mellemfløjens østre Gavl var Riddersalen, „Grønstuen“ kaldet, 17 Al. lang, med Indgang til Dorte Langes Kapel i den tilstødende Sidefløj. I Mellemfløjens vestre Gavl laa „Fruerstuen“, 19 Al. lang, med tre Fag Vinduer mod Syd og to Fag i Gavlen med Udsigt over Ladegaarden, og her stod for den østlige Endevæg Jørgen Rosenkrantz's bekendte store Skab. Fra Fruerstuen førte en Dør ind til „Sengekammeret“ i den tilstødende Sidefløj, og gennem en lille Gang, hvor Døren til Løntrappen til Brevkammeret i Kælderen skjulte sig, kom man derfra ind i „Rødstuen.“ Fra dette Rum førte endelig endnu en Dør ud til den bælgmørke Forstue, som laa bag Sengekammeret. Hele Midterpartiet i Mellemfløjen optoges af tre Rum, hvoriblandt „Amnestuen“. — I denne Ruminddeling skete der først Forandring under Niels Behr, som delte Fruerstuen i „Salen“ og „Madammens Kammer“, hvilket sidste kom til at rumme det store Skab, ganske vist under Forhold, hvor det ikke frit kunde ses, og hvor det da heller ikke kom til at nyde sin rette Paaskønnelse; senere fjernede Secher som nævnt den udvendige Forbindelsesgang og indrettede en ny og tilsvarende Gang lige indenfor ved at inddrage 4 Al. af alle de tilstødende Værelser og henlagde Indgangsdøren til Midten af

denne Gang, og endelig dannede J. B. S. Estrup af „Madammens Kammer“ og den bagved liggende „Ammestue“, den nuværende Spisestue, til hvis østre Endevæg han henflyttede Skabet, ligesom han indrettede „Sengekammeret“, som han lod overhæve, til en lille Dagligstue og afdelte „Grønstuen“ og Kapellet, der henlaa som Pulterkamre, i mindre Opholdsrum.

Paa Kapellet nær synes Rummene oprindelig at have været tarveligt udstyrede, de 7 Al. høje Vægge var hvidtede, Kaminerne kun opmurede af brændte Formsten og de frie Bjælkelofter uden Dekoration kun eens anstrøgne: i „Rødstuen“ (nu Ejerens Kontor) og „Grønstuen“ var der grønne Bjælker og røde Loftbrædder, i „Sengekammeret“ og „Fruerstuen“ røde Bjælker, i Forstuen hvide o. s. v., men der synes at have været en Rigdom af „udhugne“ Døre og Paneler. Behr'erne, Secher og J. B. S. Estrup gipsede de fleste Rum; i den „Sal“, Behr lavede ud af „Fruerstuen“ (den nuværende Dagligstue) satte han et kønt Louis XVI Stukloft, og han anbragte smukke to-fløjede Døre, der ligesom Væggene blev grønmaledede. Kun i den nuværende Spisestue findes der endnu Bjælkeloft, og under det staar, som alt sagt, det 7 Al. høje og 6 Al. brede Egetræs-Skab, det eneste, men vel ogsaa det mærkeligste, af det oprindelige Bohave, der er bevaret. En Kunstner var han, der har opbygget det med Giganter, korinthiske Søjler, Karyatider og Balustrer som bærende Led, og med Kunst og Dygtighed har han udført det og dækket Skabets Forside med prægtigt Billedskærerarbejde, der fremstiller Scener af den bibelske Historie, Evangelisterne med deres Attributer og øverst Jørgen Rosenkrantz's og Dorte

Langes Vaabner og Forbogstaver, alt indrammet af Renæssanceornamentik. At Jørgen Rosenkrantz har ladet det udføre, tvivler vi ikke paa, men hvem Kunstneren har været, kan ingen med Bestemthed sige; vi antager, han var Italiener, Topstykkets Balustrer og andet tyder derpaa, og i saa Fald kan man jo fantasere om, at Mesteren var den italienske Bygmester og Billedskærer, som Sagnet baade paa Skafø og paa Koldinghus¹⁾, sætter i Forbindelse med Jørgen Rosenkrantz's og hans Datters Navn. Skønt Skabet er omtalt i Literaturen allerede for 150 Aar siden, og skønt der havde dannet sig en Sagnkreds om det (det var skaaret af en Eg, der groede, hvor Bygningen nu staar, dets Rod stod endnu i Kælderen o. s. v.) og Opmærksomheden saaledes var henledet paa det, har Fortiden ikke altid faret nænsomt frem mod dette Kunstværk, før det blev værnet af J. B. S. Estrup.

Skafø, 1919²⁾.

J. Estrup.

-
- 1) Dette Sagn ligger til Grund for Handlingen i Holger Drachmanns: „Dansen paa Koldinghus“.
  - 2) Manuskriptet til nærv. Afhandling er bleven benyttet af Redaktionen af „Danske Herregaarde“ til Værkets Artikel om Skafø i August Hefte 1920.

Postmester, Justitsraad C. A. Müller.

En Randers-Embedsmand fra Frederik VI.s Tid.

Ved stud. juris *F. Teist.*

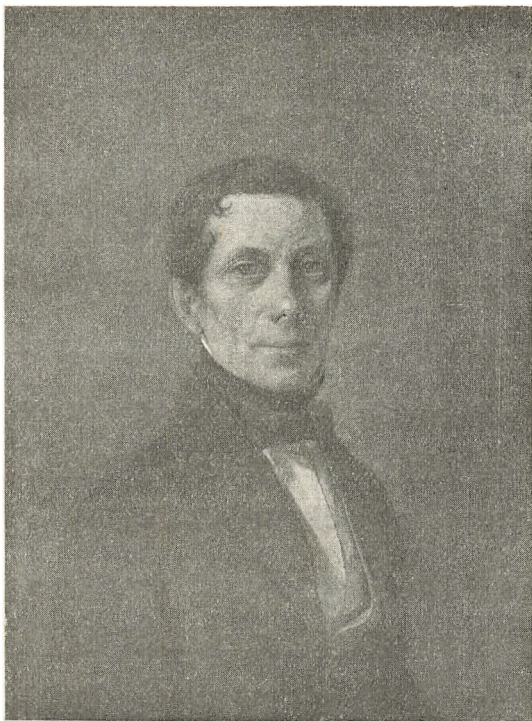
SCHLESIEEN blomstrede i det 17. og 18. Aarhundrede den adelige Slægt Moller von Mollerstein, hvis Medlemmer dernede havde beklædt høje Embedsstillinger som Raadherrer, Amtmænd og Superintendenten¹⁾). I Kneschkes: „Deutsches Adels Lexikon“ findes Slægtens Vaaben beskrevet, og det anføres tillige, at Slægten nu er uddød. Leksikonets Forfatter har aabenbart ikke vidst — og kunde vel forøvrigt heller ikke vide — at en Gren af denne Slægt endnu lever her i Landet.

Stamfaderen til den danske Gren af Slægten var Samuel Andreas Müller, der var født i Glauchau 8. Oktober 1690. Han var Søn af Samuel Andreas Müller, som en Tid var Amtmand i Glauchau og Ramsau og senere over Amterne Freiburg-Eckersberge og Langensalza. I Følge en Slægtstradition forlod han Sachsen paa Grund af en Duel. Efter at have flakket rundt i Rusland og Norge slog han sig ned

¹⁾ Grandjean: Stamtavle over Familien Müller.

i Danmark og endte som Skoleholder i Dysted, Toxværd Sogn.

Den fra Müller nedstammende Slægt har i og for sig ikke talt noget Medlem, der har opnaaet store og

Efter Maleri af Just Holm.
Justitsraad C. A. Müller.

indflydelsesrige Stillinger eller paa anden Maade spillet en fremtrædende Rolle, men den er i Tidens Løb blevet indgiftet i en Række kendte danske Slægter, saasom Ørsted, Horrebav, Beutner og Lerche, og om et enkelt af dens Medlemmer — Postmester i Randers,

Justitsraad Christian Andreas Müller — gælder det, at han i sin Tid og paa sit Omraade har været en saa betydelig Mand, at man endnu jævnligt, selv i nyere Værker, støder paa hans Navn.

Christian Andreas Müller var født i København den 20. Juni 1783 som Søn af Farver, Major i det borgerlige Artilleri Otto Andreas Müller (1750—1836) og Hustru Gunnild, født Wisborg (1758—1828)¹⁾. Han var den næstældste af 10 Søskende. Efter at være blevet Student i Aaret 1800 ansattes han 1804 som Kopist i Assignationsbogholderkontoret, og 1810 blev han Cancellist i Generalstabens Bureau. Medens han gjorde Tjeneste her, udnævntes han i 1820 — efter tidligere at have været Krigscancellisesekretær og virkelig Krigsassessor — til virkelig Krigsraad.

Ved kgl. Resolution af 31. Juli 1827 udnævntes Müller til Postmester i Randers og virkelig Justitsraad.

Det kunde maaske, med Nutidsøjne betragtet, synes mærkeligt, at en Generalstabskancellist uden nævneværdige postale Forkundskaber fik overdraget det ikke uvigtige Embede som Postmester i Randers, et Embede, til hvis Administration han maatte mangle alle væsentlige Forudsætninger. Paa Frederik VI.s Tid var det imidlertid meget almindeligt, at Militærpersoner, som ønskede en behageligere og navnlig mere indbringende Livsstilling end den militære, anbragtes i Postvæsenet. Det gik her som andetsteds i Statsadministrationen; Frederik den Sjettes Regering var en udpræget Kabinetsregering med den enevældige Konges Adjutanter som nærmeste Raadgivere.

1) Af Postmester Müllers Forældre eksisterer der to smaa Pasteller, malede af den bekendte Portrætmaler Poul Ipsen. De tilhører nu Fru Mathilde Lerche, født Müller.

Det hændte derfor jævnlgt, at Kongen lod deres og sin personlige Mening være afgørende og gik imod Kollegiernes Indstilling¹⁾.

Postbestyrelsen havde stedse hævdet det Princip, at de større Embeder skulde besættes med Mænd, der havde valgt Posttjenesten som Livskald, og i Overensstemmelse med dette Princip indstillede den, da Postmesterembedet i Randers i 1827 var blevet vacant ved den tidligere Postmester, Kaptajn la Cours Død, Postmester i Frederikshavn, Dr. phil. H. Wolters til Stillingen; Kongen forbigik imidlertid baade ham og de øvrige postalte set kvalificerede Ansøgere og valgte Müller, hvis væsentligste Kvalification var den at være anbefalet af den dengang altfor-maaende Bülov, Kongens betroede Generaladjutant²⁾. Der kunde dog, som senere berørt, ogsaa være et andet Forhold, der har henledt Kongens Opmærksomhed paa netop denne Ansøger.

Blandt de øvrige „velkvalificerede“ Ansøgere var daværende Premierløjtnant G. F. von Mecklenburg³⁾, der anførte, at han havde tjent i 11 Aar, men ikke havde nogen Udsigt til i sin daværende Stilling at kunne ægte sin Trolovede, og en Georg Daniel von Pahlen, der ansaa sig selv som overmaade berettiget til Embedet, da han havde været Associè i et Hand-shus, der i 70 Aar havde været meget gavnlgt og havde betalt flere Tønder Guld i Porto⁴⁾.

1) Som et analogt Eksempel fra en anden Embedsetat kan nævnes, at den bekendte Oberst Brock i 1824 — ligeledes mod Kollegiets Indstilling — udnævntes til Toldinspektør i Randers.

2) Fr. Olsen: Postvæsenet i Danmark III.

3) Død som Postmester i Kolding 1865.

4) Fr. Olsen: P. i D. III.

Randers var ogsaa dengang en af de anseligste danske Provinsbyer — hvad der dog er lidt relativt; thi dens Indbyggerantal udgjorde i 1821: 5586, og ved Tællingen i 1830 var Tallet kun steget til ca. 6300¹⁾. Det stod paa dette Tidspunkt endnu uafgjort hen, om Randers eller Aarhus skulde gaa af med Sejren som Jyllands Hovedstad; den Kamp der førtes herom mellem de to Byer, blussede netop i Müllers Embedsperiode stærkt op, bl. a. under Forhandlingerne i Viborg Stænderforsamling om Sædet for Nationalbankens jyske Filial. Byen var til Trods for de mindre heldige Besejlingsforhold fortrinsvis en Handelsby, der foruden de Smaahandlende talte ca. 80 Købmænd. Den var det i Kraft af sit rige Opland, der forskaffede den Afsætning lige fra Grenaa til Skive og Holstebro. Ogsaa paa Udlandet dreves der en betydelig Handel²⁾.

Den var, hvad den altid har været, en gammel-dags hyggelig og elskværdig By, der havde forstaaet at bevare de gamle Traditioner. Her holdtes f. Eks. det over hele Jylland kendte „Randers Købmænds ældre Liglaug“s Gilde — vist forøvrigt det eneste middelalderlige Købmandslaug, som endnu er bevaret — og Byen var Loyaliteten selv overfor Kongen og Kongehuset, ligesom den havde Ord for altid at tage vel mod sine Embedsmænd.

Man kan sikkert gaa ud fra, at Selskabeligheden i Randers, som i de andre Provinsbyer, dengang fik sit Præg af de derboende store Købmænd og højere

---

1) Neckelmann: Randers Kjøbstad 1830.

2) Om Forholdene i Randers ca. 1830: Se Neckelmann: Randers Kjøbstad og Maanedskrift for Toldvæsen 1907.

Embedsmænd, en Kreds, hvortil ogsaa Müller hørte. En Afbrydelse i hans daglige Gerning paa Randers Posthus har det vel været, da Kong Frederik VI i 1830 besøgte Byen. Det var i de Tider en Begivenhed af Rang, naar Landsfaderen gæstede Staden; Tonen er straks anslaaet i det Digt, hvormed Steen Blicher i „Randers Amtsavis“ byder Kongen Velkommen:

„Kongen kommer! — Hvo skal overbringe —
 Mens Kanoner tordne, Klokker ringe —
 Stadens Nøgler?
 Hvortil Nøgler? Staden har ej Muur,
 Ligger aabent i den fri Natur,
 Ligger tryk i Guds og Kongens Haand jo?
 Hvortil Nøgler? Mon ej Kongen har
 Selv en Hovednøgle rar
 Til hvert Hjærte i det hele Land jo¹⁾).

Denne Begivenhed²⁾ fremkaldte forøvrigt et Skrift om Forholdene i Randers paa dette Tidspunkt, idet daværende Borgmester, Kancelliraad Neckelmann overrakte Kongen sin „Kortfattet Udsigt over Randers Kjøbstad i Aaret 1830“, et lille Skrift, der sammen med Stadfeldts tidligere Værk indeholder vigtige Bidrag til Byens Historie.

Det var ogsaa ved dette Tidspunkt, at Naadens Sol atter strejfede Postmesteren, der utvivlsomt i Erindring om hans tidligere militære Charge blev udnævnt til „Overkrigskommissær med Tilladelse til at bære den for denne Charge reglementerede Uniform og Armeens Felttegn samt med samme Rang,

1) R. A. A. 15/6 1830.

2) Om Kongebesøget, se R. A. A. 19/6 1920. „Frederik den Sjettes Besøg i Randers 1830“.

han havde som virkelig Justitsraad i Fjerde Klasse Nr. 3“.

De økonomiske Forhold ved Postmesterembedet, derunder den virkelige Nettoindtægt, er næppe lette at beregne. Der synes saaledes kun rent undtagelsesvis at foreligge Oplysninger om Størrelsen af de uvisse Indtægter og de til Embedets Bestridelse medgaaede Kontorudgifter, derunder Lønningerne til det forøvrigt ikke store Personale, som det paahvilede Postmesteren selv at afholde. Den faste Lønning var den mindste Del af Indtægten; af større Betydning var Sportlerne: Avisgebyrer, Skriver- og Vejerpenge og Nytaarsducørerne (!). I en Forestilling til Kongen i 1800 havde Postbestyrelsen udtalt om Postmestrenes økonomiske Situation, at de „virkeligen ikke havde det tørre Brød“, men da Postmester Stabell i Randers i 1810 søgte sin Afsked, kunde han dog andrage om en Pension paa 500 Rdl.¹⁾

Hvis man derfor — ogsaa i Betragtning af enkelte andre Oplysninger — antager, at Embedet i 1827 har givet sin Indehaver et Tusind Rigsdaler aarligt, tager man næppe meget fejl. Det bør dog forøvrigt herved erindres, at Pengenes Købeevne i Datiden var en ganske anden end nutildags, og at det overhovedet er overmaade vanskeligt at drage Sammenligninger

1) Paa Grund af hans lange Tjenestetid og udmærkede Vidnesbyrd indstillede Generalpostdirektionen ham til den fulde Gage i Pension, skønt $\frac{2}{3}$ ellers var det almindelige. Amtmand Fønss i Randers havde paategnet Ansøgningen: „Den bedste Orden, den fuldkomneste Nøjagtighed, en sjælden Beskedenhed, Tjenstagtighed og Blidhed har udmærket Supplikanten frem for alle andre mig bekendte Postmestre. Et halvt Seculums tro Tjeneste fortjener tilige mere end almindelig Udmærkelse“.

mellem Lønningsvilkaar i ældre Tider og nu. Dertil er Forholdene for komplicerede.

I Byens kommunale Liv har Müller næppe spillet nogen synderlig Rolle; i alt Fald forekommer hans Navn kun yderst sjældent i Datidens Blade udover det rent embedsmæssige, og heller ikke andetsteds foreligger der Oplysninger i saa Henseende; hans Liv er gledet stille og roligt hen, som det gjorde det for en dansk Provinsembudsmand i de Tider.

Den 31. Juli 1815 var Kong Frederik den Sjette og Dronning Marie paa deres Sølvbryllupsdag under stor Højtidelighed blevet salvede i Frederiksborg Slotskirke.

Det fremgaar af Aktstykker i Kunstakademiets Arkiv, at Finanskollegiet allerede den 10. August 1814 havde meddelt Kunstakademiet, at der skulde præges en Medaille til Kroningsfesten, og Kollegiet opfordrede Akademiet til at udnævne to Medlemmer, der skulde sammentræde med Videnskabernes Selskab og gøre Forslag til samme. Der indkom flere Udkast, deriblandt fra H. E. Freund, Conradsen samt fra Müller, der paa dette Tidspunkt var Cancellist i Generalstaben og kort forinden havde skaaret Medaillen i Anledning af Kongens Hjemkomst fra Wienerkongressen.

Arkivet gengiver Akademiets Kritik over de indsendte Udkast, og Resultatet blev, at Müllers Udkast til Aversen blev antaget. Ligheden med Originalerne var her større end i Conradsens Udkast, mod hvilket der ogsaa blev fremført den Indvending, at Medailløren havde fejlet i at sætte Dronningen paa højre Side af Kongen. Reversen skyldes Freund.

• Hvilken Betydning man tillagde Kroningsmedaillen

fremgaar af en Udtalelse fra Akademiet i Anledning af Conradsens Tilbud om at oingøre Medaillen. Det hedder deri bl. a., at det vil „næppe være nogen dansk Mand, der har Kunsten kær, ligegyldigt, at et historisk Mindesmærke, som muligvis igennem Sekler vil vorde opbevaret, og som maaske for mange, baade Indfødte og Fremmede, tages for Maalestokken paa dansk Kunstmag, er saa lidet heldigen lykket“.

Det var saaledes fra Datidens Synspunkt en stor Ære for Müller, at hans Udkast blev antaget fremfor ansete Kunstneres, og Medaillen blev Genstand for en meget udførlig Omtale af Justitsraad Weinwich i „Athene“ V, 1815. „Den er forfærdiget af tvende Personer, Aversen af Herr C. A. Müller, en Mand, der har anden Beskjæftigelse i Staten, og hvis ellers store, naturlige Anlæg til Stempelskærererkunsten man ej allene bør bedømme af dette Arbejde. Omend-skjøndt Portraiterne virkeligen have Liighed med Deres Majestæter Kongen og Dronningen, vil dog Een, der forhen have seet de andre fortrinlige Medal-lier, denne Konst har frembragt, snart indsee, at en endnu uøvet Haand har behandlet dem. Muskelspil-let saavel i Kongens som Dronningens Ansigter er uagtet denne Liighed, som mest ligger i Conturen, behandlet haardt. Overgangene og de henglidende Rundinger under Øjet, over Kinden, nedad Munden til Hagen er ikke bløde nok og have altfor skarpe Kanter. Kongens Baghoved og Isse er noget af det bedste paa denne Side af Medallien. Drapperingen er ej rig nok, nogle Steder er Fligene af samme ej motiverede; dermed er Anlægget af Hoved-Decorat-ionerne at rose, naar de kun havde noget mere Kraft og Udtryk. Hele Fremstillingen burde hæve

sig mere; den er svag og har ej Relief nok. Disse Udsættelser i dette Konstarbejde kommer derfor ej Forfatteren af samme til Daddel, naar man veed, at han i tre Uger udarbejdede Medallien, og næppe kjender alle Konstens Hjelpemidler. Derimod kan man dristigen, uden at være Spaamand, antage, at naar denne Mand havde i Konsten tilbragt nogle Aar hos en Andrieux i Paris, en Kuchler i London, en Manfredini i Mayland, vilde Danmark være sikker paa en god Medalleur i Tiden“.

Der kan jo ikke være Tvivl om, at Frederik VI har været velkendt med, at en af Embedsmændene i hans kære Generalstab to Gange havde skaaret Medailler til Forherligelse af historiske Begivenheder under hans Regering, og det ligger derfor nær at antage, at Kongen ogsaa af denne Grund har set med venlige Øjne paa hans senere Ansøgning om Randerseembedet.

Müllers Funktionstid i Randers strækker sig fra 1827 til 1843. Kort før sin Afsked havde han forøvrigt en ubehagelig Overraskelse, hvorom Randers Amtsavis¹⁾ beretter følgende:

„Paa herværende Postkontoir blev i Torsdags Middags, medens Contoirbetjentene havde forladt Værelset, begaaet et dristigt Tyveri, idet Tyven, ved at opbryde et i Væggen anbragt Skab, deraf udtog og aabnede Pengebreve til et Beløb af 600 Rbd., hvormed han lod sig nøje, og ligesaa ubemærket, som han var kommen, igjen bortfjernede sig. Det er et almindeligt Ønske, at det maatte lykkes at faae en saa dristig og farlig Tyv opdaget“. Et fromt Ønske, som forhaabentlig blev opfyldt.

¹⁾ R. A. A. 1. April 1843.

Müller var en elskværdig og ligefrem Natur, der forstod at komme godt ud af det med Kronjyderne, blandt hvilke han havde vundet sig saare mange Venner¹⁾. Han forlod Randers den 16. Maj 1843, og af Rejselisten fremgaar det, at „Justitsraad Müller med Frue og Domestiquer“ den 19. Maj ankom til Kjøbenhavn med Dampskibet „Kong Christian den Ottende“.

Da Müller havde faaet sin Afskedsansøgning bevilget, og Finansdeputationen oplyste, at den Afgang, der Aaret forud havde fundet Sted paa Pensionsreglementet, ikke vilde være tilstrækkelig til at fyldestgøre alle de Krav om Pension, der var stillede, resolverede Kongen, at Postmesterembedet i Randers foreløbig skulde bestyres ved Konstitution, og at den konstituerede af Indtægterne skulde afgive et saa stort Beløb, som Müller kunde tilkomme i Pension. Embedet stod ledigt i omtrent 7 Aar, idet det først blev besat fra 1. Januar 1850²⁾.

Müller, der kun var 60 Aar gammel, da han tog sin Afsked, boede derefter i 34 Aar i Kjøbenhavn. Efter i 1850 at have mistet sin Hustru, født Beutner, flyttede han sammen med sin Søn, Kontorchef i Finansministeriet, Justitsraad O. G. W. Müller (1813—1881), og senere med en gammel Søster. Han var stadig en livlig og aandsfrisk Mand, bl. a. et meget interesseret Medlem af Industriforeningen, og ogsaa sine kunstneriske Interesser dyrkede han fremdeles; saaledes udstillede han i 1848 paa Charlottenborgudstillingen en Psyche, Kopi i Elfenben efter Bissen,

1) R. A. A. 16. Maj 1843.

2) Fr. Olsen: P. i D. III.

og udførte foruden flere Medailler Hæderstegnene til Underofficerer for 8 og 16 Aars tro Tjeneste.

Efter i flere Aar at have lidt under en Øjensvækkelse, der tilsidst gjorde den gamle Mand fuldstændig blind, hensov han den 19. Juli 1877 i sit 94. Aar. Han ligger begravet paa Garnisons Kirkegaard i København.

Karen Povlsdatter og Oddersmedens Jens.

En Kriminalhistorie for 200 Aar siden.

Af Chr. Wammen.

Folkeerindringen rækker langt. Rigtignok hedder det i en af de gamle Klubviser fra Madam Juels Kaffehus i Sværtegade: „Om hundrede Aar er alting glemmt“; men det er en Overdrivelse, født i en løftet Stemning. Meget Vand løber i Havet gennem hundrede Aar og forsvinder i Bølgenes uendelige Mængde; men noget bliver altid tilbage, og saaledes gaar det ogsaa med de Tusinder af Minder, som Folkeerindringen gemmer. Maaske har Sagnet ligesom en Vedbendranke slynget sig ind i Historien, udfyldende de Træk, som forsvandt i Glemselens Hav, saa kun en liden Rest af den virkelige Begivenhed blev tilbage. Maaske er det kun en ganske tynd Traad, der forbinder Datid med Nutid; men den spinder Gammelfar og Gammelmor videre paa, naar Vinteraftenens Skumring breder sit Slør udover Stuen og gemmer os alle i sin Favn, saa intet ses eller høres uden Ildens Skær paa Kakkelovnslugen og den kære Gamles hyggelige Stemme derhenne fra Stolen i Arnekrogen. Det bliver da de skriftlige Kilders Opgave at udrede de „spedede“ Traade mellem Sagn og Sandhed. Det efterfølgende

er hentet dels fra Onsild Herreds Justitsprotokol 1719—32 og Viborg Landstings Domsprotokol, dels fra Folkeerindringen paa selve Aastedet, og det er just ingen hyggelig Historie.

Omtrent 6 km Sydøst for Mariager ligger i Hem Sogn Landsbyen Skrødstrup i en Sænkning, der fortsætter sig i samme Retning ned imod Kæret og Kjærby Aa, som her i en længere Strækning danner Skel mellem Gjerlev og Onsild Herreder. I Nord og Vest ligger Sem Hede samt Kjellerup og Skrødstrup Skove, engang langt større i Udstrækning end nu om Stunder.

Her i Skovbrynet ved Vejen mellem Skrødstrup og Mariager laa for 200 Aar siden et Boel under Trudsholm Gods, tilhørende dettes daværende Besidder, senere Etatsraad og Landsdommer, velbyrdige Peder Marsviin, som døde barnløs 1758. Boelet hedte — uvidst af hvilken Grund — Odderhuset, og var paa den Tid beboet af Smeden Christen Andersen, som almindeligvis kaldtes „Odderhussmeden“. Han arbejdede som oftest i Trudsholm Smedie, medens Hustruen, Anne Lauridsdatter Vendelbø, og den voksne Søn Jens Christensen passede Jordbruget. Desuden nævnes endnu 3 Børn, nemlig Anders, som „tjener i Alstrup paa højvelbaarne Landsdommer Thestrups Gods“, Maren Christensdatter, „nu udi 17de Aar, dog endnu ej været til Guds Bord“, og endelig et lille Pigebarn, som hed Dorthe.

I Odderhuset tjente 1729 Pigen Karen Povlsdatter, som havde en Morbroder, Jens Povlsen, boende i Stangerum. Oddersmedens Jens og Karen legede Kæreste, og det kunde hans Forældre ikke lide. Hen paa Forsommeren blev det imidlertid kendeligt, at

Karen skulde være Moder, og nu fik den sølle Jens det drilsomt nok, fordi ikke alene Forældrene var gnavne; men baade hans Morbroder, Michel Vendelbo i Dyrby og Mosteren, Maren Lauridsdatter Vendelbo i Kjærby, pustede til Ilden derhjemme, saa godt de kunde. Jens' Kærlighed syntes nu heller ikke at have været saa overvættets brændende, og han pønsede maaske endog paa at slippe uden om hende; men Karen holdt fast ved sin Barnefader og ønskede snarest at blive gift, skønt Odderhusfamilien med samt baade Michel og Maren Vendelbo ingenlunde var velagtede Mennesker.

Michel havde engang i en eller anden Anledning været oppe i Norge, og han kunde vel nok lide nu og da at lade andre almindelige Hjemfødninger nyde godt af hans Verdenserfaring. Bag hans Ryg hviskedes der imidlertid om, at han paa denne Rejse havde undlivet nogle Kvinder; men det var rimeligvis kun Sladder. Overfor Søstersønnen Jens synes han dog nu at have spillet Fristerens Rolle ved at hentyde til noget i Retning af at lade Karen Povlsdatter ganske forsvinde. Det paastod i alt Fald trods Morbroderens Benægtelse senere Jens Christensen, og det faar saaledes at staa for hans Regning. Mosteren, Maren Vendelbo i Kjærby, raadede derimod til Fosterfordrivelse og mente, „at til et Pigebarn at fordrive skulde bruges Skomagersværte og til et Drengbarn Allun og Øl“. Det var sagtens ogsaa efter hendes og Moderens Raad, at de Unge henvendte sig til Barberen i Mariager, Mester Herman, og fik af ham blandet en Drik i samme Øjemed; men da Karen havde smagt paa Varerne og derefter maatte kaste op, vilde hun ikke mere indlade sig paa saadanne Kure.

Imidlertid flyttede Karen Povlsdatter i Slutningen af Juli fra Odderhuset og til Stouby i Hald Sogn for at tjene Christen Jørgensen og Kone, Else Lasdatter og hjælpe dem i Højbjergningstiden.

Om Begivenhedernes videre Udvikling vil vi nu for en Stund læse videre i den gamle Justitsprotokol:

„Løverdagen den 10. December 1729 betjentes Vognsild Herredsting af kgl. Majestæts Regimentskvartermester og Herredsfoged, velædle Peder Elkiær med Byskriver Jesper Schipper og Ottemænd, navnlig Christen Knudsen, Anders Tordsen, Søren Nielsen, Anders Jensen, Mads Jensen, Christen Knudsen og Knud Christensen, alle af Skjellerup. — Paa høje Øvrigheds Ordre fremstod for Retten ædle Seignieur, Otto Galthen¹⁾, Forpagter paa Demstrup, og producerede en Rettens Stevning under Hr. Regimentskvtm. Elkiærs Haand og Segl, dateret den 21. November 1729, med Paaskrift af velædle og velbyrdige Marsviin til Trudsholm, dens lovlige Forkyndelsespaaskrift af Peder Lauridsen og Jens Nielsen, begge af Øster Tørslev, som han begærede læst, paaskreven og Acten tilført saalydende: Peder Elkiær, kgl. Majestæts Regimentsktn. etc., gør vitterligt, at for mig har andraget Forpagteren paa Demstrup, Sr. Otto Galthen, hvorledes han af høje Øvrighed, højvelbaarne Hr. Etats-Justitsraad og Amtmand, Jens Jørgensen Seerup, paa deres kgl. Majestæts Vegne er anbefalet at undersøge Vidner og Oplysning om Hovedet af et dødt Menneske udi Hem Krat fundet, synet d. 26. Septbr. sidst, saa og efter en frugtsommelig Kvinde, Karen Povlsdatter, tjenende Christen Jørgensen udi Stouby, som siden den 2. Aug. om Aftenen ved Solens Nedgang

1) † 11/11 1733.

ej er set eller opspurgt. Bemeldte Kvinde har for hendes Madfader og Madmoder, ja flere, berettet, at hun af Christen Smeds Søn udi Odderhuset, Jens Christensen, var besovet, og havde lovet at tage hende til Ægte. Fire Dage før hun blev borte, kom bemeldte Jens Christensen til hendes Madfaders Dør udi Stouby udi Dagningen, og da hun efter hendes Madmoders Befaling gik udenfor og taledede med ham, havde han sagt, han og hans Forældre havde talet med Herskabet til Trudsholm. velædle og velbyrdige Peder Marsviin, og var lovet Dalhuset i Fæste. Hun skulde bringe Penge tilveje, saa mange hun kunde, til Indflytning. Derpaa begærede Forlov Søndagen den 31. Juli sidst at gaa til Odderhuset, kom igen om Aftenen og berettede, hun paa Kirkevejen havde talet med hendes Barnefader, Jens Christensen. Den 2. August om Eftermiddagen bad hun atter Forlov at gaa til Odderhuset (i Skrødstrup By, Hem Sogn) og levere dem nogle Penge, hun havde lovet dem til Fæste, gik bort noget før Aften og blev med det samme borte. — — — Thi stævnes Christen Smed, Hustru Anne Lauridsdatter, Sønner Anders og Jens Christensen samt Datter Maren Christensdatter, de umyndige med Formynder og Laugværge for mig udi Rette at møde for Vognsild Herredsret, udi egen Person Løverdagen den 10., 17. og 24. December førstkommende, og følgende Tingdage — om fornøden eragtes — Citantens Saggivelse, Vidner, Attester at paahøre, Examen at være undergiven, paa Spørgsmaal at svare om alt, hvis af bemeldte Dødningehoved, den bortblevne og efter Formening undlivede Karen Povlsdatter og den Sag kan dependere“.

Foruden Smedefamilien i Odderhuset indstævne-

des ikke færre end 58 Kvinder og Mænd: Fra selve Skrødstrup By 26, Skrødstrup Skovhuse 8 samt 2 fra hvert af Stederne: Havnshuset, Smedehuset og Skrødstrup Mølle; endvidere fra Sem By 6, og fra Hem 12 — „herom deres Syn og Vidne ved Ed at aflægge — at vidne deres Sandhed og videre paa Spørgsmaal at svare“. —

„For Processens Maade ankyndiges dette Stævne-
maal for velædle og velbyrdige Peder Marsviin til
Trudsholm, om han for de Indstævnte noget agter at
svare. — Herefter Forpagteren Otto Galthen et lovligt
Tingsvidne agter at erhverve.

Hobro, den 21. November 1729.

Læst og forevist her paa Trudsholm
tilstaar Peder Marsviin.

Anno 1729 den 21. og 22. November haver vi
tvende underskrevne Mænd, boende i Østertørslev,
denne Stævning lovlig forkyndet og talt med en Del
selv, en Del Tjenestefolk, leveret Copi paa Truds-
holm, udi Odderhuset og i Skrødstrup Mølle — saa
sandt hjælpe os Gud og hans hellige Ord. Tørslev
ut supra: Jens Nielsen, Peder Lauridsen.

Det er Karens Morbroder, Jens Povlsen af Stange-
rum, som har rejst Sagen og anklaget Odderhusfol-
kene som Karens Mordere. Han maa vel have været
Fæster under Demstrup, daværende Løvenholm Gods,
som netop den Gang var under Kronens Bestyrelse,
siden Otto Galthen faar Ordre til at føre Klagemaal-
et frem, ligesom Peder Marsviin til Trudsholm som
Odderhusfolkenes Husbond maa antage sig Sagen
for dem.

„Paa højædle og velbaarne Junker Marsviin til
Trudsholm hans Vegne mødte hans Fuldmægtig Sr.

Niels Gørding af Mariager og gav til Kende at være beskikket ved Retten at overvære for at anhøre, hvad efter det fremførte Stævnamaal mod de Indstævnedede kunde ventileres. — Fandt ellers fornødent at fornemme, om Jens Povlsen af Stangerum fast vedstaar sin Beskyldning, og om han samtlige Odderhusets Beboere i Almindelighed eller nogle af dem i Særdeleshed derved tiltænker fuldkommen at sigte. —

Galthen erklærede, at naar Synet blev produceret, skulde Jens Povlsens Saggivelse tillige følge.

Saa producerede Sr. Gørding et Syn, forrettet af Hr. Regimentsktm. Elkiær med Skrивeren, Jesper Schipper, og deri indbemeldte 4 Mænd, dateret 1729 den 26. September, saalydende:

Anno 1729 den 26. Septbr. vare efter Hr. Etatsraad og Amtmand, højædle og velb. Jens Jørgensen Seerups Befaling af 25. Septbr. næstleden, kgl. Majestæts Regimentsktm., Byfoged i Hobro og Herredsfoged i Vognsild Herred, Peder Elkiær med By- og Herredsskriver Jesper Schipper samt 4 Synsmænd, alle af Hem By, navnlig Søren Christensen Møller, Oluf Christensen, Anders Pedersen, Anders Nielsen, forsamlede udi Koedal udi Siden af Hem Krat, hvor vi forefandt Michel Nørgaard og Niels Madsen, begge af Hem By, som efter deres Husbonds Ordre holdt Vagt over et Hoved af et dødt Menneske, hvorom var gjort en liden Grøft, og med nogle Ris forvaret. Og da vi aftog Risene og optog Hovedet, befandt vi efter vores Syn og Skønsomhed:

1. At det var et Kvindehoved.
2. At det nogen Tid havde ligget paa den højre Side, og lidet blegere paa den venstre Side, saasom den havde ligget mod Solen.

3. Var det underste af Munden som Kæbebenene og de underste Tænder samt Hagen borte, samt den inderste og venstre Kindtand borte.
4. Fandtes lidet, som vissen Skind, mere over det højre end venstre Øje, og et lidet Skind over Issen bagfra det højre Øje og over til det venstre. Og endelig da var berørte Hoved tomt indenudi, og kunde vi overalt ikke synes, det havde været i Jorden, men snarere i Vand henkastet, indtil det er kommen til dette ovenrørte Sted. Og som ej videre af Kroppen paa de Aasteder fandtes, skønt derefter af Jens Povlsen fra Stangerum tillige med 5 Karle i Dag blev søgt overalt omkring udi Buskene der i Nærværelsen, men forgæves, efter sin Søsterdatter, navnlig Karen Povlsdatter, hvilken Karen Povlsdatter for 7 Uger og 6 Dage med i Dag er bleven borte, da hun gik fra Stouby, hvor hun tjente Christen Jørgensen paa 16 Dages Tid i Høeberring, og havde bemeldte hans Søsterdatter bedet sig Forlov 2 Timer før Aften at gaa over til Odderhuset, som ligger i Skrødstrup Skov, ungefær 1 Fjerdingsvej fra det Sted, hvor dette Hoved nu fandtes, med Beretning, at hun vilde bringe nogle Penge derover til Christen Smed i bemeldte Odderhus, som skulde bruges til Indfæstning af Christen Dahls Hus paa velb. Junker Marsviins Gods, helst hun var besvangret af bemeldte Christen Smeds Søn, Jens Christensen, og skal hun have haft Tid til forestaaende Michali at føde. Berettede ellers og, at fornævnte Jens Christensen Smed skal have været hos bemeldte Karen Povlsdatter 4 Dage før hun gik bort og med det samme blevet

borte, og bestillede og aftalte med hende, at hun skulde bringe Penge over til Indfæstning af bemeldte Christen Dahls Hus i Mening, at Jens Christensen og hun skulde have hinanden og omtalte Hus — saasom han havde Tilsagn paa Huset — som hun alt skal have berettet.

Og da saa lidet et Sogn, som Hem Sogn er, ikke ved denne sildige Saison af Aaret kunde udholde saa streng en Vagt, men og dog betænkende at belaste det hele Herred dermed, blev fundet for godt oftere berørte Kvindehoved derfra at optage og med Forsegling udi en liden Skuffe forvaret, til Degnen Peder Johansen Bloch¹⁾ udi Hem udi Kirken overleveret med Advarsel og Begæring samme Skuffe med indlagte Hoved agtsom udi Hem Kirke til nærmere Anstalt at forvare, som han og lovede. — Hvormed vores Syn og Forretning for denne Sinde, alt saaledes som foreskrevet staar, siden vi ej videre kunde udforske, er sluttet og tilendebragt, hvilket vi ved Ed, naar det forlanges, skal bekræfte. — Actum Hem ut supra.

P. Elchier. J. Schipper.

Anders Andersen. Søren Christensen. Oluf Christensen.
Anders Nielsen.

Ligeledes underskriver jeg forangjorte Forklaring.
Jens Povlsen, Stangerum.

Nu følger saa Forhørene over Odderhusfamilien med Undtagelse af Anders, som jo var ude at tjene og derfor saa temmelig udenfor det hele. Synsmændene aflagde deres Ed i Henhold til ovenstaaende Synsforretning „undtagen at de ikke kunde gøre fuld-

1) † 1757.

kommen Underretning, enten det var et Mands- eller Kvindehoved, ikke heller kunde vide, hvor længe det havde ligget i Jorden“.

Jens Povlsen gentager sit Klagemaal og tilføjer „paa Spørgsmaal af Mons. Gørding, at han har hørt sige, at bemeldte hans Søsterdatter var bleven øde i Odderhuset. Derefter begærede Galthen, at Eden maatte forelæses de Indstævnte, disse derefter separeret og aparte examineres“.

Jens Christensen, som den Mistanken hvilede haardest paa, maatte først frem, og derunder rakte man ham Dødningehovedet.

„Han tog det i Hænde, vendte det om, satte det fra sig og sagde, at han hverken kunde sige fra eller til, kunde heller ikke sige, om det var et Mands- eller Kvindehoved. Han blev spurgt, om han ikke har hørt, at dette Legeme har lagt i Langtid ved Odderhuset, og om han ikke har hørt en jammerlig Skrigen siden den Tid der i Marken. Jo, han havde hørt Folk tale derom, men intet selv bemærket“.

Saa kom den lille Maren i Forhør; men ej heller hende fik man endnu noget ud af. — Odderhus-smedekonen blev spurgt, om hun ikke havde lagt Mærke til, at Karen Povlsdatter var ganske tyk og frugtsommelig, da hun forlod sin Tjeneste hos dem i Odderhuset og kom til Stouby. Hun svarede, „at det kerte hun sig intet efter“. — Sluttelig tog hun Dødningehovedet i sin Haand „og erbød store Forpligter, at hun ikke havde skadet hende for den ringeste Knappenaal og sagde derhos, at hver maatte sværge for sig selv“. Odderhussmeden hævdede, at han ikke kunde svare paa Spørgsmaalene, da han paa de omtalte Tider havde staaet i Trudsholm

Smedie; men det sidste han saa Karen Povlsdatter levende, „da sad hun levendes for ved hendes Kiste paa hans Vogn og blev da ført til Stouby“.

Svend Lauridsen af Sem forklarede, at noget efter Michelsdag kom Oddersmedkonen ridende til ham, og han havde da sagt til hende: „Her gaar Ordene, at der i Langsig er fundet en død Kvinde, som skulde have haft 14—15 Daler paa sig“. — Dertil svarede hun, at det var Skarn — det var der intet om. Hun havde kun haft 7 Mark. Iøvrigt vidnede han, at Snakken gik, at Karen skulde være dræbt af Odderhusfolkene; men han kunde ellers ikke sige dem noget paa. — Niels Nielsen af Hem forklarede: „at ungefær 8 Dage før Michelsdag var han i Hem Krat og havde sin lille Datter med sig, som samlede nogle Ris. Pludselig sagde den Lille: „Se hvilket et Hoved her ligger“. Vidnet gik hen og tog Hovedet i sin Haand, og der flød Materie ud af det. Derefter lagde han det igen, som det havde ligget, gik hjem og fortalte det, og Cancelliraad Braem til Gjessinggaard sørgede for Vagt ved Hovedet. — Jens Christensen af Havns- huset havde hørt sige, at Mads Albertsen i Skrødstrup havde set Karen Povlsdatters Legeme ligge i Langsig. Det skulde ogsaa Hyrden i Hoe have set, og han skulde have faaet et Faar af Odderhusfolkene for at tie. — Mademoiselle Anne Dorthe Lottrup fra Kjellerup forklarede, at Oddersmedkonen Anne Lauridsdatter havde sagt til hende, at Karen Povlsdatter havde været med hendes Søn Jens i Skoven at plukke Bær. Vidnet havde ogsaa hørt, at andre var bleven borte ved Odderhuset, saaledes en Karl og to Haar- kræmmerpiger, men det var kun løse Rygter.

Peder fra Skrødstrup Skovhus havde hørt, at Karens

Legeme, som først var lagt i Langsig, af Odderhusfolkene skulde være flyttet til Hem Kær. Han havde ogsaa hørt, at Hovedet skulde være bleven borte, da de flyttede hende til Hem Kær, og at de siden havde ledt efter det. Ogsaa han havde hørt om den borteblevne Karl og om Haarkvinderne; men han troede, det var Løgn.

Mads Albertsen af Skrødstrup nægtede at have set den Myrdedes Legeme i Langsig, men forklarede, at Oddersmedkonen en Søndag kom ridende hen til ham og spurgte, om det var sandt, at han havde set det, idet hun tilføjede, at de saa vilde se at faa hende kast i Jorden.

Den ulykkelige Odderhusfamilie skubbedes dog stadig nærmere henimod den Grav, som Sønnen ved sin onde Handling havde gravet, og for at redde ham styrtede de andre sig i selvforskyldt Elendighed. Snart sad de allesammen i Bolt og Jern i Trudsholm Fangehuller, og bedre gik det ejheller Michel og Maren Vendelbo, som under Forhørerne blev dragne ind i Sagen af Jens Christensen.

Michel og Jens prøvede hver især paa at undvige, og det gjorde jo ikke Mistanken imod dem mindre. Af de senere Forhør fremgaar det, hvilke overtroiske Midler de har fundet paa at anvende for at dæmpe deres Angst for Retfærdighedens Sværd, efter at Karen Povlsdatters Hoved var fundet i Krodal i Hem Krat: Den døde maatte naturligtvis gaa igen og komme til dem, som havde øvet Uret imod hende.

Til Jens kom hun den første Nat efter Mordet „og nappede hannem“; men om Morgenen opsøgte han hende i Busken, hvor hun laa, og „skrævede over hende, for at hun ej skulde gaa til hannem“, og da

Moderen siden spurgte ham, om han skrævede over hende, siden hun blev dræbt, svarede han, at han „skrævede over hende mange Gange, imens han kastede Dynd paa hende, paa det hun ikke skulde gaa igen“. Samtidig vendte han hende med Ansigtet nedad; thi Michel Vendelbo havde nemlig sagt, at „hvis nogen var slaget ihjel, da var Jorden saa haard, de kunde ikke grave dem ned; men lagde de dem næsegrus aad de sig selv i Jorden“. Ogsaa til Maren Vendelbo kom den Døde en Nat og lagde sig paa hende, saa hun næste Dag maatte lade sin Dreng, Niels, gaa ind til Christen Klatrups i Kjærby og købe for 1 Skilling Brændevin, da hun ikke kunde lukke sin Mund op, men Drengen skulde rigtignok sige, at Brændevinen var til Oddersmeden.

Det synes, som om Mistanken for Mordet en Tid har været rettet imod den sølle Maren. Engang kom hun ganske forvirret ind til Søsteren i Odderhuset og sagde: „Hvor mén du, det vil gaa; nu siger de over hos os, at jeg og Michel skulde have taget Livet af Karen Povlsdatter, og da vi havde hugget Hovedet af hende, laa Kroppen og bævede, og jeg skal have sagt: Hvilket Djævelsmenneske mon du være, siden du ikke kan dø ligesom andre Mennesker“. Og en anden Gang, da hun græd over Beskyldningen, sagde den lille Dorthe i Odderhuset til hende: „Dersom I sidder saa og græder, kan hun snart komme og bryde Halsen itu paa jer“.

Hovedet, der laa forseglet og gemt i Hem Kirke, maatte Jens tidt tænke paa med Rædsel. Hvad vilde ikke ske, naar han en Gang fik det i Hænde! Man troede jo den Gang paa en Gudsdom ved Baareprøve. For at forebygge et saadant Under, som kun vilde

ske ved den første Berøring, er det, at den unge Maren maatte hente et Ben af Liget hjem til Odderhuset, for at Jens der kunde lægge Haand paa det, „og kastede Maren det saa ud af Gaarden“.

Baade Oddersmeden og hans Kone tilstod, at de havde svinget en Kaarde 3 Gange over Hovedet (paa Jens) og hug ham 3 Gange over Halsen med Bagen af Kaarden og derover læste Fadervor, hvilket de mente skulde befri Sønnen af Bøddelens Haand“.

Efter Moderens Raad prøvede Jens paa 2 Søndage at komme i 3 Kirker for paa een Dag at faa 3 Velsignelser; men det mislykkedes, idet han den ene Gang vel naaede Mariager og Kærby, men i Hem maatte forblive i Vaabenhuset. Den anden Gang kom han for silde til Froprædiken i Mariager, var dernæst i Hem Kirke, men vilde ikke gaa til Sem, da Hensigten jo allerede var mislykket. Moderen havde sagt, at det var et godt Tegn, om han bag efter Velsignelserne „reppede“; men Jens mærkede ingen Ræben til. — Ejheller hjalp det, at han toede sine Hænder i Hugormepulver (brændt Hugormeskind), inden han drog til Tings, „saasom han havde læst i en gammel Bog, at alle hans Uvenner og Modstandere skulde saa komme til ham og begære Venskab af ham“.

Saa fremstod da Forpagter Galthen i Retten med en Bekendelse af Smedekonon, Anne Lauridsdatter, aflagt i tvende Vidners Paahør: „Anno 1730 den 12. Februar om Aftenen Kl. 8 eller halvgaaen 9 er af Chr. Smeds Hustru, som da fandtes rørt af Provsten, velærv. Hr. Chr. Spendrup¹⁾, hans til hende gjorte christelige Formaninger, gjort følgende frivillige Bekendelse, efter at hun af sit Fangejern var afløst: At samme

1) Provst og Sognepræst i Dalbynder † 1739.

Aften, Junker Marsviin havde talt med hendes Søn Jens om Dødningehovedet — var han ganske bestyrtet, fordi Junkeren havde talt med ham om det Hoved og var trængt ind paa ham. Saa sagde Moderen til ham: „Jeg er bange for, at de har taget Livet af hende“. Dertil svarede han intet. Den sidste Morgen skulde han efter Ordre ride til Junkeren paa Trudsholm. Medens Datteren gik om en Hest til ham, ragede han sig, og nu sagde han, medens han havde Kniven paa Halsen: „Nu kunde jeg snart gøre en Ende derpaa!“ Da hun raabte: „Jesús Kristus Kors var dig, hvad du gør, giv intet Fanden baade Legeme og Sjæl; det faar snart Ende; saa faar du Himmerig!“ — — Ydermere forklarede Anne Lauridsdatter, at en Morgen, og vistnok netop den Morgen, han red til Trudsholm, hørte hun ham sige i sin Seng: „Jesus Kristus Kors, den Død jeg faar!“ Dertil svarede hun: „Du havde vel fortjent den. Du skulde havde ladet hende være, den hun var“. En anden Gang talte hun i Enrum med ham og sagde: „Jesus, hvor du gjorde ilde, du tog hende ikke hid, vi kunde have snakket med hende“. Dertil sagde han: „Hvad skulde hun her?“ Hun svarede, at det ikke skulde være sket, om hun kunde have afvendt det. En anden Dag sagde hun til ham: „Jesus, Jesus, hvor kunde du gøre det! du snakkede saavel med hende, medens hun var her“. Han svarede: det skulde gøres. — En anden Gang sagde hun til ham: „Jesus, Jesus, huden vil det gaa dig med det, du har gjort, det de snakker saa stærkt om. Det gaar ilde til.“ Dertil svarede han: „Da er I udenfor det!“ — Endvidere forklarede hun, at hun ikke turde spørge ham om noget i den Sag uden

lidt efter lidt, „saasom han altid blev saa underlig og vilde synderlig hverken æde eller drikke; men i de Tider førend Hovedet blev fundet, var han lystig og glad“. — Da Smedekonen senere stod for Retten og skulde gentage sin Bekendelse, var „Rørelsen“ desværre gaaet over, saa „hun igen havde forhærdet sig!“ Oddersmeden vedgik, „at han ikke turde sige sin Søn Jens fri i denne Sag, men vel sin øvrige Familie“. — Den lille Maren kunde dog ikke vedblivende staa imod; til Trods for sin absolutte Uskyldighed var hun jo Medvider i saa meget, at hun endog kunde finde Resterne af Karens Lig i Blaa-kær, og grædende bekendte hun nu alt, hvorefter ogsaa Jens Christensen maatte give tabt. — Han aflagde nu en Bekendelse, hvoraf det fremgaar, at han og Morbroderen i Forening havde dræbt Karen, hvorefter Liget skjultes i Langsig; men senere, da Mistanken om Mordet begyndte at sive ud, flyttede han det til et Sted i Hem Kjær, som kaldtes Blaa-kær. Knoglerne var imidlertid ved at ligge i det vaade Dynd blevne „løse og ledige“, og saaledes bliver der vel Mening i den Snak, som Peder fra Skrødstrup Skovhuse havde hørt, „at Hovedet skulde være bleven borte, da de flyttede hende til Hem Kær, og at de siden havde ledt efter det“.

Ved Hjemtinget slap Michel Vendelbo med Bremerholmsarbejde paa Livstid, fordi han haardnakkét hævdede sin Uskyldighed, og man ikke har turdet idømme ham Livsstraf paa Indicier. Oddersmeden og hans Kone dømtes begge til Kagstrygning og henholdsvis til Bremerholm og Spindehuset deres Livstid at forblive. Lille Maren skulde have 6 Aar i Spindehuset for at forbedres; men Jens skulde staa

Skrifte, knibes med Tænger, have højre Haand afhugget og dernæst miste sin Hals og lægges paa Stejle.

Beskyldningen mod Odderhusfolkene om en Karls og to Haarkræmmerpigens Forsvinden faar staa hen; men endnu lever paa Egnen en Fortælling saalydende: En Kræmmer kom en Aften til Odderhuset og bad om Nattely, hvad han ogsaa fik med megen anden Venlighed; men da han om Morgenen kom ind i Stuen og hørte Slibestenen gaa ude i Gaarden, spurgte han en lille Pige om, hvad Karlene bestilte. „De er ved at slibe en Økse til at slaa dig ihjel med“, sagde Barnet. Kræmmeren blev jo hed om Ørene, men fattede sig dog til Eftertanke. Dernæst gik han barhovedet og næppe paaklædt ud i Gaarden og foregav, at han vilde vande sin Hest. „Det skal vi nok gøre“, sagde Karlene, „gaa du bare ind igen“. Kræmmeren mente, at han jo sagtens kunde have den Smule Ulejlighed, inden han gjorde sig rede til at drage videre; men saa snart han kom til Dammen med Hesten, svang han sig op paa den og frelste Livet ved Flugt. — Det er vel nok denne Fortælling, der ligger til Grund for det, som i Forhørene kaldes „Løgn“ og „løse Rygter“.

Maren Vendelbo i Kjærby blev fri, hvad Karen Povlsdatter angik; men det kom nu op, at det var hende, der for 14 Aar siden brændte Hem Præstegaard efter Tilskyndelse af en vis Hans Dorgen samt Inger Wilkens for at tjene lumpne 14 Rdlr., som Dorgen havde stjaalet ud af Præsten, Hr. Lundsgaards¹⁾ Skab, og Frikendelsen blev hende derfor kun til liden Glæde, som følgende Landstingsdom af 23. August 1730 udviser:

¹⁾ † 1740 6/8.

„Efterdie Delinquenten Maren Lauridsdatter omstændelig haver med egen Tilstaaelse for Retten forklaret, at hun efter Delinquenten Hans Dorgens og Inger Wilkens Tilskyndelse hafte satt Ild paa Hem Præstegaard for 14 Aar siiden, effter at hun hafde betencht sig at vilde afstaaed saadan Forsett, som hun siiden blev trued til af Hans Dorgen, og at hun derfor skulle have 7 Rdlr., men nu tilstaar at have faaet 14 Rdlr. af Præstens Penge, som Dorgen af Præstens Skab hafde udstjaalen, effter at hand hafte slaget det i Stykker. Samme Bekendelse hafver Hans Dorgen ikke kundet modsiige, men frivillig tilstoed Gierningen, endog har de begge vedblevet samme gjordte Bekendelse her for Landstingsretten uden allermindeste Modsigelse. — Thi bør de begge som liigedeelagtig i denne Miisgierning til deres velfortiente Straf at have forgiordt deres Hals og stæglis, deres Hoveder med een Øxe at adskilles fra Kopperne, som ligges paa Stegle, hvorfor Skarpretteren ialt for dem begge nyder 30 Rdlr., og deres Boeslod, om nogen er, til Husbonden hiemfalden at være.

Executionsstædet effter Husbundernes Forlangende bliver paa et belejlig Stæd ved Præstegaarden, hvor Gierningen er skeed, og de indstævnte Domme saaledes og ey anderledes at ændres.

Inger Wilckens, som beskyldes af begge Fangerne at have været Tilskyndere og skal være for et halv Aar siiden undvigt, bør paagribses, naar hun kan findes, ligeleedes effter lovlig Domb at udstaa dend Straf, som Lofven hende tillægger“.

Om denne i Forhold til Brøden efter Nutidens Følelser urimelig haarde Dom nogen Sinde er bleven fuldbyrdet, er mig ubekendt. — Sølle Maren! Lad os haabe, at højeste Instans har dømt lidt mildere.

Samme Dag afsagdes følgende Dom angaaende Odderhushusmordet:

„Det Mord forøved paa dend dræbte Karen Povlsdatter den 2. Augusti 1729 udi Schrødstrup Skov beskyldes femb Persohner for at være Medviidre udi, nemlig Christen Smed af Odderhused, hans Hustrue Anne Lauridsdatter, Sønnen Jens Christensen og Daatteren Maren Christensdaatter og Michel Windelboe af Dyrbye, Broder til Smiddekonen Anna Lauridsdaatter — da som Christen Smed og Hustru saggives, at de for Hiemtinged den 10. December næstafvigte haver benegtet, at de aldeelis indtet vare viidende om samme Drab, af hvem det skulle være begaaed, og dennem dog overbeviises, som de for Tinged siden maatte bestaae dend 12. February sidstleden og fleere Tingdage effter. Endydermere at de med adskilligt Koglerie, Kaarden at svinges, trende Velsignelser udi Kirkerne at paahøre med viidre falske, indbildede Konster mente at vilde hindre Kundskab om Drabet. — Imidlertid som ej kand gotgiøris, at de før Drabet skeede entten var Medviidre, Tilskyndere eller Raadgivere, saa kand Hiemtingsdommen ej biefaldes, at de af Skarpretteren bør strygis til Kagen; men som af Acten sees, at deres haarde Forhold mod Sønnen har bragt hannem til dette Mord, saa bør de for de forøvede mistænckte Konster og anden skammelig og grove Adfærd herudinden have forbrudt begge deris Boeslod til Sagsøgeren og forsendes til Bremmerholm, nemlig Christen Smed og Kvinden Anne Laursdatter til Spindhused, deris Livstied at forblive.

Daatteren Maren Christensdaatter, nu udi 17de Aar, dog endnu ej været til Guds Bord, beskyldis

og overbeviistes baade at have mod sit bedre Viidende benægtet Mordet, saa vel som hent effter Moderens Befalling dend Dræbtes Been til de mistænkte Konster at bruge, — saa bør hun i Henseende til hendis unge Aar og til den Frygt, hun havde for Forældrene, at afleede sin Forseelse offentlig for Meenheden, naar hun først af hendes Siælesørgere rettelig er underviist om sin Christendomspligt, og saaledes fra hendis Fængsel at være endlediget.

Broderen Jens Christensen, som tilstaar Mordet saaleedis, at hand qualte Karen Poulsdaatter med Kildtebaaned, som og siden ved dend myrte Legeme er bleven fundit, men derhos beskylder Morbroderen Michel Windelboe af Dyrbye, at hand først havde hugged hende i det høyre Bryst, saa Blodet randt ud, og hun faldt til Jorden — saa bør Jens Christensen for samme sin grove Miisgierning at miste Lived, naar dend høyre Haand fra hannem levende med een Øxe er afhugged, dernæst Hovedet i liige Maade fra Kroppen med een Øxe at adskillis og siiden at sættis paa een Pæl og Legemet lagt paa Stegle ved Stedet, hvor Gierningen skeede, det nærmeste Landevejen skee kand, for hvilken Execution Skarpretteren nyder ialt 23 Rdlr.

Michel Laursøn Windelboe endskiønt i højeste Maader benægter at have begangen dette skammelige Mord, som hand af Jens Christensen beskyldis for, imidlertid, endskiønt det er kuns et Vidne, som haver væred med i Gierningen, dog, som Mordet berettis med saa tydelige Omstændigheder, kand ikke fragaae det, Øxen jo hannem tilhørte, som udi Rættten blev fremviist, tilliige med de Pialter af Livstykke, som Legemet fandtist udi, kunde grangivelig

kiendes at være skeed i det høyere Bryst, hand ej heller kand beviise, endskiønt hans Hiemme i Dyrbye er kuns 3 Fierdingveis fra Schrødstrup Skov, hvor Gierningen skeede strax effter Soellens Nedgang, at han dend Dag og Tied dend 2. Augusti var i anden Forretning, men tvertimod Sofren Hofgaard i Dyrbye, hvem hand forregiver at have arbejdet for sig samme Dag, vil hannem det ikke tilstaae. — Ydermere overbeviistes at ville have brut Jerned, hand stod fangen udi, foruden adskiellige andre Skarnsgierninger, som om denne Michel Windelboe udi Hiemtingsacten findes indførte.

Thi bør hand effter disse Omstændigheder at lide samme Straf som Jens Christensen, nemlig Haand og Hoved med een Øxe at afhuggis, Kroppen at lægges paa Stegle, hvorfor Skarpreteren i liige Maade nyder 23 Rdlr. — Hans Boeslod til Sagsøgeren forbrudt, naar dend til Gaardens Besettning og dens Bygfæld behøvende er afdraged, og dend indstevnte Hiemtingsdomb saaleedes og ej anderledes ved Magt at stande“.

Her lades alt Haab ude; thi Folkeerindringen har indtil vore Dage bevaret Mindet om, at 2 Mordere fra Odderhuset har maattet bøje deres Hoveder under Bøddeløksen paa Sem Hede, og det var Jens Christensen og Michel Vendelbo.

Det eneste Lyspunkt i denne Dom er den unge Marens Frikendelse. Lad os haabe, at hun er blevet et godt Menneske og en god Søster for lille Dorthe.

For Kilderne til denne Skildring er jeg Tak skyldig til Registratør Hofman-Bang, Landsarkivet, og Uddeler Møller, Kærhybybro, samt cand. mag. Grüner-Nielsen og Forf. Evald Tang Kristensen.

Steen Steensen Blicher som Børneven.

edenstaaende er meddelt mig af en gammel Husmand og Veteran Peder Andersen i Gassum, som selv har oplevet det, da han som Barn boede i Dyrby.

Det var en Efteraarsdag i Midten af 1840-Aarene, rimeligvis 1844 eller 1845. Udenfor Dyrby gik en lille Flok Drengene og vogtede Faar, og han havde naturligvis sin Flok at passe. De fleste af dem var i Konfirmationsalderen, men den lille Peder var kun 8—9 Aar gammel. Saa satte de store Drengene den lille Peder til at passe alle Faarene, mens de selv gik sammen og gav sig til at spille Nihul¹⁾, en den Gang yndet Barneleg, som bestod i, at man lavede 9 smaa Huller i Rundkreds med et i Midten, hvori anbragtes smaa Pinde, som skulde flyttes efter visse Regler.

Imidlertid saa Drengene en Mand med Bøsse og Jagttaske paa Nakken komme gaaende sydfra. Han havde en lang Overfrakke paa og en stor, laadden Kabuds paa Hovedet. De store Drengene kunde straks se, at det var Blicher, og de forstod, at han vilde over til Dyrby at gaa paa Jagt med sin gode Ven Jens Mikkelsen. Da Præsten kommer nær hen til den lille

¹⁾ Spillet „Nihul“ maa ogsaa have været anvendt som Selskabsspil paa Blichers Tid, da det omtales som saadant i „Fjorten Dage i Jylland, IV Afsnit, Solholm“.

Flok, der sad og passede deres Spil Nihul, rejser de sig op og hilser ad ham; men han stiler hen til den lille Peder, der gik alene lidt derfra med Faarene. Han siger Goddag til ham og tager hans lille, røde, strikkede Dukslue af og sætter den paa sit Hoved og lader sin store, laadne Kabuds falde ned paa Peders Hoved, som næsten helt forsvandt, saa han var lige ved at blive bange for den fremmede Mand. Men saa siger han lige saa venligt til ham: „Da jeg var i din Alder, gik jeg ogsaa og passede Faar ligesom du og havde ogsaa saadan en Hue paa som din; men hvorfor spiller du ikke Nihul med de andre Drengene?“ Derpaa svarede de store Drengene, som stod lidt borte og nysgjerrigt saa efter, hvad Præsten vilde Peder: „Nej, faa han kan it!“ „Jo, vist kan du det,“ sagde Blicher, „kom nu bare med, Peder, og lad os prøve!“ De gik saa hen til Pladsen, hvor Spillet foregik, og de store Drengene veg ærbødig til Side. Saa lagde Præsten sig paa Knæ ved den ene Side og anbragte Peder paa den anden og viste ham, hvordan han skulde bære sig ad. De spillede to Gange, og til Peders store Glæde vandt han begge Spil. „Kan I se,“ sagde Blicher til Drengene, „Peder kan godt spille Nihul, lad mig nu se, at I tager ham med i Spillet og ikke lader ham gaa alene og kjede sig“. Saa sagde han Farvel og gik ad Dyrby til. Men da Præsten var kommen et Stykke bort, sagde de store Drengene til Peder: „Du kan da vel nok forstaa, at han lod dig vinde? Du kan saamænd it spille Nihul alligevel!“ Og Blichers kjærlige Hensigt at faa Peder med i Spillet mislykkedes; men han blev et godt Barneminde rigere, som han ofte har glædet sig ved siden og bevaret trofast gennem de

mange Aar, og da han fortalte mig Historien, sagde han til sidst: „Den Dag glemmer jeg aldrig, saa længe mine Øjne er aabne her paa Jorden“.

Spentrup Præstegaard, den 26. Februar 1920.

Thomas Møller.

En Bog om „Clausholm“.

Hr. Hofjægermester, Baron *H. Berner Schilden Holsten*, Langesø, der i de senere Aar har udviklet et betydeligt historisk Forfatterskab, og som navnlig nærer meget stor Interesse for „Clausholm“ med alle dens Minder, har nylig udsendt den gamle Gaards Historie i et stort med en Mængde smukke Billeder forsynet Hefte. Bogladeprisen er 12 Kr. Men Baronen har gjerne villet vise vore Medlemmer en Venlighed og har derfor tilbudt os et begrænset Antal Eksemplarer, som Medlemmerne kan faa til den billige Pris af 4 Kr. pr. Eksemplar, naar de afhentes hos *Formanden*, og 5 Kr. forsendt pr. Postoprævning i forsvarlig Indpakning.

Til Medlemmerne!

Forskellige Forhold, som Redaktionsudvalget ikke var Herre over, har bevirket, at Aarbogen ikke har kunnet udsendes i Slutningen af November, men først ind i Februar. Vi beder Medlemmerne undskylde dette og tillige, at Medlemsbogen ikke endnu har naaet sit gamle Omfang. Med Hensyn til dette sidste haaber vi paa, at Prisleddet ogsaa maa udstrække sig til Bogfremstillings-Omraadet, saa at vore Pengemidler kan maale sig med Viljen til at give vore Medlemmer det tidligere Antal Ark i deres Aarbog.

Aarsmødet afholdtes den 25. Juli paa „Trudsholm“ ved Havndal, hvor Hr. Pastor *Jeppe-Jensen*, Harridslev, holdt et udmærket Foredrag om den gamle Gaards Historie. I Bestyrelsen skete ingen Forandring, idet det afgaaende Medlem genvalgtes.

Tilgangen af Medlemmer i det forløbne Aar har været ret god. Afgang finder som Regel kun Sted ved Dødsfald eller Bortrejse. Vi beder som sædvanligt vore Medlemmer om ihærdigt at virke for yderligere Tilslutning. Medlemsantallet kan ikke blive for stort.

P. B. V.:

Engelbert Dröhse,
Samfundets Formand.

Indhold.

<i>J. Estrup: Skaføgaard</i>	Side 5
<i>F. Teist: Justitsraad A. C. Müller</i>	- 80
<i>Chr. Wammen: Karen Povlsdatter og Oddersmedens Jens</i>	- 91
<i>Thomas Møller: Steen Steensen Blicher som Børneven</i>	- 113
<i>En Bog om „Clausholm“</i>	116
<i>Til Medlemmerne</i>	- 117
<i>Regnskab for 1919.</i>	- 118

Rettelser til Skaføgaards Historie:

Side 25, Note 1: Rektor Johannes Nielsen, læs: Rektor Johannes Michelsen.

Side 45, Note 1: 1912, læs: 1712.

Side 54, Note 4: Vielse Brev af vedkommende Præst, læs: Vielse Brev af *u*vedkommende Præst.

Oversigt

over

„Randers Amts historiske Samfund“s Indtægter og Udgifter

i det 13. Regnskabsaar fra 1. Januar til 31. December 1919.

Indtægt.	Kr.	Ø.	Udgift.	Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra 1918	716	78	Udgifter til hist. Bøger, Telegrammer, Brandforsikring etc.	29	20
Statsbidrag	200	00	Udgifter v. Aarsmødet og Generalfors. Porto etc.	54	43
Solgte Aarbøger	60	25	Annøncer.	169	75
Aarskontingent af 565 Medlemmer. . .	1810	35	Udarbejdelse af Register til Aarbøgerne Honorarer for Stof til Aarbogen . . .	50	45
Renter	43	62	Trykning af Aarbogen o. a. Tryksager Ekspedition og Budpenge	100	00
			Kassebeholdning.	115	00
				1182	00
				57	80
				1072	37
Kr.	2831	00	Kr.	2831	00

Carl Hansen.

Dette Regnskab med tilhørende Bilag er gennemgaaet af undertegnede Revisorer uden Anledning til Udsættelse.

Randers, den 18. Juni 1920.

P. Skaarup.

N. J. Lehrmann.